

**CIVILNO DRUŠTVO
PROTIV DISKRIMINACIJE**

IZDAVAČ	Forum Mladih sa Invaliditetom
AUTORI	Željko Ilić - Forum Mladih sa Invaliditetom, Vesna Boganović - Centar za razvoj inkluzivnog društva, Mirjana Ognjanović - Biro za društvena istraživanja, Suzana Ivanović - Biro za društvena istraživanja, Zoran Gavrilović - Biro za društvena istraživanja
SARADNICI NA STUDIJU	Violeta Kocić Mitaček - "... Iz kruga", Marko Krstić, Zvonko Nikolić, Damjan Tatić
ŠTAMPA	Beoprojekt, Beograd
TIRAŽ	500
GODINA	2009.

UVOD

1. MONITORING DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	1
1.1. O DISKRIMINACIJI (<i>Vesna Boganović, Željko Ilić</i>) _____	2
1.2. ANALIZA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM – <i>NA PUTU KA INDIKATORIMA I MODELU MONITORINGA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM</i> <i>(Zoran Gavrilović)</i> _____	7
1.2.1 POJMOVNO METODOLOŠKI OKVIR _____	8
1.2.2 OPERACIONALNA DEFINICIJA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	12
1.3. ISTRAŽIVANJE DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	15
1.3.1. ISTRAŽIVANJE PERCEPCIJE DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM (<i>Mirjana Ognjanović, Suzana Ivanović, Zoran Gavrilović</i>) _____	16
- Osobe sa invaliditetom i percepcija diskriminacije _____	19
- Stakeholderi i percepcija diskriminacije _____	37
1.3.2 SOCIOLOŠKA ANALIZA PREDSTAVKI SLUČAJEVA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM (<i>Zoran Gavrilović</i>) _____	41
1.4. PREDLOG MODELA MONITORINGA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM <i>(Zoran Gavrilović)</i> _____	51
1.4.1 METODOLOŠKI OKVIR PREDLOŽENOG MODELA MONITORINGA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	52
1.4.2. DRUŠTVENI PREDUSLOVI ZA MONITORING DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	56
1.4.3. PREDLOG INDIKATORA ZA MONITORING DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM _____	59
2. PRAVNA ANALIZA SLUČAJEVA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM (<i>Violeta Kocić- Mitaček, Zvonko Nikolić, Marko Krstić, Damjan Tatić</i>) _____	67
3. ZAKLJUČCI I PREPORUKE (<i>Željko Ilić, Suzana Ivanović, Zoran Gavrilović</i>) _____	132

UVOD

Studija koja je pred vama nastala je u okviru projekta „Četiri koraka ka jednakim mogućnostima” koji je finansirala Evropska komisija kroz program Evropski fond za integracije, a koji je realizovan od strane Foruma mladih sa invaliditetom i partnerskih organizacija Biroa za društvena istraživanja, Udruženja studenata sa hendikepom i Centra za razvoj inkluzivnog društva u periodu od maja 2008. do maja 2009. godine.

Projekat je imao za cilj jačanje kapaciteta osoba sa invaliditetom i lokalnih stakeholdera u oblasti aktivizma i javnog zastupanja putem promovisanja i unapređenja primene Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji i Međunarodne konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, u cilju približavanja društvu jednakih mogućnosti. Projektne aktivnosti su realizovane u Beogradu, Nišu, Novom Sadu i Kragujevcu a proizilazile su iz uvida u potrebu delovanja sa mikro nivoa, tj. delovanja “odozdo” kako bi se osobe sa invaliditetom, njihova udruženja i lokalni stakeholderi upoznali sa fenomenom diskriminacije osoba sa invaliditetom i ojačali kapacitete samozastupanja. Stoga su projektne aktivnosti imale saznajni nivo (istraživanje - ispitivanje stanja i monitoring diskriminacije), edukativni karakter (upoznavanje ciljnih grupa sa diskriminacijom) aktivistički karakter (promovisanje javnog zastupanja) i praktične rezultate (pravni saveti i pisanje tužbi pri savetovalištima koja su formirana u četiri odabrana grada).

Studija predstavlja rezultat procesa koji se odvijao u okviru navedenog projekta i njen cilj je da prezentuje mehanizam za monitoring i evaluaciju diskriminacije osoba sa invaliditetom u Srbiji, kao i da prikaže pravni aspekt borbe protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom promovišući pristup u kojem je civilno društvo nezabilazni akter borbe protiv diskriminacije.

Studija je stoga tematski podeljena na dva dela:

U okviru prvog dela predviđena je šema determinizma diskriminacije osoba sa invaliditetom, dat je prikaz stanja diskriminacije osoba sa invaliditetom kroz dva istraživanja, kao i predlog indikatora za monitoring diskriminacije osoba sa invaliditetom, a koji su nastali u procesu operacionalizacije sadržaja UN Deklaracije o pravima osoba sa invaliditetom.

U drugom delu je prikazana pravna analiza sedam slučajeva diskriminacije osoba sa invaliditetom koji su procesuirani u proteklom periodu.

Nadamo se da će ova studija doprineti boljem razumevanju suštine problema diskriminacije osoba sa invaliditetom i da će biti od koristi profesionalcima, ali i onima kojima je ova tema nepoznana, a koji bi želeli da se uključe u rešavanje navedenih problema. Nadamo se, takođe, da će predlozi i preporuke koji su u njoj izneti naići na razumevanje kako državnih organa tako i civilnog društva, i biti na najbolji mogući način iskorišćeni za osmišljavanje delotvornih mehanizama u borbi protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Zahvaljujemo se svim organizacijama osoba sa invaliditetom, lokalnim samoupravama i lokalnim institucijama čiji su predstavnici učestvovali u istraživanju i radionicama, kao i osobama sa invaliditetom koje su se obratile savetovalištima i iznele svoje slučajeve diskriminacije. Zahvaljujemo se i Evropskoj komisiji koja je finansirala ovaj projekat, kao i Ministarstvu rada i socijalne politike na finansijskoj podršci u izradi studije. Posebno se zahvaljujemo organizaciji Iz kruga i njihovim advokatima na pomoći u izradi studije. Zahvalnost dugujemo i Damjanu Tatiću na više nego značajnim pravnim savetima i kometarima koji su dobrineli kvalitetu studije

Projektni tim

**1. MONITORING DISKRIMINACIJE
OSOBA SA INVALIDITETOM**

1.1. O DISKRIMINACIJI¹

Diskriminacija (lat. discriminare - odvajati, praviti razliku)

Diskriminacija je svaka diferencijacija koja za sobom povlači dovođenje u podređen položaj i koja nema nikakvo realno opravdanje.

Diskriminacija ne sme biti:

- **ni neposredna** – neka osoba se direktno tretira lošije nego druge osobe
- **ni posredna** – u slučaju kada se neke osobe na osnovu prividno neutralnih pravnih regulativa i postupaka dovode u podređen položaj u odnosu na druge osobe

Primer za posrednu diskriminaciju bi bio ako bi se za obavljanje neke delatnosti tražila odlična fizička kondicija – iako to nije neophodno za obavljanje te delatnosti – zbog čega mnoge osobe koje imaju invaliditet nemaju šansu da dobiju taj posao i time se diskriminišu na osnovu njihovog invaliditeta.

Šta je diskriminacija?

Diskriminacija je bezrazložno drugačije postupanje prema osobi ili grupi osoba koji se nalaze u istoj, sličnoj ili uporedivoj situaciji. Diskriminacija može da se javi i u suprotnom slučaju, kada se ljudi koji se nalaze u totalno drugačjoj situaciji tretiraju na isti način. Diskriminacija se može desiti bilo kome. Može biti, na primer, zasnovana na etničkoj pripadnosti, religiji, političkom mišljenju, mentalnoj i fizičkoj nesposobnosti, starosti, polu ili finansijskom stanju. Diskriminacija se može desiti bilo gde. Može se dogoditi na mestu gde radite ili studirate, u postupcima pred javnim institucijama kao što su opštinska administracija ili sudovi, ili kada koristite usluge

---

¹ Tekst preuzet sa sajta FORUM BEZ CENSURE - FORUM NVO SLOBODNA AKCIJA www.forum.diskriminacija.com NGO FREE ACTION.

javnih službi kao što su električna energija ili zdravstvena nega. Diskriminaciju mogu činiti pojedinci, grupe ljudi ili institucije. To može biti, na primer, vozač autobusa koji ne dozvoljava osobi u invalidskim kolicima da uđe u autobus, rukovodilac u firmi koji se zalaže da radnik dobije otkaz ili da se penzioniše jer ima invaliditet, a bez predloga da se radno vreme i radno mesto prilagodi toj osobi ili opštinska administracija koja odbija da osobi oštećenog sluha napiše ili ponovi neki zahtev.

Da li ste ikada bili žrtva diskriminacije?

Skoro su svi bili pogođeni diskriminacijom na neki način. Nažalost, mnogi ljudi koji žive sa invaliditetom su prihvatili diskriminaciju kao nešto protiv čega ne mogu da urade ništa ili još gore, kao normalnu pojavu iz svakodnevnog života. Pre svega, ljudi često ne shvataju da su bili žrtve diskriminacije, posebno ako je određeni oblik diskriminacije prihvaćen od strane većeg dela društva (kao na primer da je za 90% populacije nevidljivo da se uvek sve službe državnog aparata nalaze na spratu ili u ulazima bez prilazne rampe).

Ovo NE znači da morate trpeti diskriminaciju!

Iskazujući i suprostavljujući se diskriminaciji, ne samo da zaustavljate kršenje svojih prava – već pomažete da se promeni stav koji dozvoljava nastavljanje diskrimacionog ponašanja.

Međunarodne i lokalne odredbe o diskriminaciji:

Nediskriminacija je osnovni i univerzalni princip ljudskih prava koji je garantovan međunarodnim instrumentima i lokalnim zakonima. Na osnovu ovih različitih instrumenata, javne vlasti su u obavezi da se bore protiv diskriminacije u svim njenim oblicima. Oni imaju odgovornost da obezbede da njihovi zakoni i institucije govore o uzrocima i posledicama diskriminacije i da obezbede adekvatne pravne lekove za one čije je osnovno ljudsko pravo prekršeno.

Ponovićemo:

Izraz *DISKRIMINACIJA* označava svako neopravdano i nedozvoljeno pravljenje razlike i nejednako postupanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) prema licima ili grupama, bilo da se vrši na otvoren ili prikriven način, koje se zasniva na rasi, boji kože, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, polnoj opredeljenosti, imovinskom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, bračnom stanju i drugim ličnim svojstvima.

O diskriminaciji uopšteno:

OPŠTA ZABRANA DISKRIMINACIJE:

Definiše se neposredna i posredna diskriminacija. Posebno se zabranjuju teški oblici diskriminacije. Uvodi se ispisivanje i isticanje diskriminatorskih poruka i simbola.

POSEBNI OBLICI ZABRANE DISKRIMINACIJE:

Zabranjuje se:

Diskriminacija u postupcima pred državnim organima

Diskriminacija u oblasti radnih odnosa. Diskriminacija u pružanju javnih usluga (posebno važno u odnosu na diskriminatorsko ponašanje prema pojedinim kategorijama stanovništva, najčešće prema Romima)

Diskriminacija u oblasti verskih prava (predviđa i povredu načela odvojenosti države i verskih zajednica)

Diskriminacija zbog pola, smatra se naročito: Omalo-važavanje i uznemiravanje s obzirom na pol. Javno ili prikriveno

priznavanje pogodnosti prilikom zasnivanja radnog odnosa i u radnom odnosu s obzirom na pol. Neopravdano razdvajanje dece u bilo kom vidu i obliku obrazovanja, s obzirom na pol, javno pozivanje na davanje prednosti deci jednog pola u odnosu na decu drugog pola u vaspitnom i obrazovnom procesu. Svako drugo postupanje koje vređa načelo ravnopravnosti žena i muškaraca. Zakonske i druge mere predviđene radi obezbeđivanja posebne pravne, ekonomski i socijane zaštite žena, kako i radi podsticanja žena na učešće u političkom i javnom životu ne smatraju se diskriminacijom

Diskriminacija zbog polne opredeljenosti. Polna opredeljenost je privatna stvar i niko ne može biti prozvan da se javno polno opredi. Svako ima pravo da javno izrazi svoju polnu opredeljenost. Diskriminatorsko postupanje zbog prepostavljene ili javno izražene polne opredeljenosti je zabranjeno

Diskriminacija dece. Diskriminacija u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja

Zabrana diskriminacije manjina

Diskriminacije zbog političkih uбеђења

Diskriminacija osoba sa invaliditetom. Onemogućavanje ili otežavanje pristupa zdravstvene zaštite. Uskraćivanje prava na brak, stvaranje porodice i druga prava iz oblasti porodičnih i bračnih odnosa. Uskraćivanje prava na redovno, više i visoko školovanje. Uskraćivanje prava na rad i prava iz radnog odnosa

Ne smatraju se diskriminacijom mere preuzete radi udovoljavanja opravdanim interesima (u skladu sa principima pristupačnosti u arhitektonskom smislu i u pristupačnosti informacijama):

- Mere za osiguranje pristupa javnim i državnim službama
- Mere za osiguranje nesmetane komunikacije sa zaposlenima u ovim službama

- Mere za osiguranje pristupa zgradama, stanovima, ulicama, pešačkim prelazima, sredstvima javnog saobraćaja, muzejima, bibliotekama i drugim mestima boravka
- Finansijske i mere fiskalne politike usmerene na pomoć u nabavci posebnih pomagala i opreme
- Mere za osiguranje pristupa javnim informacijama i telekomunikacionim sistemima
- Mere za obezbeđivanje posebnih uslova za rad i u toku rada
- Garancije prava beneficiranog radnog staža
- Mere za obezbeđivanje mogućnosti praćenja školske nastave i učenja
- Mere i prava socijalne zaštite
- Mere za omogućavanje bavljenja sportom, rekreacijom, umetničkom i kulturnom aktivnošću

**1.2. ANALIZA DISKRIMINACIJE OSOBA SA
INVALIDITETOM – NA PUTU KA INDIKATORIMA I
MONITORINGU DISKRIMINACIJE OSOBA SA
INVALIDITETOM**

1.2.1 POJMOVNO-METODOLOŠKI OKVIR

U uvodom delu ćemo u najkraćim crtama izneti šta je to monitoring uopšte, a šta indikatori.

Monitoring predstavlja kontinuirano praćenje rezultata i napretka u sprovođenju strategija, javne politike, primene zakona ili druge aktivnosti koja za cilj ima neku društvenu, političku, ekonomsku ili kulturnu promenu. Vrši se na osnovu unapred definisanih indikatora, što podrazumeva poređenje informacija prikupljenih tokom perioda sa unapred definisanim kriterijuma. Model monitoringa se formuliše tokom procesa planiranja, a sprovodi tokom implementacije promene i to kontinuirano što omogućava revizije i inovacije. Monitoring nije sam sebi svrha, on je sastavni deo evaluacije koja koristi informacije dobijene kroz proces monitoringa (nadgledanja) kako bi se utvrdili: značaj (da li je aktivnost dovoljno relevantna za postizanje cilja), učinak (da li se dobijaju očekivani rezultati) i uticaj (da li je došlo do poboljšanja) implementiranih projektnih aktivnosti u odnosu na planirane ciljeve iz iz njih izvedenih rezultata.

Evaluacija ima tri faze: sastavljanje referentne baze podataka, prikupljanje i analiza raspoloživih podataka i formulisanje zaključaka i preporuka.

U okviru prve faze bitno je definisati prava i obaveze aktera (po pitanju publiciteta, načina predstavljanja, prihvatanja i primene zaključaka, pristupa podacima i javnim dokumentima), ko i na koji način učestvuje u evaluaciji (naručioci, neposredni i posredni korisnici, potencijalni korisnici, građani, mediji..), kako se uključuju u proces evaluacije (interna ili eksterna evaluacija) i izradu instrumenta, prikupljanje podataka, analiza podataka i formulisanje preporuka). U drugoj fazi se pristupa izradi indikatora monitoringa i evaluacije koji predstavljaju operacionalizaciju ciljeva promene na

nivou implementacije i na nivou same promene kratkoročno i dugoročno. Nakon izabralih indikatora pristupa se selekciji instrumenata, ciljnih grupa i formiranju multidisciplinarnih timova stručnjaka za potrebe monitoringa i evaluacije.

U poslednjoj fazi evaluacije pristupa se formulisanju zaključaka i prezentovanju nalaza o izvedenoj promeni, odnosno o kratkoročnim i dugoročnim očekivanim rezultatima. Prezentacije zaključaka i nalaza se odvijaju u formi diskusije u kojoj učestvuju naručiocи monitoringa i evaluacije i javnost (stakeholderi).

Sastavni deo svakog monitoringa su indikatori. Na ovom mestu ćemo dati kratak pregled i pojašnjenje konceta društvenih indikatora ili kako se u metodološkoj literaturi još nazivaju društvenim pokazateljima.

Naime, od početka prošlog veka socijalni indikatori i merenje kvaliteta života postaju značajna tema u metodologiji društvenih nauka. Dokaz tome je porast broja publikacija koje se bave ovom temom, porast broja stručnih časopisa i formiranje profesionalnih udruženja u ovoj oblasti.

Sjedinjenje Američke Države su postojbina „Pokreta društvenih pokazatelja/indikatora“. Naime, početkom šezdesetih godina prošlog veka Rajmond Bauer, šef projekta koji je imao za cilj istraživanje uticaja NASA programa na američko društvo, prvi je izgovorio reč socijalni indikatori. On za socijalne indikatore smatra statistike, odnosno statističke serije kao i sve ostale forme evidencije koje su u respektabilnoj vezi sa nekim ciljem ili vrednosti. Mada šezdesetih godina dobija naziv „Pokret društvenih indikatora“ istorija korišćenja društvenih pokazatelja datira od 1933. godine kada je američki sociolog W.F. Ogburn objavio studiju „Aktuelni socijalni trendovi u Sjednjenum Američkim državama“ koja je bila podržana od Huverovog Komiteta.

Međutim, nešto više do deset godina pre ove studije Alfredo Niceforo je objavio studiju *Les indices numerique de la civilisation et du progres* u kojoj je pokušao da predlog za merenje opšteg trenda civilizacijskog progresa. Značaj Niceforovog rada je u tome što je tradicionalni statistički pristup, zamenio uvođenjem novih društvenih pokazatelja: blagostanja i kvaliteta života.

Početkom sedamdesetih godina Organizacija za međunarodnu ekonomsku saradnju (OECD) započinje program socijalnih indikatora. U isto vrema joj se pridružuju Ujedinjene nacije (OUN) koje formiraju Socioekonomski savet. U okviru ovog saveta nobelovac, Ričard Stone stvara „Sistem socijalne i demografske statistike“. Koncept kvaliteta života i njegovo merenje putem društvenih pokazatelja postaje neupitna alternativa konceptu „materijalnog prosperiteta“. U prilog tome ide i Inglhartovo „uvođenje“ pojma postmaterijalističkih vrednosti, okretanje ka pitanjima životne sredine i ekologije.

Pokret društvenih pokazatelja nije imao samo naučnu dimenziju. Društveni indikatori postaju nezaobilazni deo svake javne politke, njen nezavisni i precizni sudija. U prilog većoj primeni društvenih indikatora ide činjenica da je postojala povoljna društvena klima koja se ogledala u konceptu „aktivnog društva“. Vlade su pred sobom imale zahtev da javne politke budu racionalne i na znanju bazirane.

Nakon uvodnog dela u kojem smo pokušali da u kratkim crtama damo istorijski kontekst razvoja društvenih indikatora, sada ćemo izneti neke od definicija socijalnih indikatora. Svaki naučnik teži ka tome da teorijske pojmove operacionalizuje i od njih napravi pouzdane izvore za praćenje stanja. Sheldon i Moore smatraju da društveni pokazatelji omogućavaju proučavanje sekvensijalnih odnosa među pojavnama pokazujući stanje u delu ili u celini društva

prema nekom normativnom kriterijumu. Cazes socijalne indikatore definise kao "operacionalizaciju definicije nekog pojma koji se smatra centralnim za izradu informacionog sistema koji opisuje stanje u socijalnom sistemu".

Svaki indikator ima informativni karakter, a njegov značaj se meri sakupljenim informacijama koje pružaju obaveštenje o nekom aspektu razvoja. Izbor pokazatelja zavisi od stepena i karaktera društvenog razvoja nekog društva. Oni su pre svega mera dostignutog stepena razvoja, te moraju biti obuhvatne i agregativne mere, tj. odraz društvenog sistema. Prema Mozeru, prilikom stvaranja indikatora treba objediniti nekoliko oblasti (zdravlje, obrazovanje...) koje povezuju različite statističke serije kao vremenske i kao mere ostvarenog cilja. Takođe, potrebna je pojmovna analiza koja daje na jasnoći šta se podrazumeva pod pojmom koji je predmet operacionalizacije. Za izradu indikatora najpogodnija je teorija srednjeg obima, jer ona je na pola puta između empirije stvarnog života i teorijskih koncepata naučnika. I na kraju metodolozi preporučuju što bogatiji sistem standardizovanih podataka o društvenom životu, čije prikupljanje u različitim vremenskim serijama daje mogućnost komparacije.

Indikatori diskriminacije osoba sa invaliditetom su u prvom redu samo predlog, a to znači da nisu prošli potrebnu proceduru statističke verifikacije. Razlog zbog kojeg i pored te činjenice želimo da ih učinimo javnim se nalazi u nameri da se ova tema stavi u agendu antidiskriminativne politike u Srbiji, i tako stvore uslovi za testiranje ovih i uvođenje eventualno novih indikatora ove pojave. U prilog povoljnem ambijentu govori i činjenica da je Srbija započela proces usvajanja Laken metodologije koja ima za cilj da izmeri društvenu uključenost. Osobe sa invaliditetom su mapirane, pored Roma i prisilnih migranata (izbeglih i interno raseljenih osoba), kao društveno najisključenija grupa. Naš predlog se može smatrati

„fukcionalnim dodatkom“ merenja društvene isključenosti, jer kako smo ranije naglasili diskriminacija je kreator pristupačnosti institucija i resursa društvenim grupama i pojedincima, te je neposredni faktor društvene isključenosti.

1.2.2 OPERACIONALNA DEFINICIJA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Ništa novo nećemo reći ako kažemo da u društvu koje je postkonfliktno i tranziciono postoji značajan nivo diskriminacije. Takođe, ništa novo nećemo reći ako kažemo da rešavanje ovog problema se ne prepoznaće kao bitan prioritet što od države što od građana, jer su oni veoma često (ne)svesni izvor diskriminacije. Za potrebe ovog projekta izradili smo operacionalnu definiciju diskriminacije koja glasi:

Diskriminacija = pravna uskraćenost + diskriminativni ambijent – antidiskriminativni aktivizam

Kao što se može uvideti naša definicija diskriminacije, osim činjenične dimenzije (pravna uskraćenost), stavlja akcenat na diskriminativni ambijent i na borbu protiv diskriminacije (antidiskriminativni aktivizam) kao elementa u izračunavanju stepena diskriminacije. Ove tri dimenzije su neodvojive, posebno ako se posmatraju u kontekstu monitoringa i evaluacije diskriminacije osoba sa invaliditetom. S jedne strane se nalazi „pravna uskraćenost“, odnosno nepostojanje pravnog okvira u oblasti sprečavanja diskriminacije osoba sa invaliditetom ili njegova neprimenjivost koja doprinosi kršenju prava osoba sa invaliditetom. S druge strane je diskriminativni ambijent koji se ogleda kako u stavovima, neznanjima i ponašanjima društva prema osobama sa invaliditetom, tako i u medijskom položaju osoba sa invaliditetom. I sa treće strane antidiskriminativni aktivizam državnih organa, medija, organizacija

civilnog društva, građana, privatnog sektora, kao i možda najbitniji antidiskriminativni aktivizam osoba sa invaliditetom bilo kao građana pojedinačno, bilo u formi organizacija civilnog društva.

Kako je ova definicija u funkciji izrade indikatora diskriminacije osoba sa invaliditetom, ovde ćemo izneti deterministički okvir diskriminacije osoba sa invaliditetom. Pristupajući diskriminaciji kao fenomenu koji ima društvene posledice po osobe sa invaliditetom, tačnije njihovu društvenu inkluziju, deterministički sklop diskriminacije ove društvene grupe čine elementi – akteri, uzroci i posledice.

Elementi, odnosno akteri diskriminacije predstavljaju faktore koji direktno utiču na diskriminaciju bilo svojim (ne)postojanjem, bilo svojim (ne)delovanjem. Konkretno, misli se na strategije i zakone (normativni nivo), nadležne državne organe i ustanove, privatni sektor, civilno društvo i akademsku zajednicu (institucionalno društvo), lokalnu zajednicu i građane (društveni nivo) i osobe sa invaliditetom kao društvenu grupu odnosno građane organizovane u organizacije civilnog društva.

Rezultati (ne)postojanja ili (ne)delovanja aktera odnosno elemenata stvaraju uzroke diskriminacije: nesprovоđenje strategije i zakona, nedonošenje zakona, nefunkcionisanje institucija u skladu sa svojom funkcijom i obavezama, odsustvo konsultacija i komunikacija sa osobama sa invaliditetom bilo da je reč o organizacijama civilnog društva kao predstavnicima ove društvene grupe ili kao građanima koji imaju određeni problem, neadekvatnu svest i stavove stakholdera o položaju osoba sa invaliditetom, nedovoljan nivo razvijenosti projekata i servisa koje pružaju organizacije osoba sa invaliditetom, etističku svest i getoaktivizam osoba sa invaliditetom.

Navedeni uzroci stvaraju posledice diskriminacije na pravnom, društvenom i personalnom nivou. Na pravnom nivou to je kršenje ljudskih i građanskih prava, ali i svih drugih prava koja su garantovana kako ustavom tako i zakonima. Na društvenom nivou diskriminacija sprečava proces inkluzije osoba sa invaliditetom, odnosno stvara fenomen getoizacije, koji od ove društvene grupe stvara umornu zajednicu. Što se tiče personalnog nivoa, diskriminacija dovodi do anomičnosti, osećaja bespomoćnosti, beskorisnosti, socijalne izolacije i apatije osoba sa invaliditetom.

Predočena šema determinizma diskriminacije osoba sa invaliditetom će biti osnova za kreiranje indikatora diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Pre nego što predočimo indikatore diskriminacije osoba sa invaliditetom želimo da naglasimo da sam monitoring i evaluacija nisu sami sebi cilj, naprotiv oni su samo smisleni ako postoji jedan širi društveni konsultativni proces.

1.3. ISTRAŽIVANJE DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

U prethodnom poglavlju predočena je šema determinizma diskriminacije kao osnova za kreiranje sistema indikatora diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Važan preduslov ovome bilo je istaživanje stanja diskriminacije osoba sa invaliditetom koje uslovno možemo podeliti na dva dela. Prvi, istraživanje percepcije diskriminacije osoba sa invaliditetom i drugi, analiza predstavki slučajeva diskriminacije.

1.3.1. ISTRAŽIVANJE PERCEPCIJE DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Istraživanje percepcije diskriminacije osoba sa invaliditetom je sprovedeno u okviru prve faze projekta „Četiri koraka ka jednakim mogućnostima“. U osnovi opredeljenja za istraživanjem nalazila se potreba za sagledavanjem postojećeg stanja diskriminacije osoba sa invaliditetom, odnosno njene rasprostranjenosti, geneze i posledica.

Posmatrano u kontekstu kreiranja pravnih i društvenih promena koje treba da rezultiraju smanjenjem diskriminacije osoba sa invaliditetom, istraživanje je imalo dve funkcije.

Prva, monitoring i evaluacija diskriminacije osoba sa invaliditetom kao način identifikovanja i mapiranja uzroka, posledica, rasprostranjenosti, izvora, žrtava i modela diskriminacije, odnosno antidiskriminativnih potencijala (aktera, načina, prepostavki i resursa) i prioriteta u borbi protiv ove pojave.

Druga funkcija istraživanja je konsultativne prirode, gde se kroz demokratski i participativni dijalog omogućava učešće svih zainteresovanih stakeholdera, formulišu prioriteti, akteri i njihove

odgovornosti, programi i projekti kao i monitoring implementacije usaglašenih rešenja.

U kontekstu navedenog, istraživanje je imalo dva segmenta.

U prvom delu istraživanja obuhvaćeni su predstavnici: opštinskih organa (sekretarijati/odeljenja) nadležni za oblast socijalne politike, pravosuđa, privredne komore i kompanija, mediji, nevladine organizacije, nacionalna služba za zapošljavanje, advokatske komore u četiri odabrana grada.

Teme istraživanja bile su: stepen i način informisanosti o položaju osoba sa invaliditetom, ocene uzroka, rasprostranjenost i posledica diskriminacije osoba sa invaliditetom, ocena postupanja lokalne zajednice u oblasti sprečavanja diskriminacije osoba sa invaliditetom, prepoznavanje diskriminacije osoba sa invaliditetom, upoznatost sa zakonskom regulativom i obavezama institucija na lokalnom nivou kada je u pitanju sprečavanje diskriminacije osoba sa invaliditetom kao i postojeće prakse, motivacija i način aktivizma, predlozi i preporuke u oblasti sprečavanja diskriminacije osoba sa invaliditetom na nivou lokalnih zajednica u kojima se nalaze institucije.

U drugom delu istraživanja učestvovali su članovi organizacija osoba sa invaliditetom.

Teme istraživanja su bile: stepen i način informisanosti o položaju osoba sa invaliditetom, ocena uzroka, rasprostranjenost i posledica diskriminacije osoba sa invaliditetom, prepoznavanje diskriminacije, ocena postupanja lokalne zajednice u sprečavanju diskriminacije, upoznatost sa zakonskom regulativom u oblasti diskriminacije osoba sa invaliditetom, postojeće prakse sprečavanja diskriminacije, lična iskustva diskriminacije, motivacija i način aktivizma u oblasti sprečavanja diskriminacije osoba sa

invaliditetom, kao i predlozi i preporuke za sprečavanje diskriminacije osoba sa invaliditetom na nivou lokalne zajednice u kojoj se nalaze organizacije osoba sa invaliditetom.

Terenski deo istraživanja obavljen je u periodu od 20. juna do 20. jula 2008. godine u četiri grada: Beogradu, Nišu, Kragujevcu i Novom Sadu. Terenski deo istraživanja je sproveo anketarski tim Forum-a osoba sa invaliditetom, uz stručnu asistenciju istraživača Biroa za društvena istraživanja.

U fokusu istraživanja bile su društvene oblasti koje su domaćim i stranim dokumentima definisane kao prioritetne, a to su pristupačnost, zdravlje, informisanje, obrazovanje, politička prava i zapošljavanje.

OSOBE SA INVALIDITETOM O DISKRIMINACIJI

U duhu dobre prakse prezentovanje istraživanja, prvo ćemo predstaviti karakteristike ostvarenog uzorka anketiranih osoba sa invaliditetom u Beogradu, Nišu, Novom Sadu i Kragujevcu.

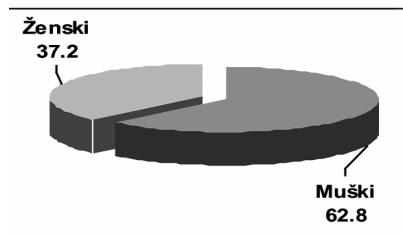
Struktura uzorka prema gradovima

Opština	Broj ispitanika
Novi Sad	40
Beograd	78
Kragujevac	42
Niš	39
Ukupno	199

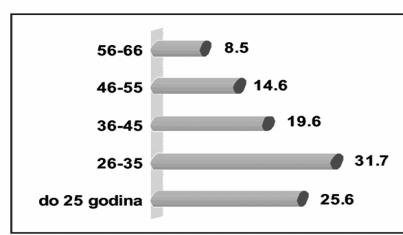
Struktura ispitanika prema tipu invaliditeta

	N	%
Cerebralna i dečija paraliza CPDP	20	10.1
Multipla skleroza MS	19	9.5
Distrofija	29	14.6
Slepoća slabovidost	22	11.1
Gluvoća nagluvost	31	15.6
Mentalno nedovoljno razvijene osobe MNRO	27	13.6
Dijabetes	12	6.0
Autizam	16	8.0
Paraplegija, kvadriplegija, plegije, aplazije	23	11.6
Ukupno	199	100.0

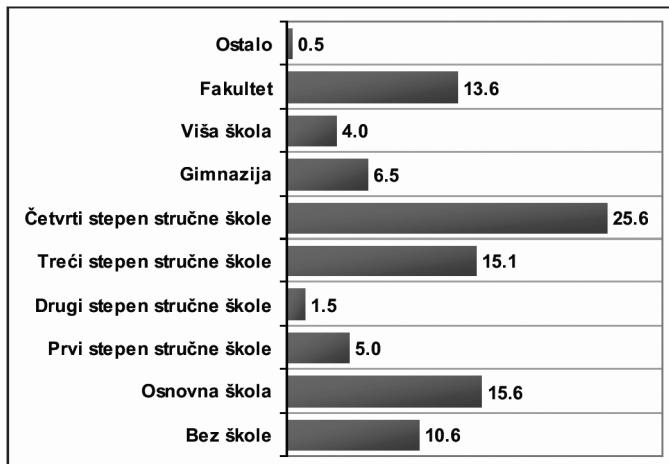
Rodna struktura ispitanika

Starosna struktura ispitanika

Obrazovna struktura ispitanika

Nakon predstavljanja uzorkačkog okvira istraživanja, na narednih nekoliko stranica predstavićemo glavne nalaze istraživanja, odnosno kako učesnici istraživanja, osobe sa invaliditetom i lokalni stakeholderi vide stanje diskriminacije u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, informisanja, političke participacije, civilnog angaživanja, pristupačnosti i kulure.

Prvo će biti izneti rezultati istraživanja sa osobama sa invaliditeom, a potom sa stakedolderima u četiri grada (Beograd, Novo Sad, Niš, Kragujevac).

OBRAZOVANJE

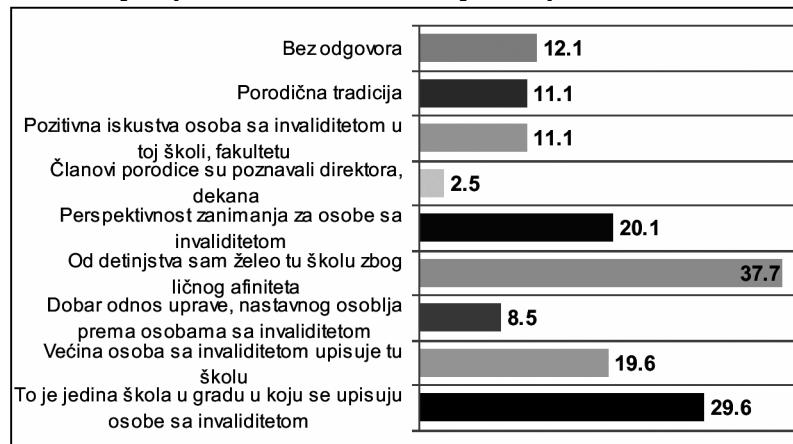
Obrazovanje za osobe sa invaliditetom nije samo sticanje stručnih znanja već i značajan kanal inkluzije. Zato bi trebalo da alarmira nalaz da je u najboljem slučaju samo trećina ispitanika zadovoljna stanjem u oblasti obrazovanja.

Zadovoljstvo stanjem u oblasti obrazovanja

	N	%
Postojećim zakonskim okvirom koji reguliše oblast obrazovanja osoba sa invaliditetom	58	30.4
Uslovima u kojima osobe sa invaliditetom ostvaruju pravo na obrazovanje	50	27.2
Strateškim dokumentima državnih, pokrajinskih i lokalnih organa u oblasti obrazovanja osoba sa invaliditetom	41	22.0
Mogućnostima obrazovanja u okviru državnog školstva	49	26.9
Mogućnostima obrazovanja kroz alternativne načine (seminari, kursevi)	61	34.5

Pored „dečijih snova“ kao kriterijuma izbora škole/fakulteta, u najvećoj meri utiču kriterijumi koji se mogu nazvati neinkluzivnim, a to su nepostojanje druge škole, pozitivna iskustva neke druge osobe sa invaliditetom, perspektivnost zanimanja za osobe sa invaliditetom, činjenica da većina osoba sa invaliditetom upisuje tu školu/fakultet.

Šta Vas je opredelilo za školu koju ste pohađali?

Prema stavu ispitanika glavne prepreke u izgradnji inkluzivnog obrazovanja su nepristupačnost i neadaptiranost obrazovnih institucija za osobe sa invaliditetom 48.2%, loš materijalni položaj osoba sa invaliditetom 47.2%, potom nepovoljna struktura ponuđenih zanimanja 35.2%.

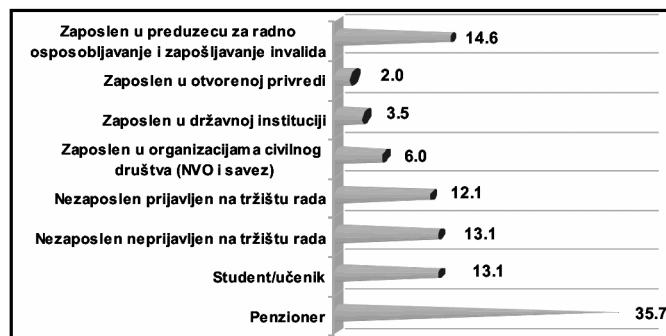
Glavne prepreke u obrazovanju osoba sa invaliditetom

Višestruki odgovori procenat izračunat na broj ispitanika	N	%
Bez odgovora	9	4.5
Odnos osoba sa invaliditetom prema obrazovanju, neshvatanje značaja obrazovanja za ukupan položaj osoba sa invaliditetom	60	30.2
Materijalni položaj osoba sa invaliditetom, nemogućnost školovanja	94	47.2
Odnos nastavnog kadra prema osobama sa invaliditetom kao učenicima i studentima	34	17.1
Nepristupačnost i neadaptiranost obrazovnih institucija za osobe sa invaliditetom	96	48.2
Nepovoljna struktura ponuđenih zanimanja	70	35.2
Nepostojanje zakonskih rešenja koja bi promovisala i stimulisala obrazovanje osoba sa invaliditetom	67	33.7
Nesprovođenje donetih zakona i strategija koje omogućavaju unapređenje obrazovanja osoba sa invaliditetom	66	33.2
Ukupno	199	

ZAPOŠLJAVANJE

Izuzetno mali broj ispitanika 2.0% zaposleno je u otvorenoj privredi, a nešto veći broj 3.5% u državnim institucijama. Ovo na veoma rečit način govori o "inkluzivnosti" politike zapošljavanja.

Radni status ispitanika

U četiri istraživana grada, postoji značajna razlika u procentu zaposlenosti (Novi Sad – 42.5%, Beograd, 32.1%, Kragujevac – 14.4%, Niš – 10.4%)

Radni status ispitanika po gradovima

	NS	BG	KG	NI
	%	%	%	%
Zaposlen u preduzeću za radno osposobljavanje i zapošljavanje invalida	30.0	19.2	2.4	2.6
Zaposlen u otvorenoj privredi	0.0	2.6	2.4	2.6
Zaposlen u državnoj instituciji	5.0	2.6	4.8	2.6
Zaposlen u organizacijama civilnog društva (NVO i savez)	7.5	7.7	4.8	2.6
Nezaposlen prijavljen na tržištu rada	7.5	5.1	16.7	25.6
Nezaposlen neprijavljen na tržištu rada	10.0	21.8	2.4	10.3
Student/učenik	12.5	16.7	9.5	10.3
Penzioner	27.5	24.4	57.1	43.6
Ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0

Prepreke u zapošljavanju osoba sa invaliditetom

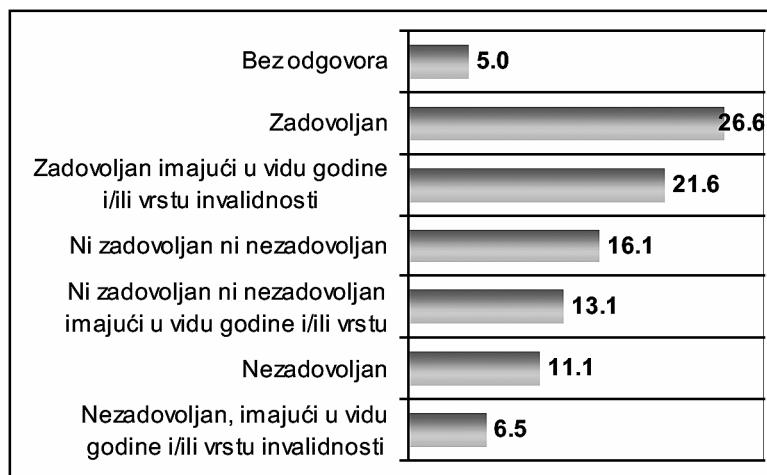
Višestruki odgovori procenat izračunat na broj ispitanika	N	%
Bez odgovora	10	5.0
Odnos osoba sa invaliditetom prema zapošljavanju, neshvatanje značaja zapošljavanja za ukupan položaj osoba sa invaliditetom	47	23.6
Neadekvatan sistem obrazovanja, u smislu vrste zanimanja koje su osobama sa invaliditetom na raspolaganju	69	34.7
Neadekvatan proces radnog sposobljavanja, u smislu da taj proces ne rade stručnjaci	44	22.1
Neadekvatna adaptiranost i pristupačnost radnih mesta i preduzeća za osobe sa invaliditetom	60	30.2
Niska svest poslodavaca kada je u pitanju spremnost da zaposle osobe sa invaliditetom	102	51.3
Nepostojanje zakonskih rešenja koja bi promovisala i stimulisala zapošljavanje osoba sa invaliditetom	88	44.2
Nesprovodenje donetih zakona i strategija koji omogućavaju veće zapošljavanje osoba sa invaliditetom	77	38.7
Ukupno	199	

Najveće prepreke većem zapošljavanju osoba sa invaliditetom prema mišljenju ispitanika su odnos poslodovaca prema zapošljavanju osoba sa invaliditetom 51.3%, nepostojanje zakonskih rešenja koja bi stimulisala zapošljavanje, osoba sa invaliditetom 44.2% i nesprovodenje donetih zakona 38.7%.

ZDRAVLJE

Unapređenje zdravlja i mogućnosti lečenja za osobe sa invaliditetom predstavljaju egzistencijalnu potrebu imajući u vidu da neke vrste invaliditeta imaju negativan uticaj na ukupno zdravje osobe sa invaliditetom. 26.6% ispitanika su apsolutno zadovoljni a 21.6% su relativno zadovoljni svojim zdravstvenim stanjem s obzirom na tip invalidnosti i godine starosti.

Zadovoljstvo ispitanika svojim zdravstvenim stanjem

Tri četvrtine ispitanika iskazalo je nezadovoljstvo kada je u pitanju mogućnost lečenja i rehabilitacije u banjama i rehabilitacionim centrima uz sufinansiranje države. Pored ovoga ispitanici su pokazali nezadovoljstvo pristupačnošću zdravstvenih ustanova 63.3%, zatim mogućnostima da minimiziraju eventualno pogoršanje zdravstvenog stanja 64%, uslugama kućne nege i mogućnostima dodatnog osiguranja 64.7% i na kraju veliko nezadovoljstvo je iskazano uslovima dodatnog zdravstvenog i socijalnog osiguranja 71.3%.

Procenat nezadovoljnih ispitanika zdravstvenim sistemom

	N	%
Lecite se u smislu nabavke potrebnih lekova i pomagala	75	43.4
Lečite se u bolničkim ustanovama, u smislu pristupačnosti i adaptiranosti u skladu sa potrebama osoba sa invaliditetom	105	63.3
Lečite se i/ili rehabilitujete u banjama i/ili rehabilitacionim centrima, uz sufinansiranje od strane države	131	77.5
Lečite se i minimizirate eventualno pogoršanje Vašeg zdravstvenog stanja	110	64.0
Dodatno zdravstveno, socijalno, životno osiguranje pod uslovima koji su prihvatljivi za Vas	114	71.3
Imate kućnu negu na nivou koji će doprineti Vašem boljem zdravstvenom stanju	88	64.7

Trećina ispitanika je doživela da se njima ili nekoj drugoj osobi sa invaliditetom ne pruži zdravstvena usluga ili pomoći na način na koji se to inače radi, dok je to iskustvo imalo 16% osoba koje naš ispitanik poznaje. Šestina ispitanika je izjavila da je bila svedok situacije da je zbog nepristupačnosti zdravstvenih ustanova

Procenat nezadovoljnih ispitanika uslugama u zdravstvu

	N	%
Da se Vama ili nekoj drugoj osobi sa invaliditetom ne pruži zdravstvena usluga ili pomoći na način koji se to inače radi	70	35.2
Da je Vama ili nekoj osobi sa invaliditetom zbog nepristupačnosti zdravstvene ustanove moglo doći do komplikacija zdravstvenog stanja ili opasnosti po život (niste imali prevoz, nepostojanje rampe)	34	17.1
Da je pred Vama ili nekom drugom osobom sa invaliditetom zdravstveni radnik ili lekar pokazao neku vrstu nelagode prilikom lekarskog pregleda ili intervencije	67	33.7
Da je pred Vama ili nekom drugom osobom sa invaliditetom zdravstveni radnik ili lekar pokazao neku vrstu nestručnosti prilikom lekarskog pregleda ili intervencije	75	37.7

moglo doći do zdravstvenih komplikacija ili opasnosti po život. Nešto manje od trećine ispitanika je doživelo situaciju u kojoj je lekar pokazao neku vrstu nelagode prilikom pregleda osobe sa invaliditetom.

Glavne prepreke boljem zdravstvenom stanju osoba sa invaliditetom su prema mišljenju ispitanika loše materijalno stanje osoba sa invaliditetom 60.8%, niska zdravstvena kultura osoba sa invaliditetom 38.2% i nemogućnost adekvatnog lečenja u skladu sa zdravstvenim osiguranjem 39.7%

Prepreke boljem zdravstvenom tretmanu osoba sa invaliditetom

Višestruki odgovori procenat izračunat na broj ispitanika	N	%
Bez odgovora	1	0.5
Zdravstvena kultura osoba sa invaliditetom (briga o zdravlju, češći odlasci kod lekara, uvažavanje preporuka lekara...)	76	38.2
Materijalni položaj osoba sa invaliditetom	121	60.8
Promena odnosa prema invaliditetu, na način da se on ne posmatra kao bolest	63	31.7
Nepotreban zaštitnički odnos porodice prema osobi sa invaliditetom	36	18.1
Problemi u nabavci lekova i pomagala	73	36.7
Nemogućnost adekvatnog lečenja i rehabilitacije u skladu sa zdravstvenim stanjem	79	39.7
Nepristupačnost zdravstvenih usluga u smislu nepostojanja rampi	37	18.6
Neadekvatan odnos lekara prema osobama sa invaliditetom kao pacijentima	49	24.6
Nepostojanje zakonskih rešenja koji bi promovisala i stimulisala unapređenje zdravlja osoba sa invaliditetom	70	35.2
Nesprovodenje donetih zakona i strategija koji omogućavaju unapređenje zdravlja osoba sa invaliditetom	65	32.7
Ukupno	199	

INFORMISANJE I KULTURA

Što se tiče prostora za unapređenje informisanja osoba sa invaliditetom, prema stavu ispitanika, on u prvom redu postoji u delu tematske prilagođenosti medija, odnosno stvaranju inkluzivnog ambijenta u samim medijima.

Prepreke boljem informisanju osoba sa invaliditetom

Višestruki odgovori procenat izračunat na broj ispitanika	N	%
Bez odgovora	5	2.5
Generalno, osobe sa invaliditetom nisu voljne da budu više informisane	35	17.6
Nepostojanje sadržaja koji su od interesa za osobe sa invaliditetom, odnosno sadržaja koji su njima namenjeni	76	38.2
Nemogućnost da se medijski sadržaji prate uz korišćenje pristupačnih tehnologija, posebno gestovnog govora	74	37.2
Slaba upotreba i mala pristupačnost Interneta kao sredstva informisanja osoba sa invaliditetom	43	21.6
Nepristupačnost zgrada, prevoznih sredstava, mogućnosti parkiranja, cena karte i goriva	68	34.2
Nepostojanje zakonskih rešenja koja bi promovisala i stimulisala veću pristupačnost i mobilnost osoba sa invaliditetom	87	43.7
Nesprovođenje donetih zakona i strategija koji osobama sa invaliditetom omogućavaju veću pristupačnost ustanovama	83	41.7
Ukupno	199	

Nepristupačnost kulturnih institucija 55.8% i nedostatak kulturnih sadržaja 41.7%, pored niskog materijalnog položaja 50.8% i odnosa osoba sa invaliditetom prema kulturi 31.7% glavne su prepreke sadržajnjem kulturnom životu osoba sa invaliditetom.

Prepreke izgradnji inkluzivne kulture

Višestruki odgovori procenat izračunat na broj ispitanika	N	%
Bez odgovora	4	2.0
Odnos osoba sa invaliditetom prema kulturi	63	31.7
Materijalni položaj osoba sa invaliditetom	101	50.8
Nepristupačnost značajnog dela kulturnih sadržaja	111	55.8
Nedostatak kulturnih sadržaja za koje su osobe sa invaliditetom više zainteresovane, više ih interesuju	83	41.7
Nepostojanje zakonskih rešenja koja bi promovisala i stimulisala kulturni život osoba sa invaliditetom	71	35.7
Nesprovođenje donetih zakona i strategija koje omogućavaju sadržajniji kulturni život osoba sa invaliditetom	44	22.1
Ukupno	199	

AKTIVIZAM

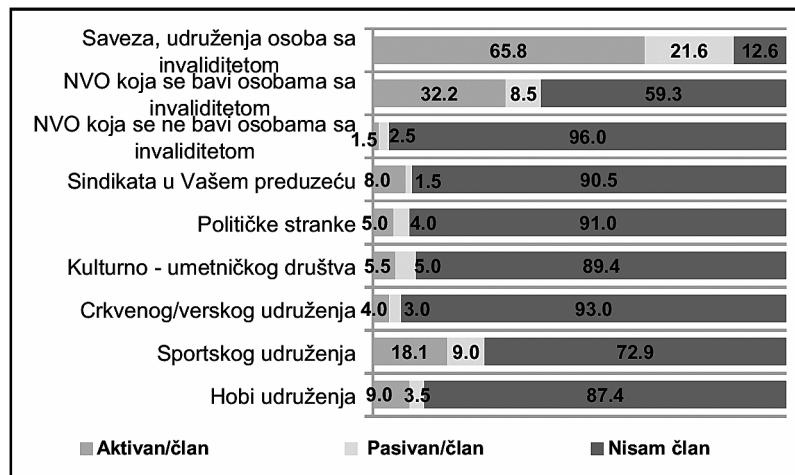
Aktivizam osoba sa invaliditetom, koje su učestvovale u našem istraživanju, karakteriše činjenica da je najveći broj ispitanika 87.4% učlanjen u udruženja ili saveze osoba sa invaliditetom, njih 2/3 je aktivno u savezima i udruženjima dok je jedna trećina svoj angažman okarakterisala kao pasivan. Jedna trećina anketiranih osoba sa invaliditetom aktivna je u nevladinim organizacijama koje se bave osobama sa invaliditetom. Učesnici ankete su kao treći najučestaliji vid angažmana naveli aktivno članstvo u sportskim udruženjima njih 18.1%.

S druge strane, anketirane osobe sa invaliditetom najmanje su aktivne u kulturno-umetničkim društvima, političkim organizacijama i strankama, odnosno nevladinim organizacijama koje nisu specijalizovane za osobe sa invaliditetom.

Iz navedenih rezultata nameću se sledeći zaključci. Aktivizam osoba sa invaliditetom veoma je niskog intenziteta, odnosno obavlja se unutar omeđanog društvenog prostora, tako da se može reći da su osobe sa invaliditetom razvile svojevrsni

“getoaktivizam”, aktivizam unutar „svog“ društvenog prostora, zadovoljavajući „svoje“ potrebe, na način koji je svojstven samo osobama sa invaliditetom.

Aktivizam osoba sa invaliditetom

POLITIČKI SISTEM

Učešće u političkom životu bilo kao birača ili člana stranke predstavlja pouzdan indikator potencijalne diskriminacije osoba sa invaliditetom. U proseku tek 20% ispitanika je potpuno zadovoljno mogućnostima učešća na izborima i mogućnostima angažovanja u političkoj stranci. Najveći problemi su nemogućnost da aktivno učestvuju u radu stranke 15.6%, nemogućnost da učestvuju u aktivnostima stranke koju bi podržali 17.1% i nedolazak članova izborne komisije za glasanje kod kuće 18.1%.

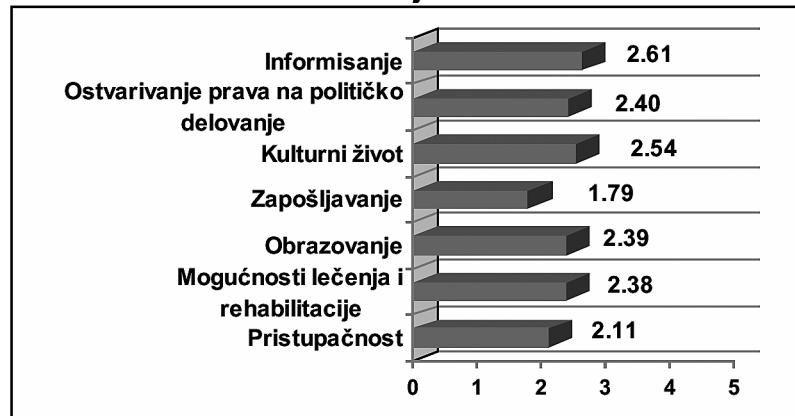
Procenat ispitanika koji je potpuno zadovoljan učešćem u političkom životu

	N	%
Prilagođenosti izbornog materijala (glasaćkih listića i kutija) potrebama osoba sa invaliditetom	43	21.6
Pristupačnošću izbornih mesta	42	21.1
Spremnošću članova izborne komisije za dolazak kući na izborni dan kako biste glasali	36	18.1
Tajnošću procesa glasanja na izborima	59	29.6
Mogućnostima da saznate političke programe stranaka, ako bi to želeli	41	20.6
Mogućnostima da postanete član stranke, ako bi to želeli	43	21.6
Mogućnostima da aktivno učestvujete u radu stranke	31	15.6
Mogućnostima da učestvujete u aktivnostima stranke koju ste podržali	34	17.1

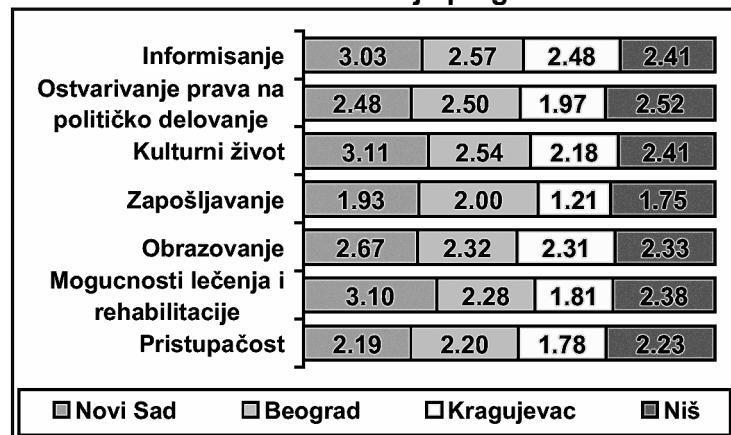
Ispitanike smo pitali i da nam ocenama od 1 do 5, gde je 1 najveća a 5 najmanja diskriminacija, ocene u kojoj meri su osobe sa invaliditetom diskriminisane u Srbiji u određenim segmentima društvenog života. Prosečna ocena diskriminacije osoba sa invaliditetom je 2.3. Kao oblasti u kojima je najviše diskriminacije osoba sa invaliditetom označene su zapošljavanje 1.79, pristupačnost 2.11 i obrazovanje 2.39. Posmatrano po gradovima, ispitanici iz Novog Sada pokazali su najmanji stepen nezadovoljstva, potom

sledi Niš, dok je najveći stepen nezadovoljstva izražen kod ispitanika u Kragujevcu i Beogradu. Iz navedenog ne sledi da je distribucija stanja diskriminacije po gradovima ovako raspoređena, jer se radi o subjektivnoj oceni.

Prosečna ocena diskriminacije

Prosečna ocena diskriminacije po gradovima

Relevantnost iznete ocene najbolje se vidi u činjenici da je ona formirana na osnovu ličnog iskustva 77.9%, odnosno iskustvom

koje su imale osobe koje ispitanici dobro poznaju, što samoj oceni daje na validnosti.

Izvori ocene diskriminacije

	N	%
Bez odgovora	4	2.0
Lično iskustvo	155	77.9
Iskustvo ljudi koje znam	18	9.0
Na osnovu položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji	18	9.0
Na osnovu ocena stručnjaka	0	0.0
Na osnovu izjava nadležnih državnih funkcionera	0	0.0
Na osnovu izjava i saopštenja organizacija civilnog društva osoba sa invaliditetom	2	1.0
Na osnovu pisanja i izveštavanja medija	2	1.0
Ukupno	199	100.0

Poznavanje normativnog okvira predstavlja jednu od glavnih prepostavki za efikasnu borbu protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom. Rezultati istraživanja pokazuju da je skoro svaki četvrti ispitanik detaljno upoznat sa Međunarodnom konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom. Sa Zakonom o sprečavanju diskriminacije upoznato je 27% ispitanika, a tek 16% sa Strategijom za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji.

Ispitanici koji su potpuno upoznati sa navedenim dokumentima

	N	%
Međunarodnom konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom	46	23.1
Strategijom za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji	31	15.6
Zakonom o sprečavanju diskriminacije	54	27.1

66.3% anketiranih, u svakom slučaju bi se uključilo u sprečavanje diskriminacije, 13.1% ako bi to pokrenula neka organizacija u koju ima poverenje i 8% ako bi to podržala država.

Aktivizam u sprečavanju diskriminacije

	N	%
Bez odgovora	4	2.0
Da u svakom slučaju	132	66.3
Da, ako bi to podržala država	16	8.0
Da, ako bi to pokrenuo neko ili neka organizacija u koju imam poverenje	26	13.1
Da, ako bi na taj način rešio neke svoje probleme	11	5.5
Ne znam, ne mogu da se odlučim	7	3.5
Ne ni pod kojim uslovima se ne bih uključio	3	1.5
Ukupno	199	100.0

Kao faktori koji bi povećali antidiskriminativni aktivizam osoba sa invaliditetom navode se rešavanje ličnog problema 38.7%, pomoći ljudima kao što sam ja 19.1%, postojanje honorara 15.6% i mogućnost da se pokaže svoje znanje i iskustvo 9.5%.

Antidiskriminativni aktivizam

	N	%
Bez odgovora	3	1.5
Rešavanje ličnog problema ili problema njihovih porodica	77	38.7
Honorar	31	15.6
Primena sopstvenih znanja i iskustva	19	9.5
Pomoći ljudima kao što sam ja	38	19.1
Upoznavanje drugih ljudi	3	1.5
Ispravljanje nepravde	11	5.5
Sticanje novih znanja i iskustva	11	5.5
Putovanja i zabava	6	3.0
Ukupno	199	100.0

S druge strane su prepreke većoj spremnosti osoba sa invaliditetom da se aktivno uključe u rešavanje problema, a time i diskriminaciju. U prvom redu to su materijalni položaj 30.7%, isključenost iz društvenog života 20.6%, odnosno nepostojanje volje državnih organa 11.6%,

Prepreke većem aktivizmu

	N	%
Bez odgovora	3	1.5
Loš materijalni položaj	61	30.7
Isključenost iz društvenog života	41	20.6
Bezvoljnost, apatija	9	4.5
Nepostojanje organizacije u vašoj opštini koja bi na adekvatan način artikulisala interese i potrebe većeg dela osoba sa invaliditetom	13	6.5
Nepostojanje volje državnih organa	23	11.6
Neiskustvo, neposedovanje dovoljno znanja samih osoba sa invaliditetom	21	10.6
Svest, stav da naše probleme treba da reši država	3	1.5
Mala komunikacija među osobama sa invaliditetom	7	3.5
Loši odnosi među NVO	1	0.5
Mala zastupljenost u javnosti	8	4.0
Nepoverenje u postojeće institucije civilnog društva (NVO, Savezi, udruženja...)	9	4.5
Ukupno	199	100.0

STAKEHOLDERI O DISKRIMINACIJI OSOBA SA INVALIDITETOM²

Najveći problem osoba sa invaliditetom po proceni stejkholdera je nemogućnost nalaženja posla 28.0%, zatim materijalni položaj i mala socijalna davanja 11.0% i nemogućnost fizičkog pristupa javnim institucijama 11.0%.

Problemi osoba sa invaliditetom

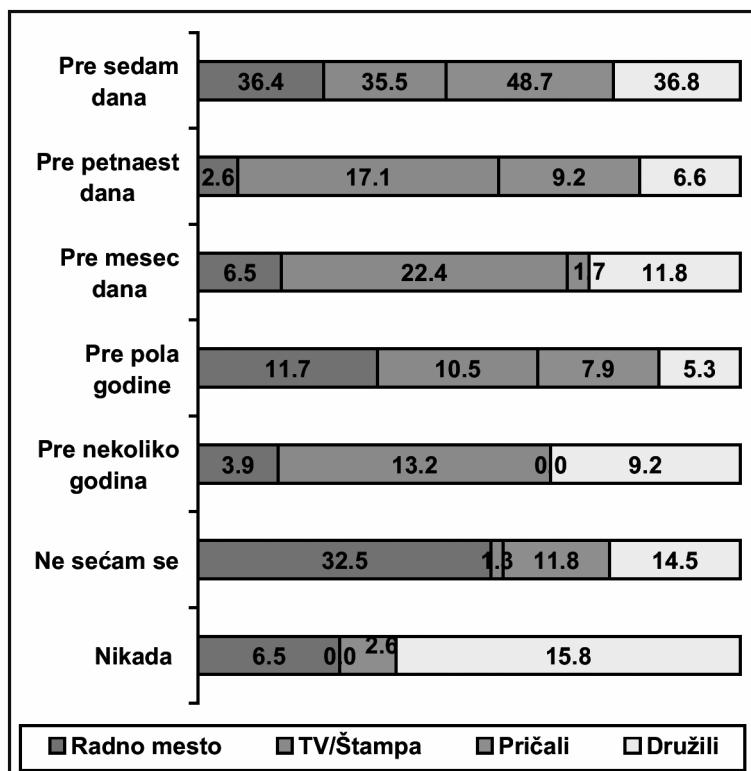
	%
Nemogućnost nalaženja posla	28
Nemogućnost fizičkog pristupa javnim institucijama	11
Nizak materijalni položaj, niska socijalna davanja	11
Odnos građana prema osobama sa invaliditetom	8
Nefunkcionisanje nadležnih državnih organa i ustanova	7
Odnos privrednika i poslodavaca prema osobama sa invaliditetom	7
Slaba organizovanost osoba sa invaliditetom	5
Odnos lokalne vlasti prema osobama sa invaliditetom	5
Nemogućnost obrazovanja	4
Nemogućnost pokretanja sopstvenog posla	1
Nepostovanje programa dokvalifikacije i prekvalifikacije	1
Ne mogu da ocenim	4
Ostalo	8

Kada govorimo o društvenoj vidljivosti osoba sa invaliditetom, 39% stejkholdera se ne seća ili nikada nije video osobu sa invaliditetom na radnom mestu, 24% u poslednjih pola godine nije video prilog u medijima o osobama sa invaliditetom, 57.9% je u poslednjih mesec dana razgovaralo sa osobom sa invaliditetom i 40% ispitanika nikada se nije družilo sa osobama sa invaliditetom.

---

² Paralelno sa anketiranjem osoba sa invaliditeom, izvšili smo anketiranje po 25 stakeholdera (predstavnici lokalne samouprave nadležni za pitanja osoba sa invaliditeom, novinari, preduzetnici, sudije, advokati u četiri grada u kojima se projekat realizovao.

Društvena vidljivost osoba sa invaliditetom

50% stekholdera nije se susrelo i ne seća se bilo kog slučaja diskriminacije osoba sa invaliditetom, 39.1% se susrelo i pomoglo u slučaju diskriminacije osobe sa invaliditetom a 6% je odgovorilo da se susrelo sa diskriminacijom osobe sa invaliditetom i da su hteli da pomognu ali nisu znali kako da reaguju.

Glavne prepostavke za rešavanje problema diskriminacije osoba sa invaliditetom po mišljenju stekholdera su pritisak na nadležne državne organe 30.6%, uključivanje stručnjaka koji bi

pružali savetodavnu i stručnu pomoć 19.3% i povećavanje znanja lokalne zajednice 14.5%

Rešavanje problema diskriminacije osoba sa invaliditetom

	%
Unaprediti komunikaciju među osobama koje imaju problem diskriminacije	9.7
Izvršiti pritisak na nadležne državne organe da rade svoj posao	30.6
Povećati znanje/upoznatost građana opštine	14.5
Povećati aktivizam osoba sa invaliditetom	4.8
Utvrđiti potrebe i stavove osoba sa invaliditetom, kako bi rešenje bilo primereno potrebama i problemima	11.3
Povećati broj krivičnih prijava protiv izvršilaca diskriminacije	9.7
Uključiti stručnjake koji bi pružali stručnu i savetodavnu pomoć	19.3
Ukupno	100.0

Relativno mali broj stejkholdera je potpuno upoznat sa dokumentima koji se odnose na položaj osoba sa invaliditetom, bilo da se radi o međunarodnoj ili domaćoj regulativi. Sa sadržajem UN konvencije o pravima osoba sa invaliditetom upoznato je 18.3% stejkholdera, sa Strategijom za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji upoznato je još manje ispitanika 16.7%. Najveći broj anketiranih upoznat je sa Zakonom o sprečavanju diskriminacije 23.7%

1.3.2 SOCIOLOŠKA ANALIZA PREDSTAVKI SLUČAJEVA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Pored pravne analize predstavki, koja je bila u funkciji konkretnе podrške u borbi protiv diskriminacije, na nivou projekta organizovana je i sociološka analiza predstavki. Ona treba da nam da okvirnu sliku, kako stanja diskriminacije tako i antidiskriminativnog aktivizma. Želeli smo da utvrdimo ko su podnosioci predstavki, kako oni vide problem diskriminacije i kako ga prezentuju, koga vide odgovornim, odnosno kakva je reakcija nadležnih državnih organa, civilnog društva i medija što na slučaj diskriminacije, što na borbu protiv diskriminacije.

U prvom delu teksta će biti predstavljen metodološki okvir za monitoring diskriminacije osoba sa invaliditetom na osnovu (raspoloživih) predstavki.

No, pre toga ćemo pojasniti šta pod tom predstavkom podrazumevamo. Predstavka je pisano obraćanje *podnosioca* koji saopštava informaciju od značaja kako za sebe tako i za javnost *relevantnom primaocu*, državnom organu ili organizaciji civilnog društva čije delovanje može doprineti da se reši problem iznet u informaciji koju je uputio podnositelj predstavke. U ulozi podnosioca predstavke se može pojaviti: građanin, njegov predstavnik, pravni zastupnik (advokat), neformalna grupa građana, organizacija civilnog društva, preduzeće ili neki državni organ. U zavisnosti od veličine i sadržaja informacije predstavke se mogu klasifikovati na: informativne, dokumentovane i studiozne. U informativnim predstavkama se samo iznose informacije o nekom problemu, najčešće u formi pisma koje je vrlo retko potpisano. Dokumentovane predstavke odlikuje, pored uvodnog pratećeg teksta u kojem se iznosi problem, pružanje na uvid svih pratećih pravnih dokumenata (odluka, tužbi, obraćanja). Kada su u pitanju studiozne predstavke to

su predstavke koje govore umesto njihovog podnosioca. Pored činjenične dimenzije, koja je izneta u pisanom obraćanju i pratećim dokumentima, u ovakvim vrstama predstavki se nalaze audio i video zapisi o samom toku događaja i pokušajima da se on reši. Ona sama kazuje o miljeu u kojem nastaje i razvija se problem, ali i pokušaj podnosioca predstavke da uz ili bez ičje pomoći problem reši.

Predstavke se mogu posmatrati kao fenomenološka, statistička i istraživačka činjenica.

Sa fenomenološkog aspekta predstavka je čin građanske akcije kojom akter (pojedinac, grupa ili organizacija) obaveštava ili/i poziva nadležne državne organe da legalnim (i legitimnim) sredstvima zaštiće zakonitost i javni interes, štiteći prava i interese podnosioca predstavke, a time istovremeno štiteći prava i interese svih ostalih građana i institucija u konkretnom slučaju za osobu sa invaliditetom.

U istraživačkom smislu predstavke su izvor saznanja o karakteru podnosioca predstavke, odnosno očekivanjima i znanjima o nadležnostima institucije kojoj se podnosi predstavka, ali i motivaciji i očekivanjima od samog čina podnošenja predstavke. Isto tako predstavke su relevantan istraživački izvor, kako o genezi problema kojom se predstavka bavi tako i o reakciji nadležnih državnih organa, medija, civilnog društva, profesionalnog okruženja, porodice i prijatelja.

U statističkom pogledu predstavke predstavljaju *prigodan uzorak* u slučajeva diskriminacije osoba sa invaliditetom iz populacije N slučajeva diskriminacije osoba sa invaliditetom, u nekom vremenskom periodu t . Ova statistička dimenzija važi za slučaj da je obraćanje nekom državnom organu ili organizaciji civilnog društva

stvar lične volje pojedinca, odnosno da ne postoji neka vrsta obaveze koja je propisana ili na neki drugi način motivisana.

Da bi predstavke zaista bile validan istraživački izvor potrebno je:

- Povećati poverenje građana u državni organ kojem se podnositelj predstavke obraća
- Povećati mogućnost obraćanja građana državnom organu, u smislu relativno brzog dostavljanja predstavke (npr. elektronskim putem)
- Sistematisovati način prikupljanja relevantnih informacija od podnosioca predstavke bilo u formalnom smislu (obrazac), bilo neformalno putem inicijalnog/prvog razgovora
- Napraviti jasan sistem kriterijuma za selekciju prihvatanja predstavki, bilo kada je reč o nadležnosti državnog organa, bilo kada je u pitanju obim i validnost podnetih sadržaja, odnosno prosleđivanja nadležnim za konkretnu predstavku
- Učiniti efektivnim postupanje po dobijenim predstavkama i izveštavanje podnosioca o preduzetim merama u skladu sa nadležnostima

Tako prikupljene predstavke je moguće analizirati na dva načina, kvantitativan i kvalitativan.

Kvantitativna analiza predstavki obuhvata statističku analizu kojom se utvrđuje: ukupan broj predstavki, tip podnositelaca, predmet - tema predstavke, tip institucije na koju se podnositelj žali. Pored statistike vezane za predstavku, kvantitativna analiza podrazumeva i analizu statističkih podataka koji su izneti u dokumentima koji su sastavni deo predstavke, a bitni su za razumevanje konteksta problema koji je iznet u predstavci (broj obraćanja državnom organu,

broj članaka u medijima, broj odgovora državnih organa, broj sastanaka ...)

Kvalitativna analiza predstavki predstavlja složen izazov sam po sebi i deo je kvalitativnog pristupa u društvenim naukama, posebno sociologiji, koji ima za zadatak da očuva celinu proučavane pojave. Ljudsko ponašanje, institucionalne i strukturalne promene su posledica namera pojedinca i njegovih vrednosti, te su predstavke samo deo tih namera pojedinaca i njihovih vrednosti.

Ako bismo analizu predstavki morali da metodološki klasifikujemo ona bi po svom sadržaju bila pre svega *studija slučaja* ili kako je još nazivana *studija miljea*. Ova sociološka metoda je doživela reafirmaciju. Međutim, kod kritičara je ostala primedba o pristrasnosti kao posledici nepostojanja eksplisitno opisane procedure istraživanja i dobijanja zaključaka, kao i upitnosti uopštavanja, tj. kako je moguće na osnovu jednog slučaja doneti zaključak o opštem. Da bi se opovrgle napred iznete mane studije slučaja prilikom analize bitno je postići što veći nivo i širinu podataka, u analizu uključiti što više podataka o slučaju i kontekstu, zatim formirati indekse kako bi se očuvala celina pojave, staviti podatke u vremenske okvire, odnosno podatke istraživanja i procedure učiniti javnim. Metod slučaja treba da nam da odgovor na pitanje "kako" i "zašto" se neki proces ili pojava dešava. Što se tiče izvora za analizu bitno je koristiti što više izvora i evidencija. Kako naše istraživanje ne bi bilo lutanje za činjenicama koje potvrđuju naše hipoteze, potrebno je jasno i precizno definisati teorijski okvir, odnosno ciljeve i polje istraživanja.

Metod slučaja može biti jednostruk i višestruk. Kod jednostrukog slučaja zaključak se donosi posmatranjem samo jednog slučaja i to se radi kada je u pitanju provera teorije, kada želimo da utvrdimo ekstremne forme pojave, kada se prvi put proučava pojava i kada je u pitanju pilot i perliminarno istraživanje pojave.

Metod višestrukog slučaja se primenjuje kada jedna studija ima više od dva slučaja na kojima se ponavljaju istraživačke procedure. Standardizacija postupka se postiže kroz: pojmovnu valjanost, odnosno definisanje operacionalnih mera za pojmove koji su predmet analize, zatim utvrđivanje unutrašnjih uzročnih veza na nivou posmatrane pojave, potom povećanje mogućnosti uopštavanja i zaključivanja o pojavi i proveravanje dobijenih nalaza u novom postupku istraživanja.

Nezavisno od vrste studije slučaja prilikom prikupljanja podataka koriste se razne metode. Retko se može naći studija slučaja koja je urađena primenom manje od dve metode. Ključni instrument studije slučaja je protokol koji se sastoji od: opštih načela, procedure i tehnike istraživanja, pregleda projekta, procedure za terenski rad, vodiča za pisanje izveštaja i osnovnih istraživačkih pitanja.

Sada se vraćamo na predstavku kao skup izvora za studiju slučaja. Postupak analize predstavke u kontekstu studije slučaja sastavljen je od nekoliko faza.

Prva faza obuhvata identifikaciju podnosioca predstavke koja se sastoji u klasifikaciji po unapred definisanim klasama. Potom se unutar iste faze pristupa verifikaciji sadržaja predstavke koja nije ništa drugo do kritika izvora, gde se utvrđuje njihova verodostojnost, tj. da li je opisani problem stvarno problem koji je predmet predstavke, odnosno da li je priložena dokumentacija relevantna i validna za navedeni problem. U ovoj fazi je takođe bitno utvrditi i motivacioni kontekst podnosioca predstavke, koji nam daje značajnu informaciju za razumevanje miljea posmatranog problema.

Druga faza analize predstavke predstavlja iščitavanje njenog sadržaja u celosti uz paralelno popunjavanje predhodno definisanog analitičkog formata čiji je sastavni deo kodna lista sa varijablama koje su predmet analize. Spisak varijabli nastaje u procesu operaci-

onalizacije teorijskog okvira istraživanja, te se tako postiže potreban nivo objektivnosti, sistematicnosti, opštosti i preciznosti.

Konkretno, kada je u pitanju diskriminacija osoba sa invaliditetom kao analitičke varijable mogu se pojaviti: istorija slučaja, postupanje nadležnih organa, karakter aktivizma podnosioca predstavke, reakcija okruženja. Na taj način dobijamo sliku geneze diskriminacije osoba sa invaliditetom u nekom segmentu društva ili u regionu.

Informacije o ovome se dobijaju istraživanjem priložene dokumentacije od strane podnosioca predstavke, kao i tražene dokumentacije i mišljenja od nadležnih organa. Često je potrebno sprovesti i intervjuje, bilo putem telefona ili pak neposredno sa podnosiocem predstavke ili „okriviljenim“. Kao izvor informacija mogu se koristiti i medijski sadržaji, uz neophodnu prethodnu analizu njegove relevantnosti.

I na kraju, u trećoj fazi, vrši se arhiviranje predstavki kao celine prema kriterijumima koji su od značaja za monitoring diskriminacije osoba sa invaliditetom (npr. žrtve diskriminacije, sektor društvenog sistema, teritorijalni deo države...)

Pre nego što pređemo na konkretnu analizu, kao uvod može da nam posluži informacija o broju predstavki koje su upućene Narodnoj kancelariji predsednika Republike Srbije³.

Prema dostavljenim podacima od ove institucije u periodu od avgusta 2007. godine do avgusta 2008. godine najveći broj

---

³ Narodna kancelarija predsednika Republike Srbije ustanovljena je 01.10.2004. godine kao služba koja se bavi operativnim, stručnim, savetodavnim i analitičkim poslovima i koja pre svega predstavlja servis građana. Osnivanjem kancelarije građani su dobili mesto na kojem mogu da potraže pomoć i zaštitu svojih prava ... . U realizaciji projekata kao i prilikom rešavanja zahteva građana Kancelarija sarađuje sa vladinim institucijama, domaćim i međunarodnim organizacijama i fondacijama (opširnije <http://www.narodnakancelarija.srbija.yu>)

predstavki, koje su podnele osobe sa invaliditetom, odnosile su se na oblast zapošljavanja, odnosno traženje pomoći pri zapošljavanju, ali i osećaju da postoji diskriminacija pri konkursanju za posao (34,8%). Drugi problem je zdravstvene zaštite (13%), kao i njen deo, adekvatna stomatološka zaštita. I na kraju, treći problem po zastupljenosti je fizička pristupačnost i saobraćajne prepreke (8,4%).

Kao ostali problemi u navednom izveštaju se navode: smeštaj dece u odgovarajuće institucije socijalne zaštite, nedostatak odgovarajućih obrazovanih institucija za decu sa invaliditetom (dnevni boravak, vrtić...), odnosno nepostojanje stručne službe za habilitaciju i rehabilitaciju dece sa invaliditetom.

Predmet analize su predstavke dobijene tokom projekta, sakupljene u četiri grada Novi Sad, Beograd, Kragujevac i Niš, kao i predstavke iz organizacije "Iz Kruga". Prikupljanje predstavki je organizovano u okviru savetovališta, oformljenih između ostalog i za tu priliku, u kojima je vršen prijem podnosiča predstavki.

Sa podnosiocima predstavki je obavljen evaluativni razgovor koji je za cilj imao sagledavanje karaktera priložene predstavke, tj. da li je njen sadržaj vezan za diskriminaciju osoba sa invaliditetom. Kao što smo naveli pored pravne analize predstavke su korišćene i za sociološku analizu diskriminacije, onako kako smo je u prethodnom delu teksta definisali.

Za potrebe analize napravljen je instrument u formi analitičkog kodnog obrazca, koji je bio okvir za sistematičnu, preciznu i objektivnu analizu predstavki. On je sadržao sledeće elemente: vreme podnošenja predstavke, ko je podnosič predstavke (žrtva diskriminacije, roditelj ili staratelj, advokat, građanin, predstavnik civilnog društva...), način predstavljanja (lično, anonimno, u ime nekoga), tip predstavke (informativna ili dokumentovana), način obraćanja (informativni, žalopojni, naređivački...), oblast društva u

kojem se desila diskriminacija, ko su diskriminisani, a ko diskriminatori, pojavne forme diskriminacije, trajanje diskriminacije, posledice diskriminacije, ponašanje diskriminisanog i diskriminatora, reagovanje medija i civilnog društva.

Očekivanja da će ovaj projekat doprineti većem antidiskriminacionom aktivizmu u vidu većeg obraćanja za tu svrhu formiranih savetovališta nisu se u potpunosti ostvarila. Očevидно je da su faktori „dugog trajanja“ i ovaj put učinili svoje, odnosno da su nepoznavanje prava, strah i uobičajenost diskriminacije koja je postala sastavni deo života i način „ostvarivanja“ još veoma prisutni. U prilog o nestimulativnom ambijentu govore i nalazi analize predstavki.

Ko su žtve diskriminacije, kada se gledaju predstavke koje smo mi dobili? U prvom redu to su najmarginalniji delovi unutar populacije osoba sa invaliditetom (osobe sa invaliditetom hronično oboleli, koje imaju kompleksnije vrste invaliditeta, deca, stari pogotovo koji sami žive, nižeg socijalnog položaja, odnosno izbegle osobe sa prostora bivše SFRJ).

Kada su u pitanju prava koja su uskraćena, ona se u prvom redu odnose na prava smeštaja, lečenja, obrazovanja, saobraćaja i pristupačnosti, jednom rečju egzistencijalna prava. U ulozi diskriminatora se najčešće nalazi država, odnosno oni delovi državne administracije, institucija i javnih preduzeća u kojima država ima uticaj. Naravno, ovde je bitno naglasiti da se ne radi o sistemskoj nameri, ali se radi o „bezobzirnosti“ koja se usled nesankcionisanja uobičajila, tako da se može reći da se radi o diskriminaciji koja ima elemente sistematicnosti, ali se ne može govoriti o sistemu diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Povezano sa ovim je i pitanje definicije diskriminacije iz ugla aktera u diskriminativnoj situaciji. Analiza predstavki je pokazala da postoji nesklad u definiciji šta je to diskriminacija. Ovo se odnosi kako na neposredne učesnike, tako i na predstavnike pravosuđa, koji u nekim slučajevima diskriminaciju ne podvode pod antidiskriminativno zakonodavstvo.

Ovakav antidiskriminativni ambijent ima za posledicu da se pored pravne borbe protiv diskriminacije koja se odvija kroz proces utuženja, javlja i neformalna borba protiv diskriminacije. Ona se ogleda u pokušaju da se od diskriminatora dobije bar „parče“ prava ili naknade za počinjenu diskriminaciju, uz spremnost da ta „satisfakcija“ bude dobijena uz kršenja postojećih propisa. Ovakav način borbe protiv diskriminacije je karakterističan za one osobe sa invaliditetom koje nisu deo organizacija civilnog društva, koje imaju sukob sa institucijom/pojedincem diskriminatom koji ima odluku „moćnog“ i od koje je diskriminisana osoba sa invaliditetom u velikoj meri zavisna. Niskom nivou borbe protiv diskriminacije doprinosi i mala zainteresovanost advokata i njihove cene usluga koje su nepristupačne žrtvama diskriminacije, odnosno nefunkcionisanje besplatne pravne pomoći na nivou lokalnih samouprava.

Ovako opisana diskriminacija, pored kršenja osnovnih ljudskih i građanskih prava, ima za posledicu i nepoverenje u borbu protiv diskriminacije, odnosno smanjenje antidiskriminativnog aktivizma osoba sa invaliditetom, odnosno stvaranje svojevrsnog *antidiskriminativnog podzemlja* u kojem samo neki, pod nezakonitim uslovima, mogu da ostvare svoja (ne)zakonita prava. Takođe, ovakvo stanje stvara permanentnu konfliktnost i nepoverenje na relaciji: osoba sa invaliditetom – država, posebno ako se radi o institucijama socijalnog sistema, što ima nesagledive posledice po procesu inkluzije osoba sa invaliditetom.

Pored ličnog antidiskriminativnog aktivizma za uspešnu prevenciju diskriminacije je veoma važno antidiskriminativno okruženje koje u prvom redu treba da kreiraju mediji i civilno društvo. Analiza predstavki pokazuje da je u Srbiji antidiskriminativno okruženje incidentnog karaktera, odnosno da ga čine nekoliko organizacija koje veoma uspešno pružaju pravnu pomoć žrtvama diskriminacije. S druge strane mediji o diskriminaciji izveštavaju na incidentnom nivou, samo kada se desi neki događaj, bez istraživačkog pristupa koji bi osvetlilo genezu diskriminacije, gde je slučaj koji se desio samo puka manifestacija. Antidiskriminativnom ambijentu bi doprinele i sudije, tako što bi u razumnom roku završavale sudske procese, odnosno čije odluke bi bile potvrđivane u drugostepenim postupcima. Posebno je važno da se na slučajeve diskriminacije primenjuje Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, a ne da se dešavaju "preusmeravanja" ka drugim zakonima (npr. Zakon o radu, Zakon o parničnom postupku).

1.4. PREDLOG MODELA MONITORINGA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

1.4.1 METODOLOŠKI OKVIR PREDLOŽENOG MODELA MONITORINGA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Predloženi model monitoringa diskriminacije osoba sa invaliditetom počiva na sledećim principima: objektivnost, sistematičnost, opštost, proverljivost, preciznost, participativnost i uporedivost. Kada je reč o objektivnosti ona se prevashodno odnosi na jasno izraženu vrednosnu i interesnu dimenziju članova tima koji sprovode monitoring i evaluaciju, kao i na sve učesnike u konsultativnim debatama i prezentacijama rezultata monitoringa i evaluacije. Pored objektivnosti, veoma bitan princip je sistematičnost koja podrazumeva prikupljanje podataka i što veći broj relevantnih evidencija u što dužem vremenskom periodu putem procedura koje su standardizovane. Ovo se prevashodno odnosi na istraživanja koja su sprovedena i koja su za temu imala položaj osoba sa invaliditetom kao i podatke iz državne statistike koja za sada nije na odovaraajućem nivou. To pokazuje i činjenica da u poslednjem popisu nije utvrđen broj osoba sa invaliditetom u Srbiji. Iz svega navedenog se nameće potreba formiranja banke podataka o diskriminaciji osoba sa invaliditetom, koja bi bila najbolje sredstvo za sistematično prikupljanje i obradu podataka o diskriminaciji ove društvene grupe. Sledeći princip je princip opštosti koji podrazumeva da se dobijeni rezultati iz monitoringa diskriminacije odnose na sve grupe osoba sa invaliditetom odnosno da monitoringom diskriminacije budu obuhvaćene sve grupe osoba sa invaliditetom. Preciznost, kao osobina ovog modela, podrazumeva postojanje adekvatnih indikatora diskriminacije osoba sa invaliditetom, odnosno mogućnost njihove nadogradnje i promene u skladu sa promenom

karaktera diskriminacije. Proverivost ovog modela diskriminacije podrazumeva dostupnost kako rezultata monitoringa tako i procedura kojim se došlo do tih rezultata. Participativnost kao osobina predloženog modela je između ostalog u funkciji proverljivosti zaključaka o diskriminaciji, ali isto tako i prostor za kreiranje mera koji treba da smanji konstatovani nivo diskriminacije odnosno poveća antidiskriminativni aktivizam. Poštujući princip participativnosti kako u fazi realizacije monitoringa tako i u prezentaciji i tumačenju nalaza u ovaj proces moraju biti uključeni predstavnici nadležnih državnih organa i institucija, organizacija civilnog društva osoba sa invaliditetom, stručnjaci, univerzitetski radnici, predstavnici biznis sektora, mediji, kao i ostali stakeholderi koji imaju interes, odnosno obaveze u oblasti sprečavanja diskriminacije osoba sa invaliditetom. Na kraju, možda je najbitniji princip uporedivost, koja služi da rezultate monitoringa i evaluacije dobijene u okviru jedne države uporedimo sa relevantnim okruženjem koje može biti na nivou regionala, npr. zapadni Balkan ili šire (Evropska unija).

Jedno od pitanja koje se pred svaki model monitoringa postavlja je pitanje oblasti koje su predmet monitoringa, izvor iz kojih se sakupljaju podaci, metodologije prikupljanja i obrade podataka i način prezentacije.

Još prilikom kreiranja instrumenta za istraživanje na nivou projekta opredelili smo se za oblasti koje su kao bitne definisane na nivou UN konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Ključni razlog je moguća uporedivost monitoringa koji se sprovodi u Srbiji sa monitoringom diskriminacije koji se sprovodi bilo gde u svetu. Konkretno radi se o oblastima: zapošljavanja, obrazovanja, lečenja, informisanja, kulturnog života, prisupačnosti, aktivizma i političke participacije. Što se tiče sadržaja monitoringa u svakoj od navedenih oblasti potrebno je izvršiti analizu postojanja međunarodnih

dokumenata (konvencije, deklaracije), EU direktiva, strategija, zakona. Takođe, fokus monitoringa mora biti implementacija, odnosno institucionalni okvir – koje telo je nadležno, koja ovlašćenja ima, struktura kadrova, finansije i tehnički uslovi rada, broj i karakter aktivnosti i rezultati, odnosno da li je uspostavljen i koji su rezultati monitoringa i evaluacije. Bitno je da naglasimo da kada govorimo o institucionalnom okviru mislimo kako na državni, tako i civilni sektor.

Pitanje izvora podataka za monitoring i evaluaciju je jedno od najbitnijih. Iz tog razloga potrebno je napraviti selekciju i prioritetizaciju izvora, a pri tome ne napraviti „grešku stručnjaka“ ili neku drugu vrstu greške i zanemariti postojeće podatke. Ovo se prevashodno odnosi na podatke koje poseduju organizacije civilnog društva i mediji, koji se neretko potcenjuju u odnosu na ono što nam pruža državna statistika.

Metodološki aspekt je posebna tema, jer se radi u istraživačkom smislu o posebno zahtevnoj grupi kada su u pitanju istraživanja diskriminacije osoba sa invaliditetom, kao i bilo kakvo drugo istraživanje ove društvene grupe. Ovo se u prvom redu odnosi na asistativnost istraživačkih postupaka, odnosno svojevrsnu pristupačnost. S druge strane, potrebno je istraživačke procedure predstaviti i realizovati na način koji kod ispitanika neće stvoriti utisak da se radi o „istraži“ i na taj način ispitanika pridobiti za saradnju bez koje istraživanje gubi na validnosti. Napred rečeno se posebno odnosi na temu diskriminacije, imajući u vidu da u Srbiji ne postoje jasne pravne zaštite za osobe koje ukažu na slučaj diskriminacije, što ne stvara povoljan ambijent za antidiskiminativno ponašanje u koje se može svrstati i učešće u istraživanju ove pojave.

Predloženi indikatori se mogu podeliti na: kvantitativne i kvalitativne, subjektivne i činjenične, proste i sintetičke. Kvalitativni

indikatori su indikatori koji izražavaju meru diskriminacije u nebročanoj formi, za razliku od kvantitativnih koji vrednost iskazuju u broju, apsolutnom i relativnom iznosu. Subjektivni indikatori su indikatori koji se formiraju na osnovu stavova bilo ispitanika bilo stručnjaka. Nasuprot njima su činjenični indikatori čija vrednost se formira na osnovu statističkih podataka, materijalnih izvora ili nekog drugog činjeničnog izvora. I na kraju, prosti indikatori su indikatori koji mere jednu dimenziju, za razliku od sintetičkih indikatora koji mere najmanje jednu dimeziju diskriminacije.

Indikatori su klasifikovani po oblastima, a unutar svake oblasti se nalaze indikatori koji se odnose na stanje diskriminacije, diskriminativni ambijent i antidiskriminativni aktivizam.

Za potrebe ovako koncipiranog monitoringa potrebno je uspostaviti neke nove izvore za prikupljanje podataka i njihovo arhiviranje. Kao nove izvore za prikupljanje podataka potrebno ustanoviti: Godišnju anketu o osobama sa invaliditetom, koja bi imala standardizovani sadržaj i reprezentativan uzorak. Teme ankete bi bile vezane za potrebe prikupljanja podataka o diskriminaciji osoba sa invaliditetom u oblastima koje su predmet monitoringa, kao i ocena kvaliteta života. Druga inovacija je Nacionalni registar pristupačnosti, baza podataka o karakteru pristupačnosti institucija. On bi sadržao podatke koji bi bili obnavljani na godišnjem nivou. Sledeća inovacija je Banka podataka civilnog društva koja bi sakupljala podatke iz državnog sektora, istraživanja koja se bave osobama sa invaliditetom, projekte koji se bave osobama sa invaliditetom. Korisnici takve baze bi bili svi zainteresovani državni organi, organizacije civilnog društva, mediji i stručnjaci. I na kraju, potrebno je formiranje Mreže za monitoring diskriminacije sastavljene od organizacija civilnog društva i stručnjaka za oblasti kojima se monitoring bavi. Ovo telo bi se pored

koordiniranja monitoringa bavilo i izradom Godišnjeg izveštaja o diskriminaciji osoba sa invaliditetom.

1.4.2. DRUŠTVENI PREDUSLOVI ZA MONITORING DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Za uspešno sporvođenje bilo koje vrste monitoringa od predudnog značaja je postojanje političkog i društvenog ambijenta koji će imati konstruktivan i stimulativan uticaj na sprovođenje aktivnosti od kojih zavisi uspeh monitoringa. Zato je Biro za društvena istraživanja je razvio ***Model održivog i rešavajućeg angažovanja*** (MORA) čiji je sastavni deo monitoring i evaluacija.

Naime, opšte je poznato da diskriminacija kreira položaj društvenih grupa u društvenom prostoru tako što određuje pristupačnost resursa i institucija društvenim grupama. Kao reakcija na poziciju u socijalnom prostoru javljaju se migracije, izbeglištva, marginalizacija i autsajderizam. Navedenu tipologiju treba uzeti uslovno, s obzirom da se ne radi o čistim, mehanički i značenijski razgraničenim fenomenima. Oni se nerazmrsivo prepliću, nadovezuju i međusobno uzrokuju.

Migranti su osobe kod kojih postoji izvesna mera želja-volja da odu jer načelno imaju sa čim i/ili gde. Nasuprot njima, izbeglice svoj dom napuštaju nevoljno sa minimalnim materijalnim mogućnostima ili bez njih. Izbeglice su najčešće deca, žene, stari, siromasi i bolesni. Marginalci su pojedinci koji su u procesu društvenog dislociranja ka rubovima društvenog prostora. Svesni (samo)marginalizacije u kojoj se već nalaze ili će se naći, oni ne prihvataju dominantan identitetski obrazac. Kako bi sačuvali svoj intrizični životni koncept oni pribegavaju defanzivnoj strategiji društvene izolacije. Dakako, sama izmeštenost iz centra

društvenosti može da znači i očuvanje društveno-poželjnih resursa. Onog trenutka kada postaje sve izvesnije da nije moguće, čak ni u relativnom smislu, napraviti izbor nastaje autsajderizam. Autsajderi su predmet višedimenzionalne diskriminacije, pošto nisu u prilici da, kao osobeni izraz marginalizma, uobičaje svoju socijalnu oazu.

Već samo pominjanje ove tipologije može donekle dati odgovor o karakteru položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji. Naime, najveći deo pripadnika ove društvene grupe su marginalci ili autsajderi. U želji da ne budemo deo „Pokreta za lamentiranje nad diskriminativnim položajem osoba sa invaliditetom“, formulisali smo MORA, kao instrument autonomne participacije i povećanja uticaja osoba sa invaliditetom na javnu politiku koja je od interesa za ovu društvenu grupu.

Ukratko ćemo izneti principe na kojima počiva MORA koji kao model nije isključivo vezan za osobe sa invaliditetom. Naprotiv, on je univerzalni alat za komunikaciju između stakeholdera kako bi se rešio neki problem ili uvela neka inovacija na način koji je održiv, a to znači da poстоје postojeće interese i potrebe svih relevantnih stakeholdera u lokalnoj zajednici. Osnovni principi MORA su: legitimnost (uvažavanje interesa svih stakeholdera, sa akcentom da se više pažnje posveti grupama koje imaju posebne interese u konkretnim situacijama), konsultativnost (uključenost svih stakeholdera gde svako ima svoju jasnu ulogu), transparentnost (medijska i javna pristupačnost svih aktivnosti u procesu), participativna stručnost (uključenost stručnjaka i profesionalnih udruženja), transfer dobrih praksi i rešenja (uzimanje u obzir praksi i rešenja van Srbije), monitoring i evaluacija (jasni indikatori, nezavisni evaluatori mapiranja problema i tokom i nakon implementacije dogovorenog rešenja) i princip „poslednja reč pripada zainteresovanim građanima“.

Uloge u MORA su raspoređene tako što je lokalna vlast – moderator, ona stvara uslove da se reši problem ili uvede neka inovacija; stručna i profesionalna udruženja - kreatori predloga rešenja i učesnici procesa monitoringa i evaluacije; NVO - zastupaju interes građana i učesnici su procesa monitoringa i evaluacije; građani - donose konačne odluke u svakoj fazi procesa i snose odgovornost.

Glavni instrumenti MORA su: istraživanja, ekspertize, konsultativne debate, medijske debate, referendum, poseta stručnjaka van lokalne zajednice.

I na kraju, šta dobijamo sa modelom MORA? U prvom redu, povećanje participacije građana, u ovom slučaju osoba sa invaliditetom koja sa sobom nosi prava, ali i obaveze (koncept neposredn(ij)e demokratije). Lokalna samouprava postaje servis koji stvara uslove da se problem reši ili uvede inovacija, što direktno dovodi do rasta poverenja u lokalnu samoupravu. Ono što je veoma bitno za društva sa visokim stepenom korupcije je antikoruptivno dejstvo: sprečava se mogućnost da se zloupotrebe ekspertize kako bi se promovisalo neko rešenje.

1.4.3. PREDLOG INDIKATORA ZA MONITORING DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

OBLAST	POKAZATELI	MERE	IZVOR
	► Izbor radnog zanimanja	Procenat zaposlenih osoba sa invaliditetom koji su izabrali svoj posao jer su to želeli ili je u tom trenutku bio perspektivan za sve građane pa i osobe sa invaliditetom	Aplikacija o radnoj inkluziji
	► Pristupačnost radnog prostora	Procenat preduzeća koja imaju pristupačan ulaz	Nacionalni registar pristupačnosti
	► Adaptiranost radnog mesta	Procenat preduzeća koja imaju unutrašnju pristupačnost	Nacionalni registar pristupačnosti
	► Rad u skladu sa kvalifikacijama	Procenat zaposlenih osoba sa invaliditetom koji rade poslove ispod svog nivoa obrazovanja, tj bez potrebe kvalifikacije	Aplikacija o radnoj inkluziji
	► Rizičan rad	Procenat zaposlenih osoba sa invaliditetom koji rade na radnim mestima koja mogu da negativno utiču na razojni invalidnost ili bolesti koje su povezane sa invalidnošću	Aplikacija o radnoj inkluziji
ZAPOŠLJAVANJE	► Plaćenost	Prosječna plata osoba sa invaliditetom u odnosu za isto radno mjesto na Republičkom nivou Prosječan iznos neisplaćenih plata	Aplikacija o radnoj inkluziji Republički zavod za statistiku
	► Sektorska zaposlenost	Procenat osoba sa invaliditetom koji su zaposlene u tradicionalnim zanimanjima koja se vezuju za osobe sa invaliditetom	Aplikacija o radnoj inkluziji
	► Rad u sivoj ekonomiji	Procenat Osoba sa invaliditetom koji rade u sivoj ekonomiji	Aplikacija o radnoj inkluziji Republički zavod za statistiku
	► Sindikalnost	Broj zaposlenih osoba sa invaliditetom koji su članovi sindikata Broj osoba sa invaliditetom koji su aktivni članovi u sindikatima Broj osoba sa invaliditetom koji su u upravnim i nadzornim organima sindikata Broj usvojenih preporuka sindikalne organizacije Broj obustava rada koje su u socijalnim preuzećima Broj obustava rada koje su organizovale osobe sa invaliditetom	Aplikacija o radnoj inkluziji

OBLAST	POKAZATELJI	MERE	IZVOR
	Razlozi za obustavu rada u socijalnim preduzećima Broj prekida ravnog odnosa osoba sa invaliditetom tokom ili neposredno nakon obustave rada Procenat osoba sa invaliditetom u ukupnom broju onih koji dobjaju otakz po osnovu tehnološkog vika ili reorganizacija		
	Procenat osoba sa invaliditetom koje su o trošku preduzeća u kojem rade ili u okviru preduzeća prošli sistem edukacije ili radnog osposobljavanja za nove adne vestine ili unapređenje postojećih	Anketata o OSi	Agencija za privredni registar, NVO direktorijum
► Edukacija, usavršavanje	Broj socijalnih preduzeća u zavisnosti od privrednog sektora		
► Razvijenost socijalnog preduzetništva	Visina redstava u budžetskim Republike i organa lokalne samouprave za socijalna preduzeća osoba sa invaliditetom	Zakon o budžetu Republike Srbije	
► Podrška socijalnim preduzećima od strane države	Erog kredita i prosaćani iznos kredita odobreni preduzećima koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom, tj imaju status socijalnih preduzeća	Anketata o OSi	
► Kreditna iednakost socijalnih preduzeća			

OBLAST	POKAZATELJI	MERE	IZVOR
OBRAZOVANJE	▷ Inkluzivni izbor škole/fakulteta	Procenat osoba s invaliditetom koje su izabrale školu jer su to želele ili je u tom trenutku bila perspektivna za sve građane pa i osobe s invaliditetom	Anketata o OSI
	▷ Pristupačnost obrazovne institucije	Procenat obrazovnih institucija koje imaju pristupačan ulaz	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Unutrašnja pristupačnost obrazovne institucije	Procenat obrazovnih institucija u kojima postoje svi neophodni uslovi za boravak i efikasno pružanje obrazovnih sadžaja	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Uključenost	Procenat osoba sa invaliditetom koje se obrazuju u redovnim školama	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Broj specijalnih škola	Broj specijalnih škola	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Procenat učenika koji završavaju specijalne škole	Procenat učenika koji završavaju specijalne škole	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Pristupačnost internata i studentskih domova	Procenat studentičkih domova i internata u kojima postoji unutrašnja pristupačnost (sobe, kupatila, WC, učionice, kuhinja, lejovnik, TV sala, pomažala i slično) i odavestavanje	Nacionalni registar pristupačnosti
	▷ Stručna podrška	Procenat osoba sa invaliditetom koje su u procesu obrazovanja i koje su zadovoljne postupanjem školskih pedagoga, psihologa, logopeda....	Anketata o OSI
	▷ Postupanje nastavnika	Procenat osoba sa invaliditetom koje su u procesu obrazovanja i koje su potpuno ili delimično zadovoljne postupanjem profesora, nastavnika	Anketata o OSI
	▷ Postupanje učenika/studenata	Procenat osoba sa invaliditetom koje su u procesu obrazovanja i koje su potpuno ili delimično zadovoljne postupanjem studenata i učenika kada je u pitanju podrška u procesu obrazovanja i izgradnje prijateljstva	Anketata o OSI
	▷ Asistivnost	Dostupnost asistivnih tehnologija u procesu obrazovanja	Anketata o OSI
	▷ Provjera znanja	Zadovoljstvo objektivnošću i konšcenjem pomognula u procesu evaluacije znanja	Anketata o OSI
	▷ Uspeh u školi	Prosječna ocena osoba sa invaliditetom na nivou godina obrazovanja i nivoa obrazovanja, segmentirana po tipu obrazovanja	Anketata o OSI
		Procenat osoba sa invaliditetom koje su prekinule školovanje posmatrano na nivou godine obrazovanja i nivoa obrazovanja, segmentirane po tipu obrazovanja	Anketata o OSI

OBLAST	POKAZATELJI	MERE	IZVOR
INFORMISANJE	Tematska pristupačnost	Broj medija koji imaju sadžaje u kojima se obrađuju teme koje su od neposrednog značaja za osobe sa invaliditetom sagregirani po vrsti medija i vlasničkoj strukturi	Informativ
	Inkluzivnost informisanje	Procenat programske godine u kojima se bave sadžajima u kojima se obrađuju teme koje su od neposrednog značaja za osobe sa invaliditetom sagregirani po vrsti medija i vlasničkoj strukturi	Informativ
	Radna inkluzivnost medija	Procenat medijskih sadržaja u odnosu na ukupan broj o osobama sa invaliditetom u kojima je prisutan inkluzivni diskurs	Informativ
	Medijska pristupačnost	Broj zapostavljenih na deset zapostavljenih u mediju, postnatašno po vrsti posla	Anketu o OSI
MOBILNOST	Autodozvole	Broj invaliditetom sagregirani po vrsti medija i vlasničkoj strukturi	Anketu o OSI
	Pristupačnost autoškola	Procenat osoba sa invaliditetom koje imaju vozæšku dozvolu	Nacionalni registar pristupačnosti
	Auto(mobil)ost	Procenat osoba sa invaliditetom koji nemaju vozæšku dozvolu jer u mesecu stanovanja nemaju pristupačnu autoškolu Broj pristupačnih autoškola	Nacionalni registar pristupačnosti
	Javni prevoz	Procenat vozila javnog prevoza koje su pristupača	Anketu o OSI
	Javni prevoz	Broj prevoznih sredstava u javnom vlasništu koja su u tukčini prevoza osoba sa invaliditetom	Nacionalni registar pristupačnosti

OBLAST	POKAZATELJU	MERE	IZVOR
KULTURA	Materialni aspekt	Prosečno izdvojena sredstva na mesečnom nivou za zadovoljavanje kulturnih potreba Iznos redstava koji se izvaja na republičkom, pokrajinskom i gradsko/opštinskom nivou za kulurne potrebe osoba sa invaliditetom	Nacionalni registar pristupačnosti
	Pristupačnost	Procenat pristupačnih kulturnih institucija Procenat kulturnih institucija koje imaju unutrašnju pristupačnost Broj kulturnih središta koji su tehnički/eksternim prilagođeni osobama sa invaliditetom	Nacionalni registar pristupačnosti

OBLAST	POKAZATELJU	MERE	IZVOR
REKREACIJA	Budžet vremena	Struktura potrošnje vremena tokom prosečnog dana na licu, porodično, društveno Karakter potrošnje vremena tokom prosečnog dana na licu, porodično, društveno	Arketab o OSI
	Materialni aspekt	Iznos izvođenih sredstava na mesečnom nivou za zadovoljavanje rekreativnih potreba Iznos sredstava koji se izvaja na republičkom, pokrajinskom i gradsko/opštinskom nivou za rekreaciju osoba sa invaliditetom	Arketab o OSI
Pristupačnost rekreativnih institucija	Procenat pristupačnih rekreativnih institucija	Procenat pristupačnih rekreativnih institucija koje imaju unutrašnju pristupačnost	Nacionalni registar pristupačnosti
		Broj rekreativnih institucija koji su tehnički/eksternim prilagođeni osobama sa invaliditetom	Nacionalni registar pristupačnosti
		Procenat rekreativnih institucija u kojima osobe sa invaliditetom mogu da pod benefitiranim uslovima zadovoljavaju rekreativne potrebe	Nacionalni registar pristupačnosti

OBLAST	POKAZATELJU	MERE	IZVOR
NVO	Brojnost	Broj organizacija osoba sa invaliditetom sagregirano prema vrsti invaliditeta, stroši i regionima	
	Materialna podrška	Ukupan budžet NVO osoba sa invaliditetom sagregirano po vrsti invaliditeta, stroši i regionima	Banka podršaka civilnog društva
Projektost	Kakov	Broj članova NVO osoba sa invaliditetom, sagregirano na volontere i zaposlene	
		Ukupan broj projekata sagregirano po vrsti, ciljnim grupama, donatorima, organizacijama koje su realizovale projekat u novčanom iznosu	
Uticaj		Broj predloga koji su usvojeni od strane stakeholders segmentirani po tipu javn, privatu i civilni sektor	
		Karakter broja predloga koji su usvojeni od strane stakeholders segmentirani po tipu javn, privatu i civilni sektor	
		Stepen i karakter zadovoljstva primenom usvojenih predloga koji su usvojeni od strane stakeholders segmentirani po tipu javn, privati i civilni sektor	

OBLAST	POKAZATELJU	MERE	IZVOR
DRUŠTVENO OKRUŽENJE	Antidiskriminativno mnenje Reprezentativnost	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Procenat ispitanika koji smatra da osobe sa invaliditetom treba da ima inkvizitivni sistem obrazovanja ▲ Procenat ispitanika koji smatra da je dovoljno informisan o položaju osoba sa invaliditetom ▲ Procenat ispitanika koji bi stjecao i brak sa osobom sa invaliditetom ▲ Procenat ispitanika koji smatra da je invalidnost bolest ▲ Procenat ispitanika koji smatra da je problem invalidnosti osoba sa invaliditetom već u pretpostupnočnosti društva ▲ Procenat ispitanika koji smatra da osobe sa invaliditetom nisu dovoljno zaštićene u državnim organima ▲ Procenat ispitanika koji smatra da osobe sa invaliditetom nisu dovoljno zaštićene u političkom životu ▲ Procenat ispitanika koji smatra da mediji nisu pristupčani za osobe sa invaliditetom ▲ Procenat ispitanika koji smatra da kulturni sadržaji ne odgovaraju potrebljajima i interesovanjima osoba sa invaliditetom ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura ▲ Broj osoba sa invaliditetom koje su članovi upravnih telo i funkcijskih struktura 	Banka podataka civilnog društva OSI

OBLAST	POKAZATELJU	MERE	IZVOR
POLITIČKA PRAVA	Izborna pristupnečnost	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Procenat ispitanika koji smatraju da izborne kampanje nisu prisupčne ▲ Procenat ispitanika koji smatraju da izborne metne nisu prisupčne 	Arktika OSI
	Politička ustrojenost	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Procenat ispitanika koji bi se bavili politikom ali ne mogu zborog invalidnosti 	
	Pamtiška legitimnost	<ul style="list-style-type: none"> ▲ Procenat ispitanika koji podržavaju stav „Stranike se sese zosba sa invaliditetom samo pred izbore“ 	

**PRAVNA ANALIZA SLUČAJEVA
DISKRIMINACIJE OSOBA SA
INVALIDITETOM**

2. PRAVNA ANALIZA SLUČAJEVA DISKRIMINACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

U ovom delu studije biće izneti nalazi pravne analize slučajeva diskriminacije osoba sa invaliditetom. U okviru savetovališta koja su formirana za vreme trajanja projekta u četiri grada prikupljeni su slučajevi diskriminacije na osnovu kojih je urađena ova analiza. Svaka analiza slučaja u sebi sadrži informacije o: zakonskim odredbama koje se krše, koji su pravni lekovi korišćeni, sadržaj i dužina trajanja postupka pred sudom ili dužina trajanja upravnog spora, rezultate i pravne preporuke.

Prvi slučaj u Republici Srbiji, koji je procesuiran sa pozitivnim ishodom za osobu koja je podnela tužbu desio se u opštinskom sudu u Šapcu 5. septembra 2007. godine. Sud je doneo prvu prvostepenu presudu za slučaj diskriminacije na osnovu invalidnosti. Korisnik naknade za tuđu negu i pomoć tražio je da mu se naknada uplaćuje na tekući račun. Pošto je centar za socijalni rad insistirao da dostavu naknade vrši na kućnu adresu, uz obrazloženje da je to preferencijalni tretman, korisnik je podneo tužbu na osnovu člana 11 Zakona, a sud je presudio da konkretno postupanje predstavlja *pozitivnu diskriminaciju*, koju Zakon zabranjuje članom 6 i naložio centru za socijalni rad da počne da uplaćuje naknadu za tuđu negu i pomoć na tekući račun tužioca, te da mu nadoknadi parnične troškove. Treba primetiti da je i Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom, koji prati primenu zakona, odlučno insistirao na doslednoj primeni slova zakona, iako je tuženi bilo Ministarstvo rada i socijalne politike, demonstrirajući da zakon treba da se primenjuje jednako za sve i da svi moraju da ga poštuju. Ova presuda imala je očito značaj sudskog presedana koji dovodi do promene prakse, pošto su početkom 2008. godine centri za socijalni rad u različitim opštinama Srbije korisnicima naknade za tuđu negu i pomoć počeli da šalju dopise sa pitanjem na koji način ubuduće žele da im se

isplaćuje naknada, u gotovini, dostavom na kućnu adresu, na račune poštanske štedionice ili banke.

U nastavku teksta data je pravna analiza sedam slučajeva diskriminacije osoba sa invaliditetom. To su slučajevi koji su i procesirani zahvaljujući advokatima koji su bili angažovani tokom implementacije ovog projekta. Takođe, pored ovih slučajeva ovi advokati se bave diskriminacijom osoba sa invaliditetom u mnogim drugim slučajevima i predstavljaju istinske borce za ostvarivanje ljudskih prava generalno.

Slučaj broj 1⁴

Opštinski sud u Novom Sadu je primio tužbeni zahtev radi naknade štete zbog diskriminacije tužilaca Zvonka Nikolića iz Novog Sada, ul. Radnička br. 10, Homa Miroslava iz Novog Sada, ul. Šekspirova br. 30 i Vlček Josipa iz Novog Sada, ul. Seljačkih Buna br. 13, P 8735/07 u okviru koje je kao tužena označena Republika Srbija, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd, ul. Nemanjina br. 12.

Razlozi za podnošenje navedenog tužbenog zahteva ogledaju se u sledećem: Zakonom o osnovnim pravima boraca, **vojnih invalida** i članova njihovih porodica od 12.05.1998.god. kao kompenzaciona prava vojnih invalida, ustanovljena su između ostalih sledeća prava vojnih invalida: 1) lična invalidnina; 2) dodatak za negu; 3) ortopedski dodatak i dr. Ovde želimo posebno da naglasimo kako je na osnovu navedenog zakona kao **osnovica** za obračunavanje mesečnih iznosa ovih primanja utvrđena u iznosu **jedne (1)** prosečne mesečne zarade bez poreza i doprinosa u Republici Srbiji iz meseca koji prethodi mesecu u kojem je ovaj zakon stupio na snagu. Ova osnovica se usklađuje 1. januara, 1. aprila, 1. jula i 1. oktobra, tekuće godine, sa porastom troškova života i prosečne zarade zaposlenih bez, poreza i doprinosa u Republici Srbiji u prethodnom kvartalu, u procentu koji predstavlja zbir polovine procenata rasta, odnosno pada troškova života i polovine rasta, odnosno pada zarada.

Da bi stvar bila jasnija, ponovo ističemo kako je ovo samo osnovica dok su stvarna primanja vojnih invalida sa telesnim

---

⁴ Analizu uradio pravnik Zvonko Nikolić, Novi Sad

oštećenjem 100%, na osnovu gore navedenih prava mnogo veća i isplaćuju se u sledećim iznosima:

na ime LIČNE INVALIDNINE iznos od 180% od navedene osnovice, odnosno, tačno 180% prosečne mesečne zarade u Republici Srbiji, što je danas pretvoren u novac oko 54.000,00 din.;

na ime DODATAK ZA NEGU iznos od 180% od navedene osnovice, odnosno, tačno 180% prosečne mesečne zarade u Republici Srbiji, što je danas pretvoren u novac oko 54.000,00 din.; na ime ORTOPEDSKOG DODATKA iznos od 52% od navedene osnovice, odnosno, tačno 52% prosečne mesečne zarade u Republici Srbiji, što je danas pretvoren u novac oko 15.000,00 din.

Za razliku od **vojnih invalida** I kategorije, sa telesnim oštećenjem 100%, kojima su obezbeđena gore navedena kompenzaciona prava, Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana sa izmenama i dopunama iz 2005. god. kao pravo **civilnih invalida** I kategorije, sa telesnim oštećenjem 100% priznato je jedino pravo na UVEĆAN DODATAK ZA POMOĆ I NEGU DRUGOG LICA u iznosu od 70% od prosečne mesečne zarade, bez poreza i doprinosa, ostvarene po zaposlenom u Republici Srbiji u prvih pet meseci 2006. god. Ovo rešenje je posebno bitno zbog toga što je kasnijim usklađivanjima ovaj iznos obezvredjen. Naime, kako je propisano da se ovako utvrđeni iznos (70% od prosečne zarade u RS) usklađuje 1. januara i 1. jula tekuće godine na osnovu podataka organa nadležnog za poslove statistike, sa indeksom troškova života u prethodnih šest (6) meseci to je za posledicu imalo to da je ovaj iznos samo prilikom prvog utvrđivanja zaista predstavljao 70% od prosečne mesečne zarade bez poreza i doprinosa, ostvarene po zaposlenom u Republici Srbiji dok je on danas na dan 12.05.2009.god. svega 55% od prosečne mesečne zarade u Republici Srbiji, odnosno iznos od 16.500,00 din., sa

tendencijom daljeg umanjenja u odnosu na prosečnu zaradu u Republici Srbiji.

Dakle, predmet ovog tužbenog zahteva je naknada nematerijalne štete zbog neposredne diskriminacije osobe sa invaliditetom učinjene od strane "organa javne vlasti", odnosno državnih organa i same Republike Srbije, koji je definisan Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Diskriminacija se odnosi na nepoštovanje ljudskih prava i dostojanstva tužilaca kao osoba sa invaliditetom koje je izvršeno na taj način što je jedna grupa lica (vojni invalidi) zakonskim aktom stavljena u povoljniji, privilegovani položaj u odnosu na tužioce, odnosno drugu grupu lica (civilni invalidi), a koja se nalazi u istoj odnosno sličnoj situaciji kao i vojni invalidi.

Stavljanje u povoljniji položaj vojnih invalida u odnosu na civilne invalide, odnosno sama diskriminacija je izvršena donošenjem Zakona o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i porodica palih boraca ("Službeni list SRJ", br. 24/98, 29/98, 25/2000, "Sl. glasnih RS", br. 101/2005) kojim se vojnim invalidima obezbeđuje uživanje velikog broja kompenzacijonih prava koja u isto vreme Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana sa izmenama i dopunama ("Službeni glasnik RS", br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005, 115/2005) nisu obezbeđena civilnim invalidima (lična invalidnina, ortopedski dodatak), ili su obezbeđena i ratnim vojnim invalidima i civilnim invalidima, s tim što su ova primanja civilnim invalidima obezbeđena u neprimereno manjem obimu (naknada za pomoć i negu drugog lica), što smo gore detaljno obrazložili.

Naime, navedena diskriminacija predstavlja nepoštovanje osnovnih ljudskih prava i dostojanstva ličnosti tužilaca kao osoba sa

invaliditetom koje nesumnjivo trpe strah za svoju budućnost, slabiju afektivnu kontrolu, povećanu aksioznost, određene reaktivne smetnje, povišenu napetost, sniženo osnovno raspoloženje, gubitak samopoštovanja sa osećanjem poniženosti i obespravljenosti, znacima opšteg fizičkog i psihičkog umora, zbog čega tužioci takođe trpe i određene duševne patnje.

Dana 01.10.2008. god. u sporu br. P 8735/2007, prvostepeni, Opštinski sud u Novom Sadu je doneo presudu kojom je u CELOSTI USVOJIO TUŽBENI ZAHTEV tužilaca.

Osnov za podnošenje tužbenog zahteva-prekršene konvencije, međunarodni ugovori i zakonske odredbe:

Kao osnov za podnošenje tužbenog zahteva upotrebljena su rešenja proglašena usvojenim domaćim i međunarodnim dokumentima, koja pitanja tretmana osoba sa invaliditetom ne postavljaju kao segment socijalne politike, već kao pitanje poštovanja ljudskih prava. Neosporno je da takvo savremeno i uspešno društvo kome Republika Srbija teži kao strateškom cilju, podrazumeva ne samo materijalno blagostanje, već zajednicu zadovoljnih pojedinaca koji uživaju jednaka prava i puno učešće u svim segmentima društva.

Osnovna ljudska prava i dostojanstva ličnosti koja se tužiocima krše, garantovana su pre svega : **1) Univerzalnom deklaracijom UN o ljudskim pravima; 2) Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom br. 61/106** od 30.03.2008. god. i Opcioni protokol uz Konvenciju priložen uz ovu rezoluciju, u sedištu UN u Njujorku, u okviru koje države strane ugovornice prihvataju da obezbede i unaprede puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa invaliditetom bez diskriminacije bilo koje vrste po osnovu invaliditeta; **3) Standardnim pravilima UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom** br.

48/96 od 20.12.1993. god. koja je od posebnog značaja za prava osoba sa invaliditetom, a samim tim i za ovaj spor. Više od 40 država unelo je u svoje zakone odredbe ovih pravila, a Republika Srbija je jedna od ovih država; **4) Revidiranom Evropskom socijalnom poveljom** koju je 2005. god. doneo Savet Evrope, i koju je iste godine potpisala tada državna zajednica Srbija i Crna Gora; **5) Ustavom Republike Srbije** član 18, koji kaže da se ljudska i manjinska prava zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima neposredno primenjuju, a da se Zakonom jedino može propisati način ostvarivanja ovih prava, i to samo ako je to Ustavom izričito predviđeno ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava. U istom članu se takođe precizira da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ustav Republike Srbije u čl. 19 navodi da jemstva neotudivih ljudskih i manjinskih prava u Ustavu služe očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovanom na načelu vladavine prava; **6) Strategijom za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji;** **7) Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom** u kome je odredbama iz članova 1, 4, 6, 41, 42, 43 zakonodavac predviđao i definisao zabranu diskriminacije po osnovu invalidnosti, postupak zaštite osoba sa invaliditetom izloženih diskriminaciji i mere podobne za podsticanje ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom, obavezu organa javne vlasti da osobama sa invaliditetom obezbede uživanje prava i sloboda bez diskriminacije, definisao posrednu, neposrednu diskriminaciju i povredu načela jednakih prava i obaveza, zatim

predvideo da se postupak u sporu za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti pokreće tužbom, odredio nadležnost suda za postupanje u takvim parnicama, nadalje odredio da se tužbom može tražiti i naknada materijalne i nematerijalne štete zbog učinjene diskriminacije.

Korišćeni pravni lekovi:

Kako je u prvostepenom postupku usvojen tuženi zahtev tužilaca, tužiocu nisu imali razloga za ulaganje redovnog pravnog leka (žalbe).

Međutim, na prvostepenu presudu dana 21.10.2008 .god., žalbu je podnela tužena strana u okviru koje je pokušala da predmet ovog tužbenog zahteva stavi u drugi neodgovarajući kontekst na koji način želi da izbriše činjenicu da su tužiocu diskriminisani, odnosno da je predmetna diskriminacija učinjena. Isto tako, Tuženi u žalbi pokušava izbegne i relativizuje neposrednu primenu Ustava Republike Srbije i primenu Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom koji, kao što smo napomenuli, tužiocima daje osnov za zaštitu svojih prava.

Navedeno nesumnjivo implicira da tužena nije razumela kako tužbeni zahtev i njegov osnov, tako ni samu prvostepenu presudu, obzirom da u konkretnom slučaju prvostepeni sud nije počinio bitnu povredu odredaba parničnog postupka na koju ukazuje tužena žalbom. Šta više može se zaključiti da je obrazloženje žalbenih navoda protivrečeno samo sebi, te nejasno i paušalno dato.

Tužena u obrazloženju žalbenih razloga u pogledu pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja i pogrešne primene materijalnog prava navodi: „ sud nije utvrdio stvarne razloge koji su doprineli manjoj isplati pripadajuće invalidnine tužiocima, od invalidnine koje se isplaćuje invalidima rata, a koje su uzrok patnji

tužilaca“. Izloženo nesumnjivo implicira sledeće činjenice: tužena je upoznata sa iznosima invalidnine koja se isplaćuje civinim i vojnim invalidima, zatim da se civilnim invalidima isplaćuje devet puta manja invalidnina od invalidnine vojnim invalidima, odnosno u svojim žalbenim navodima tužena indirektno priznaje da postoji predmetna diskriminacija. S toga se logično postavlja pitanje zbog čega onda tužena izjavljuje žalbu, osim ukoliko nema u vidu posledicu koju bi ovakva presuda imala na državni budžet i činjenicu da bi svi civilni invalidi potraživali naknadu nematerijalne štete po osnovu predmetne diskriminacije, te to isto ovakvom žalbom pokušava to da izbegne.

U odgovoru na žalbu tužiocu su naveli kako su dubokog uverenja da prvostepeni sud nije učinio niti jednu bitnu povredu odredaba parničnog postupka, te da je svoju odluku doneo na potpunom i tačnom utvrđenom činjeničnom stanju pravilnom primenom materijalnog prava, te su stoga predložili da drugostepeni, Okružni sud u Novom Sadu izjavljenu žalbu odbaci kao neosnovanu, provostpenu presudu potvrdi u celosti i obaveže tuženu da tužiocima nadokanadi i troškove sastava ovog odgovora na žalbu.

Po žalbi tužilaca, predmet se trenutno nalazi kod Okružnog suda u Novom Sadu, pod poslovodnim brojem Gž 7283/08.

Rezultati i pravne preporuke:

Tužbeni zahtev koji je predmet ove pravne analize još nije dobio svoj konačan epilog zbog toga što se još nalazi kod Okružnog suda u Novom Sadu koji treba da odluči o žalbi na navedenu presudu, zbog čega se krajnji rezultat još ne može u potpunosti sagledati. Međutim, kao posledica podnošenja ovog tužbenog zahteva javila se lavina novih istovetnih tužbenih zahteva koji imaju isti cilj, a to je zaštita prava osoba sa invaliditetom i sprečavanje njihove diskriminacije kojoj su izloženi.

Pravna preporuka koja se može istaći u ovom slučaju i koja se odnosi na zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije, pre svega se odnosi na činjenicu da je do donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije na žalost bila propisana jedino Ustavom Republike Srbije koji je ovu zaštitu definisao uopšteno zbog čega je ona naišla na veliki broj problema koji su onemogućavali njihovu punu praktičnu primenu. Načelna zaštita i uopšten osnov, koji je u praksi bilo jako teško, gotovo nemoguće primeniti na konkretni, pojedinačan slučaj diskriminacije osobe sa invaliditetom bio je glavni razlog zbog kojeg je do donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom puna i praktična zaštita Tužilaca od navedene diskriminacije izostala. Tek nakon donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, precizno i nedvosmisleno su definisani mehanizmi zaštite prava osoba sa invaliditetom od diskriminacije, detaljno regulišući sve vidove diskriminacije i način na koji osoba sa invaliditetom može da se zaštitи od diskriminatorskog postupanja i stavljanja u nejednak položaj.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predstavlja odlično sredstvo, odličan mehanizam kojim se omogućava zaštita osoba sa invaliditetom od diskriminacije, zbog čega se preporučuje zaštita ljudskih prava i ličnog dostojanstva putem ovog zakona kao najefikasnijeg sredstva u tom pogledu.

Na žalost, izuzetno oskudna sudska praksa koja tretira materiju diskriminacije predstavlja otežavajuću okolnost, s obzirom da pojedini pravni standardi još nisu precizno definisani, zbog čega sudije u pojedinim slučajevima, bez posebnog upuštanja u suštinu i specifičnosti spora, odbijaju ovakve tužbene zahteve kako bi indirektno dobili instrukcije od Okružnog suda koji će prilikom

rešavanja o žalbi na odbijajuću presudu, prvostepenom sudu dati određena uputstva u pogledu daljeg postupanja.

Dokazi: U ovom slučaju nije bilo moguće koristiti kao dokazno sredstvo *Situaciono testiranje* koje podrazumeva odabiranje dve grupe koje zadovoljavaju iste kriterijume u pogledu stepena invaliditeta, sredstava za lični imobilitet, odevanja, higijene i drugih ličnih svojstava, koje bi se potom podvrgle situacionom testiranju, simulacijom slučaja koji se dešavaju u praksi, na koji način bi se sama diskriminacija pokazala i dokazala..

Problem: Pored nemogućnosti primene situacionog testiranja kao dokaznog sredstva, problem bi sigurno bio i uslov da svoj iskaz daju svi svedoci koji su bili očevici situacionog testiranja, koji su u tom testiranju učestvovali.

Slučaj broj 2⁵

Opštinskom sudu u Novom Sadu, pod poslovnim brojem P 9735/2008, Zvonko Nikolić iz Novog Sada, ul. Radnička br. 10, u svojstvu tužioca, podneo je tužbeni zahtev protiv grada Novog Sada i JP Zavoda za izgradnju grada Novog Sada.

U okviru tužbenog zahteva tužilac traži naknadu nematerijalne štete zbog toga što je on žrtva diskriminacije, tačnije diskriminatorskog postupanja Tuženih koje za posledicu ima povredu Tužiočevih sloboda i prava ličnosti. Diskriminacija Tužioca, ogleda se u nejednakom postupanju prema Tužiocu od stane Tuženih i činjenici da Tužiocu nisu omogućena sva prava koja imaju lica koja nisu osobe sa invaliditetom i ne koriste za kretanje invalidska kolica. Tuženi su svojim nečinjenjem i grubo zanemarili svoje zakonske obaveze zbog čega su odgovorni za pravljenje razlike između Tužioca i lica koja nisu osobe sa invaliditetom, tačnije, ostalih stanovnika Novog Sada, i to samo zbog toga što kod Tužioca kao lično svojstvo postoji invaliditet zbog kojeg je on primoran da za kretanje koristi invalidska kolica. Posledica ovakvog nejednakog postupanja je pre svega povreda Tužiočevog integriteta i **Prava ličnosti** iz čl. 157 i čl. 199 ZOO, i to pre svih **Prava na jednakost, Pravo na slobodno i nesmetano kretanje i Pravo jednake mogućnosti pristupa svim mestima u javnoj upotrebi**. Previsoki, neoboreni ivičnjaci, nesavladiva su prepreka za Tužioca, zbog koje je on, za razliku od ostalih sugrađana, primoran da prilikom kretanja gradom za kretanje koristi alternativne pravce, pre svih kolovoz i da zaobilazi visoke ili preskače i naskače ivičnjake koji su nižeg profila, za šta mora da uloži neuporedivo veći napor, neuporedivo više snage i potroši neuporedivo više vremena za kretanje gradom za razliku od ostalih sugrađana kojima je omogućeno slobodno kretanje

---

⁵ Analizu uradio pravnik Zvonko Nikolić, Novi Sad

gradom. Kako je Tužilac često primoran da se umesto trotoarom (zbog neoborenih ivičnjaka, neravnina i rupa), kreće kolovozom, i to invalidskim kolicima, koja zbog svoje sasvim druge, specifične namene nisu adekvatno obeležena i predviđena za kretanje kolovozom, kod Tužioca se prilikom svakog izlaska na kolovoz, javlja opravdan **strah** koji je proizvod realne opasnosti od nesagledivih posledica koje mogu nastati po njegov život i telesni integritet, u slučaju da ga neko od vozača ne ugleda na vreme.

Pored povrede Prava na jednakost i povrede Prava na slobodu kretanja, a na osnovu svih dosada iznetih činjenica, jasno je da Tuženi na ovaj način krše i Tužičevo **Pravo na ljudsko dostojanstvo i Pravo na život dostojan čoveka**, koja su prava iz korpusa prava ličnosti. Pravo na ljudsko dostojanstvo i Pravo na život dostojan čoveka Tuženi krše svojim nečinjenjem na gore opisan način, pa je kod Tužioca zbog otežanog, nehumanog i komplikovanog, načina na koji je od strane Tuženih primoran da se kreće, pre svega prisutan osećaj poniženosti, ali i mučan osećaj zbog necivilizovanog i nejednakog postupanja prema njemu koji je pomešan sa osećajem straha. Duševne bolove posebno proizvodi osećaj Tužioca da je bespomoćan da se sam izbori sa ovim problemom , osećaj da je u odnosu na druge sugrađane građanin II reda, kao i činjenica da zbog navedenih problema koje ima u kretanju gradom kod ostalih sugrađana stvara osećaj sažaljenja. Zbog kršenja navedenih prava ličnosti Tužilac iz dana u dan trpi duševne bolove, čiji intenzitet varira, zavisno od maršute kojom mora da se kreće određenog dana obavljajući svakodnevne funkcije. Zbog činjenice da se Tužilac sa problemima ove vrste bori svakoga dana ne retko ga obeshrabruje da obavlja uobičajene, svakodnevne životne aktivnosti, što kod njega povećava intenzitet pretrpljenih duševnih bolova.

Uzrok Diskriminacije čija je posledica kršenje navedenih ljudskih prava i sloboda Tužioca, nastala je kao posledica nepostupanja Tuženih u skladu sa zakonskim obavezama i njihovom delatnošću, jer su oni svojim nečinjenjem, odnosno propuštanjem da adekvatno urede raskrsnice, ulice i saobraćajnice, odnosno, tačnije, obore ivičnjake na njima, direktno i nedvosmisleno izazvali povredu navedenih osnovnih Tužiočevih prava i sloboda. Pored visokih neoborenih ivičnjaka na raskrsnicama, Tužilac često nailazi i na neravnine, napukline i rupe na trotoarima i pešačkim stazama, koje zbog neadekvatnog održavanja nisu u potpunosti prilagođeni za kretanje osoba sa invaliditetom, pa je Tužilac u dva navrata ispaо iz invalidskih kolica, pri čemu se na sreću sve završilo samo sa par ogrebotina, a bez težih posledica.

Između ostalog, Tuženi traži i naknadu nematerijalne štete iz člana 200 ZOO, koju je pretrpeo zbog toga što je usled nemara Tuženih primoran da svakodnevno čini dodatne napore u savladavanju navedenih prereka, koristeći posebnu tehniku za savladavanje ivičnjaka nižih profila, naskakanjem i skakanjem sa istih, što je nesumnjivo pogoršalo njegovo zdravstveno stanje, zbog čega trpi jake bolove, naročito u predelu lumbalnog dela kičmenog stuba. Naime, pomenuti specifičan način na koji Tužilac savladava ivičnjake, naskačući i skačući sa njih i činjenica da invalidska kolica nemaju amortizere koji bi ublažili udarce koji nastanu kada on izvrši radnju naskakanja i skakanja sa ivičnjaka, kod Tužioca svakodnevno stvaraju **fizičke bolove** jakog intenziteta, u predelu lumbalnog dela kičmenog stuba. Bolovi su posebno jakog intenziteta pri svakom naskoku i skoku sa ivičnjaka, kao i u jutarnjim časovima. Na osnovu fizičkih bolova na koje Tužilac ukazuje, mišljenja smo da kod Tužioca postoji ozbiljno oštećenje diskusa između pršljenova u predelu lumbalnog dela kičmenog stuba zbog kojih kod Tužioca postoji **strah** da je njegovo zdravlje dodatno pogoršano, i da može

prouzrokovati nesagledive posledice i dodatne komplikacije po njegovo zdravlje.

Na navedeni način tužilac je svakodnevno izložen diskriminaciji, a kao posledicu objašnjene diskriminacije, svakodnevno trpi duševne bolove, strah i fizičke bolove.

Tuženi su svesni potreba osoba sa invaliditeom, pa samim tim i tužiočevih potreba, u prilog čemu nesumnjivo govori sporadično uklanjanje arhitektonskih barijera, ali i pored toga nisu učinili ni jednu ozbiljniju akciju kako bi poboljšali njihov položaj!

Tužiocu naročito teško pada što su njegove patnje i poniženja povezana direktno sa nezakonitim postupanjem tuženih, te činjenici da isti postupaju protivno čl. 14 Evropske konvencije o pravima i slobodama, te da bi u suprotnom iste bile izbegnute, kao činjenica da se navedena prava Tužioca krše svakoga dana, i da držanje Tuženog I reda dodatno obeshrabruje Tužioca da će njegovim problemima u vezi sa kretanjem Novim Sadom i narušavanjem zdravstvenog stanja u dogledno vreme doći kraj.

Dana 12.11.2008. god., Opštinski sud u Novom Sadu doneo je provostepenu presudu uz bitne povrede odredaba parničnog postupka: po mišljenju Tužioca prvostepeni sud je učinio bitnu povredu Zakona o parničnom postupku iz čl. 361 st. 2 tačka 12, jer se prilikom donošenja presude u svom obrazloženju pozvao na Strategiju o unapređenju položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, a pri tom nije utvrdio odlučnu činjenicu koja se odnosi na to da li su Tuženi izradili bilo kakav dvogodišnji AKCIIONI PLAN predviđen navedenom Strategijom, koji služi za definisanje ciljeva, mera, aktivnosti i finansijskih izdataka koji je neophodno ispuniti u cilju stvaranja pristupačnog okruženja, odnosno pristupačnih javnih površina za osobe sa invaliditetom. Sud nije detaljno razmotrio kako navedenu Strategiju, tako i ostale obavezujuće propise, i to pre

svega opšteprihvaćene međunarodne ugovore i međunarodne propise koje je Republika Srbija potpisala, zatim Ustav Republike Srbije, Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica ("Sl. glasnik RS", br. 18/97) iz 1997. god., kao ni sam Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Takođe, prvostepeni sud je učinio bitnu povredu parničnog postupka kada nije dovoljno raspravio odlučne činjenice na kojima je zasnovao presudu, a koje su od značaja za ocenu osnovanosti Tužbenog zahteva, i koje se odnose na broj neoborenih ivičnjaka u Gradu Novom Sadu, odnosno na broj neoborenih ivičnjaka u neposrednom okruženju mesta prebivališta Tužioca, kao i činjenicu koja se odnosi na način na koji se Tužilac kreće gradom pomoći invalidskih kolica i činjenicu koja se odnosi na to da li su javne površine, a pre svega ivičnjaci, odnosno bankine i trotoari u Gradu Novom Sadu, a posebno u neposrednom okruženju mesta prebivališta Tužioca napravljeni tako da obezbeđuju nesmetano kretanje Tužioca ili to nije slučaj, za šta je Tužilac kao dokazno sredstvo predložio izvođenje pokazne vežbe, izlaženjem na lice mesta, što je sud odbio, bez jasnog obrazloženja.

Pored navedenog prvostepena presuda je nerazumljiva jer su razlozi u presudi nejasni i protivurečni odlučnim činjenicama. Naime, u obrazloženju presude sud navodi kako je nesporno da je uređenje javnih površina i njihovo prilagođavanje kretanju osoba sa invaliditetom u nadležnosti JP Zavod za izgradnju grada Novog Sada, kako je notorna činjenica da u Gradu Novom Sadu nisu sve bankine oborene, odnosno da nisu sve barijere uklonjene, i pri tom je sud poklonio veru iskazu Tužioca u delu koji se odnosi na činjenicu da se Tužilac prilikom kretanja Gradom Novim Sadom svakodnevno susreće sa preprekama u vidu bankina i neravnina na putu, zbog čega ostaje nejasno, kako je sud mogao oslobođiti

Tuženi bilo kakve odgovornosti za nepristupačnost javnih površina, a pre svega imajući u vidu "Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica ("Sl. glasnik RS", br. 18/97)", koji je stupio na snagu sada već davne 1997. god., i u skladu sa kojim su Tuženi trebali da obavljaju poslove iz njihove delatnosti. U skladu sa ovim prvostepena presuda protivreči razlozima presude, odnosno dokazima koji su u postupku izvedeni, a pri tom je i zasnovana, kao što smo gore naveli na nejasnim i protivrečnim razlozima,

Sud je takođe i pogrešno primenio materijalno pravo prilikom donošenja presude u ovom sporu, koje se ogleda u prevodu koji je prvostepeni sud učinio, propuštajući da primeti i konstatiše kako je Republika Srbija decembra 2007. god. potpisala **Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom** br. 61/106 od 30.03.2008.god. i Opcioni protokol uz Konvenciju priložen uz ovu rezoluciju, u sedištu UN u Njujorku, u okviru koje države strane ugovornice prihvataju da obezbede i unaprede puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa invaliditetom bez diskriminacije bilo koje vrste po osnovu invaliditeta. U tom cilju države strane ugovornice preuzimaju između ostalih i obavezu da u cilju omogućavanja samostalnog života i punog učešća osoba sa invaliditetom u svim sferama života, preduzmu odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom obezbede pristup, ravnopravno sa drugima, fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i uslugama koje su otvorene odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Te mere, koje uključuju identifikovanje i uklanjanje prepreka i barijera za pristup, odnosiće se, između ostalog, i na: zgrade, puteve, prevozna sredstva i druge pogodnosti u zatvorenom i na otvorenom prostoru, uključujući škole, stambene objekte, zdravstvene objekte i radna mesta; uz obavezu države

strane ugovornice da utvrde, promovišu i prate primenu minimalnih standarda i smernica za pristupačnost objekata i usluga koje su otvorene odnosno koje stoje na raspolaganju javnosti. Ukoliko je tačno da svako ima ista prava i obaveze što se tiče obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i kvaliteta života, onda je bitno da isto tako ima jednake mogućnosti za njihovo ostvarivanje, kako je to definisano u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima Ujedinjenih Nacija iz 1948, a koju je Republika Srbija takođe potpisala. Navedeni propust je logično doveo do pogrešne primene materijalnog prava i oslobađanja Tuženih od bilo kakve odgovornosti po ovom pravnom pitanju, tačnije za diskriminaciju Tužioca pogrešno uzimajući da obaveza Tuženih u pogledu stvaranja pristupačnog okruženja postoji samo na osnovu čl. 32, 33 i 53 Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, i to tek od januara 2007. god. Prvostepeni sud je uz to načinio i propust kada je izvršio selektivnu primenu odredbe iz Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, jer je pri tom zanemario deo odredbe iz glave 1, koji se tiče Polaznih osnova navedene Strategije i koja predviđa da je u cilju sprovođenja Strategije potrebno izraditi dvogodišnje AKCIONE PLANOVE, koji će služiti za definisanje kratkoročnih ciljeva, mera i aktivnosti koji će se sprovoditi u cilju realizacije Strategije i koji će biti jasan pokazatelj rešenosti aktera da navedenu Strategiju sprovedu u delo.

Prvostepeni sud je izgubio iz vida prilikom donošenja svoje odluke i **Standardna pravila UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom** br. 48/96 od 20.12.1993. god. koja je od posebnog značaja za prava osoba sa invaliditetom, a samim tim i ovaj spor. Više od 40 država unelo je u svoje zakone odredbe ovih pravila, a Republika Srbija je jedna od ovih država. U okviru ovih pravila, kao Pravilo 5. uređena je oblast Pristupacnost u okviru koje se navodi da države potpisnice trebaju da priznaju opšti značaj pristupačnosti u procesu izjednačavanja mogućnosti koje se pružaju

u svim sferama društva. Za osobu sa invaliditetom bilo koje vrste države bi trebale da: (a) uvedu akcione programe koji će im fizičku sredinu učiniti pristupačnom; i (b) preduzmu mere za obezbeđenje pristupa informacijama i komunikacijama, a u vezi sa pristupom fizičkoj sredini države između ostalog treba da pokrenu preduzimanje mera za uklanjanje prepreka koje onemogućavaju učešće u fizičkoj sredini. Takve mere treba da podrazumevaju razvoj standarda i smernica, kao i da razmotre primenu zakona koji bi obezbedili pristupačnost raznim oblastima društva, kao što su stanovanje, zgrade, usluge javnog prevoza i ostale vrste prevoza, ulice i ostala spoljna sredina, a zahtev za pristupačnost treba uključiti u projektne zadatke i izgradnju fizičke sredine od samog pocetka procesa projektovanja. Naime, ukoliko je tačno da svako ima ista prava i obaveze što se tiče obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i kvaliteta života, onda je bitno da isto tako ima jednake mogućnosti za njihovo ostvarivanje, kako je to definisano u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima Ujedinjenih Nacija iz 1948.

Kao potvrđene međunarodne ugovore prvostepeni sud je propustio da primeni i član 15. revidirane Evropske socijalne povelje koju je 2005. god. doneo Savet Evrope, i koju je iste godine potpisala tada državna zajednica Srbija i Crna Gora, predviđajući u svojim odredbama da osobe sa invaliditetom imaju pravo na nezavisnost, socijalnu integraciju i puno učešće u životu društvene zajednice. Prvostepeni sud je takođe zanemario Evrpsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Rim, 4. novembra 1950.), deo koji sadrži odredbe o zabrani diskriminacije, i koji u članu 14. propisuje da se uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status, i Protokol broj 12. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih

sloboda (Rim, 4. novembar 2000.) u okviru kojeg se predviđa opšta zabrana diskriminacije, a članom 1 predviđa da će se svako pravo koje zakon predviđa ostvarivati bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu, a javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su one pomenute u stavu.

Prvostepeni sud je još propustio da primeni materijalno pravo, tačnije član 18 **Ustava Republike Srbije** koji kaže da se ljudska i manjinska prava zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima (Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom br. 61/106) i zakonima neposredno primenjuju, a da se Zakonom jedino može propisati način ostvarivanja ovih prava, i to samo ako je to Ustavom izričito predviđeno ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava. U istom članu se takođe precizira da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ustav Republike Srbije u čl. 19 navodi da jemstva neotuđivih ljudskih i manjinskih prava u Ustavu služe očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovanom na načelu vladavine prava. Da je prvostepeni sud kojim slučajem primenio pobrojane članove Ustava Republike Srbije, sigurno ne bi oslobođio i najmanje odgovornosti Tužene za nepristupačne javne površine i diskriminaciju kojoj je Tuženi svakodnevno izložen. Pristupačno izgrađeno okruženje ključan je element u ostvarivanju društva zasnovanog na ravnopravnosti i

svojim građanima obezbeđuje samostalnost i sredstva za vođenje aktivnog društvenog i ekonomskog života. Ono je kamen temeljac uključivog društva, zasnovanog na nediskriminaciji. Naše društvo je utemeljeno na različitosti, što za posledicu ima potrebu da se izgradi okruženje bez prepreka, koje ne uzrokuje invaliditet i oštećenja, na šta iz neobjasnjenih razloga nije obraćana posebna pažnja.

Pogrešna primena materijalnog prava, prilikom donošenja presude u ovom sporu posebno je uočljiva u flagrantnom zanemarivanju i propuštanju da se primeni "**Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica**" ("Sl. glasnik RS", br. 18/97)", koji je stupio na snagu sada već davne **1997. god.**, dakle punih deset godine pre podnošenja tužbenog zahteva Tužioca u ovom sporu. Sud navedeni Pravilnik nije ocenio kao značajan u ovom sporu, iako su Tuženi bili u obavezi da svoju delatnost obavljaju u skladu sa njim. Navedeni Pravilnik, u glavi II, pod naslovom Uslovi za planiranje prostora i projektovanje objekata za lica sa posebnim potrebama u prostoru, poglavlje Javne saobraćajne i pešačke površine, u delu koji se odnosi na **TROTOARE I PEŠAČKE STAZE**, a preciznije u **članu 3** navedenog pravilnika, propisuje da pešački prelazi, mesta za parkiranje i druge površine u okviru ulica, trgova, šetališta, parkova i igrališta po kojima se kreću lica sa posebnim potrebama u prostoru moraju biti međusobno povezani i prilagođeni za orientaciju i sa nagibima koji ne mogu biti veći od 5% (1:20), a izuzetno 8,3% (1:12). Kao najviši poprečni nagib uličnih trotoara i pešakih staza upravno na pravac kretanja po ovom pravilniku iznosi 2%. Šetališta u okviru javnih zelenih i rekreativnih površina moraju biti dobro osvetljena, označena i sa obezbeđenim mestima za odmor sa klupama duž pravaca kretanja; klupe treba da imaju sedišta na visini od približno 45 cm i rukohvate na visini od približno 70 cm iznad nivoa šetne staze, pored klupa se obezbejuje prostor površine 110 x 140 cm za

smeštaj invalidskih kolica. U **članu 4** istog Pravilnika, dalje se predviđa da u cilju nesmetanog kretanja lica u invalidskim kolicima širina uličnih trotoara i pešakih staza iznosi najmanje 180 cm, a izuzetno 120 cm, dok širina prolaza između nepokretnih prepreka iznosi najmanje 90 cm. Površina šetališta mora da bude čvrsta, ravna i otporna na klizanje, a na trgovima ili na drugim velikim pešačkim površinama, kontrastom boja i materijala mora se obezbediti uočljivost glavnih tokova i njihovih promena u pravcu, dok se **članom 5** određuje da se na koridoru osnovnih pešačkih kretanja ne postavljaju stubovi, reklamni panoci ili druge prepreke, a postojeće prepreke se vidno obeležavaju. Delovi zgrada kao što su balkoni, erkeri, viseće i reklamni panoci i sl., kao i donji delovi krošnji drveća, koji se nalaze neposredno uz pešake koridore, moraju biti uzdignuti najmanje 250 cm u odnosu na površinu po kojoj se pešak kreće. Deo 2. ovog Pravilnika odnosi se na **PEŠAČKE PRELAZE**, za koje se u **članu 6** između ostalog kaže da prolaz kroz pešačko ostrvo u sredini kolovoza izvodi se bez ivičnjaka, u nivou kolovoza i u širini pešačkog prelaza, a najmanje 180 cm i dužine najmanje 150 cm, odnosno u širini pešačkog ostrva. Za savladavanje visinske razlike između trotoara i kolovoza mogu se koristiti zakošeni ivinjaci, sa širinom zakošenog dela od najmanje 45 cm i maksimalnim nagibom zakošenog dela od 20% (1:5).

Da je prvostepeni sud kojim slučajem primenio navedeni Pravilnik, ne bi postojala ni najmanja šansa da se Tužioci oslobođe odgovornosti za diskriminaciju Tužioca, nastalu kao posledica nepristupačnih i ne adekvatno uređenih javnih površina u Gradu Novom Sadu. I isto tako, da su kojim slučajem Tuženi poslove iz svoje nadležnosti, odnosno delatnost obavljali u skladu sa Pravilnikom o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica, za ovih nepunih 11 godina, bez ikakve sumnje, Grad Novi Sad i javne površine u njemu, bile bi potpuno pristupačne i za osobe sa

invaliditetom, a samim tim i Tužiocu, pa bi se na taj način Tužiocu, ali i svim ostalim osobama sa invaliditetom, obezbedio jednak pristup svim javnim površinama u Gradu Novom Sadu, a samim tim izjednačavale mogućnosti koje se pružaju u svim sferama društva.

Sa druge strane sud je pogrešno primenio materijalno pravo i kada je selektivno i tendenciozno protumačio ciljeve i rok za realizaciju **Stategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji**, navodeći u obrazloženju da je zadati period za realizaciju proklamovanih ciljeva u Strategiji postavljen od 2007. god. do 2015. god. i istovremeno propuštajući da primeti kako će se navedena Strategija realizovati donošenjem i sprovođenjem AKCIIONIH PLANNOVA koji se rade na svake 2 godine, koji služe za definisanje ciljeva mera i aktivnosti koje će doprineti da se socijalni model i pristup zasnovan na ljudskim pravima ugradi u mere koje utiču na pitanja položaja osoba sa invaliditetom i kako bi se mogao proveriti stepen ispunjenja zadatih ciljeva. Tuženi AKCIIONI PLAN nisu izradili, pokazujući još jednom svoj neozbiljan i nonšalantan pristup kako problematični unapređenja položaja osoba sa invaliditetom, tako i problematični nepristupačnosti javnih površina, što predstavlja i osnovnu uzrok diskriminacije kojoj je izložen Tužilac.

Pogrešnu primenu materijalnog prava kao osnov za pobijanje ove presude sud je ostvario i time što je svoju presudu zasnovao pre svega na članu 53 **Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom**. Naime, članom 53 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom određuje se da ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku Republike Srbije“ (stupio na snagu 25. 04. 2006. god.), dok su odredbe iz čl. 32. i 33. počele da se primenjuju od 1. januara 2007. god. i one se odnose na obavezu jedinice lokalne samouprave da preduzmu mere s ciljem da se fizička sredina, zgrade, javne

površine i prevoz učine pristupačnim osobama sa invaliditetom. Ove činjenice jesu tačne, međutim one, kao što smo već rekli, nisu dovoljne da bi se Tuženi potupno oslobodili odgovornosti za diskriminaciju po ovoj tužbi, jer obaveza Tuženih, koja se odnosi na njihovu dužnost da javne površine učine pristupačnim za osobe sa invaliditetom ne proizilazi samo iz čl. 32, 33 i 53 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, već pre svega na osnovu svih gore navedenih i opšteprihvaćenih međunarodnih pravila i međunarodnih ugovora koje je Republika Srbija potpisala i kojima se garantuju osnovna ljudska prava, na osnovu Ustava Republike Srbije, po kome se ljudska i manjinska prava neposredno primenjuju, zatim na osnovu Pravilnika o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica i na osnovu Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji. Pored toga, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, izuzev članova 32 i 33, stupio je na snagu 25. 04. 2006. god., od kojeg datuma su Tuženi imali dovoljno vremena da sačine jasan AKCIONI PLAN i strategiju na osnovu kojih će odrediti i isplanirati metode, tempo i potrebnih resursa za stvaranje pristupačnog okruženja, a prevashodno stvaranje pristupačnih javnih površina za osobe sa invaliditetom, odnosno Tužioca.

Prvostepeni sud je pogrešio kada je izraz "slobodno kretanje osoba sa invaliditetom" zamenio sa slobodom kretanja iz koncepta ljudskih prava građanina da napusti državu i ode gde god je dobrodošao i da se vrati bez mešanja države. U ovom kontekstu, slobodno kretanje osoba sa invaliditetom je pravo osoba sa invaliditetom da se kreću u sagrađenoj sredini bez suočavanja sa barijerama ili ograničenjima kao i svi drugi građani. Slobodno kretanje osoba sa invaliditetom upravo je predmet ovog spora i tiče se izgradnje pristupačnog društva uklanjanjem barijera, odnosno rešavanjem pitanja pristupačnosti i mobilnosti u kontekstu jednakih

mogućnosti i prava na učešće. Slobodno kretanje osoba sa invaliditetom u navedenom kontekstu može jedino da se obezbedi u sredini bez barijera, što podrazumeva da bilo koja osoba, bez obzira na svoj invaliditet, godine ili sposobnost, može da se kreće svuda po okruženju bez da se suoči sa ma kakvom barijerom u sagrađenoj sredini. U skladu sa tim u savremenoj praksi se koristi terminološka odrednica „Neprekidivi lanac kretanja“ koja podrazumeva da osoba sa bilo kojim oblikom invalidnosti može slobodno da se kreće unutar svoje kuće i da ide od svog kreveta do grada, do bilo koje zgrade ili prostora koji sama odabere, bilo kojim prevoznim sredstvom, i da se vrati kući ne nailazeći na barijere i bez da nakon toga bude iscrpljena. Neprekidivi lanac kretanja se može stvoriti jedino kada se stvori sredina bez barijera. Obrazloženje koje je dao prvostepeni sud, navodeći da Tužilac vozi auto, da pored njegovog stana prolazi četiri linije gradskih niskopodnih autobusa i projekte Tuženih u vezi sa organizovanim taksi prevozom za osobe sa invaliditetom, možda bi imao smisla da je Tužilac kojim slučajem Tužbu podneo protiv Javnog Gradskog saobraćajnog prevoznika. Međutim, pošto to ovde nije slučaj, ostaju nejasni razlozi zbog kojih se prvostepeni sud u obrazloženju svoje presude poziva na ove činjenice. Takođe je bez jasnog osnova deo obrazloženja prvostepene presude koji poziva na projekte u vezi sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom jer se oni ne odnose na predmet ovog Tužbenog zahteva.

Prvostepeni sud je pogrešno primenio, odnosno protumačio materijano pravo stajući na stanovište da u slučaju Tužioca ne postoji diskriminacija, navodeći da se „diskriminacija“ i „diskriminatorsko postupanje“ označavaju kao svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno **propuštanje** (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koje se zasniva na invalidnosti ili razlozima u vezi

sa njom. Sud je očigledno smatrao da se diskriminacija ne može učiniti propuštanjem, što očigledno nije tačno.

Uz sve navedeno, ova presuda je doneta na osnovu pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, a što Tužilac vidi u sledećem: prvostepeni sud je propustio da utvrdi činjenice koje se odnose na broj neoborenih ivičnjaka u Gradu Novom Sadu, odnosno na broj neoborenih ivičnjaka u neposrednom okruženju mesta prebivališta Tužioca, kao i činjenicu koja se odnosi na način na koji se Tužilac kreće gradom pomoću invalidskih kolica i činjenicu koja se odnosi na to da li su javne površine, a pre svega ivičnjaci, odnosno bankine i trotoari u Gradu Novom Sadu, a posebno u neposrednom okruženju mesta prebivališta Tužioca napravljeni tako da obezbeđuju nesmetano kretanje Tužioca ili to nije slučaj, za šta je Tužilac kao dokazno sredstvo predložio izvođenje pokazne vežbe, izlaženjem na lice mesta, što je sud odbio, bez jasnog obrazloženja, a što bi bez ikakve sumnje dalo jasnu sliku o kršenju prava Tužioca na slobodu kretanja i pristupu javnim površinama bez prepreka.

Dalje je ostalo nejasno kako je prvostepeni sud mogao da svoju presudu zasnuje na činjenicama koje nisu u vezi sa samim predmetom spora, navodeći kao dokaz da su Tuženi radili na unapređenju položaja osoba sa invaliditetom „Informaciju o postojećim oblicima i uslugama, odnosno pravima u oblasti socijalne i dečije zaštite kao i o prioritetnim aktivnostima koje se na nivou Grada Novog Sada preduzimaju na planu podrške osobama sa invaliditetom sa izveštajem Odbora za brigu o osobama sa invaliditetom, iz juna meseca 2008.god. (6 meseci nakon podnošenja ovog tužbenog zahteva) u kojoj su izloženi sledeći projekti: 1) Radno angažovanje osoba sa invaliditetom, 2) prevoz osoba sa invaliditetom 3) program obeležavanja 03. decembra „Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom“ 4) Projekat servis taksi prevoza za osobe sa invaliditetom, sve iz razloga što navedene

aktivnosti Tuženog ni na koji način ne mogu učiniti nepristupačne javne površine, pristupačnim za Tužioca. Grad Novi Sad. Ovu povredu prvostepeni sud je učinio na taj način što u presudi nije dao dovoljne i odgovarajuće razloge na osnovu kojih bi se sa sigurnošću moglo utvrditi da li su tužioci preduzeli adekvatne mere kako bi javne površine a pre svega, ivičnjake i trotoare učinili pristupačnim za Tužioca kao osobu sa invaliditetom.

Sud je pogrešno utvrdio činjenicu da Tužilac ima alternativne načine kretanje, odnosno da vozi automobil i da može da se kreće bez invalidskih kolica. Naime, Tuženi je osoba sa invaliditetom koja za kretanje koristi invalidska kolica, tzv. "lična mobilnost" i to mu predstavlja pomagalo bez kojeg ne bi mogao da se kreće, pa između ostalog ni da dođe od svog kreveta do svog automobila, odnosno autobusa ili taksija. Tužilac tako ne može da se svojim automobilom kreće trotoarima i pešačkim stazama, mada bi sasvim sigurno za Tužioca to bilo mnogo lakše, uz jednu malu sitnicu, prekršio bi najmanje deset zakona u tom slučaju.

Uticak koji je Tužilac ostavio na sud, kao jedna snažna ličnost ne može se uzeti kao dokaz za činjenicu da na Tužioca diskriminacija kojoj je izložen duži vremenski period nije ostavila nikakve posledice, odnosno da Tužilac ne trpi strah prilikom kretanja gradom u invalidskim kolicima, iako je konstantno izložen realnoj opasnosti i riziku od povređivanja. Ovu činjenicu sud je morao da utvrdi određivanjem adekvatnih medicinskih veštačenja, koja bi odagnala i najmanju sumnju u stanovište na koje je stao sud. Veštaci medicinske struke bi u skladu sa pravilima svoje struke, dali nalaz i mišljenje u vezi sa činjenicom da li i kako nepristupačne javne površine utiču na Tužioca u njegovom svakodnevnom funkcionsanju i da li to ostavlja na njega neke posledice i kakve, odnosno da li Tužilac po tom osnovu trpi bilo kakav strah. Uticak koji Tužilac ima, čitajući presudu je da su mu istrajnost, snaga i volja za životom u ovom slučaju uzeti kao otežavajuća okolnost, što se u

najmanju ruku kosi sa sa etičkim i moralnim kodeksima u našem društvu. Sud takođe nije prihvatio navode iz iskaza Tužioca da ga omalovažavanja i prepreke u vidu arhitektonskih barijera i nepristupačnih javnih površina na koja nailazi svakodnevno obeshrabruju u sprovođenju svakodnevnih aktivnosti, za koju čenjenicu je Tužilac takođe predložio dokaz izvođenjem pokazne vežbe koja bi bez ikakve sumnje potvrdila ove njegove navode, ali je sud odbio da izvede ovaj dokaz te je istu čenjenicu ostavio nedovoljno razjašnjrenom. I ovu čenjenicu bi sasvim sigurno na najbolji način rasvetlio veštak medicinske struke, što je sud opet propustio da odredi.

Sva dosadašnja dostignuća Tužioca postignuta su uz vanserijske i nadljudske napore, što naravno sud svojim odokativnim zapažanjima nije mogao da primeti. Tužilac je fakultet završio vanredno iz razloga što ni fakultet nije bio pristupačan za osobe sa invaliditetom, zbog čega su prilikom polaganja svakog ispita Tužioca morali da nose uz stepenište kako bi ga popeli na sprat na kome se polagao ispit.

Korišćeni pravni lekovi i faza u kojoj se predmet nalazi

Iz gore navedenih razloga Tužilac je podneo Žalbu drugostepenom суду u Novom Sadu pod posl. br. Gž 449/09, u okviru koje predlaže drugostepenom суду da napadnutu presudu Opštinskog suda u Novom Sadu pod br. P 9735/2008 od 12. 11. 2008. god. PREINAČI tako što će usvojiti tužbeni zahtev tužioca i tužene obavezati da tužiocu solidarno isplate iznos od 600.000,00 din. sa kamatom po Zakonu o visini stope zatezne kamate počev od dana presuđenja pa do dana isplate kao i da tužiocu nadoknadi troškove postupka, sve u roku od 15 dana od dana prijema presude pod pretnjom prinudnog izvršenja.

Ustav Srbije:

Zabrana diskriminacije

Član 21.

Pred Ustavom i zakonom svi su jednaki.

Svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije.

Zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Ne smatraju se diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.

Socijalna zaštita

Član 69.

Građani i porodice kojima je neophodna društvena pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, imaju pravo na socijalnu zaštitu, čije se pružanje zasniva na načelima socijalne pravde, humanizma i poštovanja ljudskog dostojanstva.

Prava zaposlenih i njihovih porodica na socijalno obezbeđenje i osiguranje uređuju se zakonom.

Zaposleni ima pravo na naknadu zarade u slučaju privremene sprečenosti za rad, kao i pravo na naknadu u slučaju privremene nezaposlenosti, u skladu sa zakonom.

Invalidima, ratnim veteranim i žrtvama rata pruža se posebna zaštita, u skladu sa zakonom.

Fondovi socijalnog osiguranja osnivaju se u skladu sa zakonom

2. Ljudska prava i slobode

Dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti

Član 23.

Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite.

Svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom:

Član 3.

U ovom zakonu:

1. Izraz "osobe sa invaliditetom" označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljeničću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške;

2. Izrazi "diskriminacija" i "diskriminatorsko postupanje" označavaju svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica, ili njima

bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koje se zasniva na invalidnosti ili razlozima u vezi sa njom;

3. Izraz "organ javne vlasti" označava državni organ, organ teritorijalne autonomije, organ lokalne samouprave, organizaciju kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja, kao i pravno lice koje osniva ili finansira u celini, odnosno u pretežnom delu, Republika, teritorijalna autonomija ili lokalna samouprava.

Obaveze organa javne vlasti:

Član 4.

Organi javne vlasti dužni su da osobama sa invaliditetom obezbede uživanje prava i sloboda bez diskriminacije.

Oblici diskriminacije rezultati i pravne preporuke:

Član 6.

(1) Oblici diskriminacije su neposredna i posredna diskriminacija, kao i povreda načela jednakih prava i obaveza.

(2) Neposredna diskriminacija postoji ako se lica ili grupa (u daljem tekstu: diskriminisani), u istoj ili sličnoj situaciji, bilo kojim aktom ili radnjom, stavlju ili su stavljeni u nepovoljniji položaj ili bi mogli biti stavljeni u nepovoljniji položaj zbog njegove odnosno njihove invalidnosti.

(3) Posredna diskriminacija postoji ako se diskriminisani, zbog njegove invalidnosti, stavlja u nepovoljniji položaj donošenjem akta ili preduzimanjem radnje koja je prividno zasnovana na načelu jednakosti i nediskriminacije, osim ako je taj akt ili radnja opravdana zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna.

Povreda načela jednakih prava i obaveza:

Član 7.

Povreda načela jednakih prava i obaveza postoji:

1. ako se diskriminisanom isključivo ili uglavnom zbog njegove invalidnosti neopravdano uskraćuju prava i slobode, odnosno nameću obaveze, koje se u istoj ili sličnoj situaciji ne uskraćuju ili ne nameću drugom licu ili grupi;
2. ako su cilj ili posledica preduzetih mera neopravdani;
3. ako ne postoji srazmerna između preduzetih mera i cilja koji se ovim merama ostvaruje.

Diskriminacija u vezi sa pružanjem usluga i korišćenjem objekata i površina

Član 13.

- (1) Zabranjena je diskriminacija na osnovu invalidnosti u pogledu dostupnosti usluga i pristupa objektima u javnoj upotrebi i javnim površinama.
- (2) Pod uslugom, u smislu ovog zakona, smatra se svaka usluga koju, uz naknadu ili bez nje, pravno ili fizičko lice pruža u okviru svoje delatnosti, odnosno trajnog zanimanja.
- (3) Pod objektima u javnoj upotrebi, u smislu ovog zakona, smatraju se: objekti u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, kulture, sporta, turizma ili objekti koji se koriste za zaštitu životne sredine, zaštitu od elementarnih nepogoda i slično.

(4) Pod javnim površinama, u smislu ovog zakona, smatraju se: parkovi, zelene površine, trgovi, ulice, pešački prelazi i druge javne saobraćajnice i slično.

(5) Diskriminacija na osnovu invalidnosti u pogledu dostupnosti usluga naročito obuhvata:

1. odbijanje pružanja usluga osobi sa invaliditetom, osim ako bi pružanje usluge ugrozilo život ili zdravlje osobe sa invaliditetom ili drugog lica;

2. pružanje usluge osobi sa invaliditetom pod drugačijim i nepovoljnijim uslovima od onih pod kojima se usluga pruža drugim korisnicima, osim ako bi pružanje usluge pod redovnim uslovima ugrozilo život ili zdravlje osobe sa invaliditetom ili drugog lica;

3. odbijanje da se izvrši tehnička adaptacija objekta neophodna da bi se usluga pružila korisniku sa invaliditetom.

Član 16.

(1) Vlasnik objekta u javnoj upotrebi, kao i javno preduzeće nadležno za održavanje javnih površina, dužni su da obezbede pristup objektu u javnoj upotrebi, odnosno javnoj površini svim osobama sa invaliditetom, bez obzira na vrstu i stepen njihove invalidnosti.

(2) Obavezu iz stava 1. ovog člana ima i drugo lice na koje je preneto pravo korišćenja, osim ako je sa vlasnikom, odnosno nadležnim organom ugovorilo drugačije.

(3) Vlasnik objekta u javnoj upotrebi dužan je da izvrši adaptaciju objekta u cilju zadovoljavanja uslova za ispunjavanje obaveze iz stava 1. ovog člana.

(4) Organ nadležan za izdavanje upotrebne dozvole za objekte u javnoj upotrebi izdaće ovu dozvolu ako je ispunjen uslov iz stava 1. ovog člana.

Mere za stvaranje pristupačnog okruženja:

Član 33.

Jedinice lokalne samouprave dužne su da preduzmu mere s ciljem da se fizička sredina, zgrade, javne površine i prevoz učine pristupačnim osobama sa invaliditetom.

Aktivnosti usmerene ka stvaranju jednakih mogućnosti

Član 38.

Svi organi državne uprave, teritorijalne autonomije i lokalne samouprave dužni su da preduzimaju aktivnosti s ciljem stvaranja jednakih mogućnosti za osobe sa invaliditetom i da u tim aktivnostima obezbede učešće osoba sa invaliditetom i njihovih udruženja.

Mesna nadležnost

Član 41.

U sporu za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti mesno je nadležan, pored suda opšte mesne nadležnosti, i sud na čijem području ima prebivalište, odnosno boravište osoba sa invaliditetom prema kojoj je diskriminacija izvršena.

Pokretanje postupka

Član 42.

(1) Postupak u sporu za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti pokreće se tužbom.

(2) Tužbu za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti mogu podneti osoba sa invaliditetom prema kojoj je diskriminacija izvršena i njen zakonski zastupnik.

(3) Tužbu za zaštitu od diskriminacije može podneti i pratilac osobe sa invaliditetom u slučaju da je prema njemu izvršena diskriminacija u smislu čl. 21. i 22. ovog zakona.

Tužbe

Član 43.

Tužbom iz člana 42. ovog zakona može se tražiti:

1. zabrana izvršenja radnje od koje preti diskriminacija, zabrana daljeg vršenja radnje diskriminacije, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije;
2. izvršenje radnje radi uklanjanja posledica diskriminatorskog postupanja;
3. utvrđenje da je tuženi prema tužiocu diskriminatorski postupao;
4. naknada materijalne i nematerijalne štete.

Zakon o planiranju i izgradnji "Službeni glasnik RS", br. 47/2003, 34/2006

Član 2.

Pojedini izrazi upotrebljeni u ovom zakonu imaju sledeće značenje:

- 1) "javna površina" jeste prostor utvrđen planom za objekte čije je korišćenje, odnosno izgradnja od opšteg interesa, u skladu sa propisima o eksproprijaciji (javni putevi, parkovi, trgovи, ulice kao i druge površine u skladu sa posebnim zakonom);

- 2) "javni objekti od opšteg interesa" jesu objekti čije je korišćenje, odnosno izgradnja od opšteg interesa, u skladu sa propisima o eksproprijaciji (ulice, vodovod, kanalizacija, javna rasveta, javni objekti u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, kulture, sporta, zaštite životne sredine, zaštite od elementarnih nepogoda, kao i drugi objekti u skladu sa posebnim zakonom);
- 3) "regulacija" jeste utvrđivanje regulacionih i urbanističkih uslova uređenja prostora na osnovu plana, odnosno na osnovu pravila urbanističke struke;
- 4) "nivelacija" jeste utvrđivanje nivelačionih tehničkih uslova uređenja prostora na osnovu plana, odnosno na osnovu pravila urbanističke struke;
- 5) "stepen ili indeks izgrađenosti" jeste količnik građevinske bruto površine objekata i površine parcele (lokacije, bloka, zone) izražene u istim mernim jedinicama;
- 6) "stepen ili indeks zauzetosti" jeste količnik zauzete (izgrađene) površine na određenoj parceli (lokaciji, bloku, zoni) i ukupne površine parcele (lokacije, bloka, zone) izražene u istim mernim jedinicama;
- 7) "grad" jeste naselje koje je kao grad utvrđeno zakonom;
- 8) "naselje" jeste izgrađeni funkcionalno objedinjen prostor na kome su obezbeđeni uslovi za život i rad i za zadovoljavanje zajedničkih potreba stanovnika;
- 9) "selo" jeste naselje čije se stanovništvo pretežno bavi poljoprivredom, a nije sedište opštine;

- 10) "gradsko naselje" jeste naselje sa elementima gradskog karaktera koje ima razvijene proizvodne i uslužne delatnosti, a kao takvo je određeno prostornim planom;
- 11) "NUTS" je nomenklatura statističkih teritorijalnih jedinica po standardima Evropske unije, odnosno Statističkog zavoda EU u Luksemburgu (EUROSTAT). NUTS 1 ima tri do sedam miliona stanovnika, NUTS 2 ima 800.000 do tri miliona stanovnika, NUTS 3 ima 150.000 do 800.000 stanovnika, a ispod 150.000 stanovnika ima teritorijalna jedinica lokalne samouprave;
- 12) "lokacija" jeste mesto u prostoru na kome se gradi, odnosno obavljaju radovi određeni planom ili drugim aktom donetim na osnovu ovog zakona;
- 13) "regulaciona linija" jeste linija koja deli javnu površinu od površina namenjenih za druge namene;
- 14) "građevinska linija" jeste linija na, iznad i ispod površine zemlje i vode, utvrđena na osnovu ovog zakona, do koje je dozvoljeno građenje;
- 15) "građevinski reon" jeste zemljište koje je odgovarajućim urbanističkim planom predviđeno i odlukom opštine, odnosno grada, odnosno grada Beograda proglašeno za javno građevinsko zemljište i ostalo građevinsko zemljište namenjeno izgradnji, a koje može biti izgrađeno ili neizgrađeno, uređeno ili neuređeno;
- 16) "izgradnja objekta" jeste skup radnji koji obuhvata: prethodne radove, izradu tehničke dokumentacije za izgradnju objekta, kontrolu tehničke dokumentacije, pripremne radove za građenje, građenje objekta i stručni nadzor u toku građenja objekta;

- 17) "tehnička dokumentacija" jeste skup projekata koji se izrađuju radi: utvrđivanja koncepcije objekta, razrade uslova, načina izgradnje objekta i za potrebe održavanja objekta;
- 18) "idejni projekat" jeste projekat kojim se određuju: namena, položaj, oblik, kapacitet, tehničko-tehnološke i funkcionalne karakteristike objekta, organizacioni elementi objekta i izgled objekta;
- 19) "glavni projekat" jeste projekat kojim se utvrđuju građevinsko-tehničke, tehnološke i eksploracione karakteristike objekta sa opremom i instalacijama, tehničko-tehnološka i organizaciona rešenja za gradnju objekta, investiciona vrednost objekta i uslovi održavanja objekta;
- 20) "izvođački projekat" jeste projekat koji sadrži razradu svih neophodnih detalja za građenje objekta prema glavnому projektu;
- 21) "projekat izvedenog objekta" jeste projekat koji prikazuje izvedeno stanje objekta i izrađuje se za potrebe korišćenja i održavanja objekta;
- 22) "objekat" jeste građevina koja predstavlja fizičku, tehničko-tehnološku ili biotehničku celinu sa svim instalacijama, postrojenjima i opremom, odnosno same instalacije, postrojenja i oprema koja se ugrađuje u objekat ili samostalno izvodi (zgrade svih vrsta, saobraćajni, vodoprivredni i energetski objekti, unutrašnja i spoljna mreža i instalacije, objekti komunalne infrastrukture, industrijski, poljoprivredni i drugi privredni objekti, javne zelene površine, objekti sporta i rekreacije, groblja, skloništa i dr.);
- 23) "putni objekat" jeste most, podputnjak, nadputnjak, propust, galerija, tunel, potporni i obložni zid, zid za zaštitu od buke kao i funkcionalni objekti (granični prelazi, naplatne ili kontrolne stanice i sl.);

- 24) "Građenje" jeste izvođenje građevinskih i građevinsko-zanatskih radova, ugradnja instalacija, postrojenja i opreme;
- 25) "rekonstrukcija" jeste izvođenje građevinskih i drugih radova na objektu, kojima se: vrši dogradnja; utiče na stabilnost i sigurnost objekta; menjaju konstruktivni elementi; menja tehnološki proces; menja spoljni izgled objekta; povećava broj funkcionalnih jedinica; utiče na bezbednost susednih objekata, saobraćaja, zaštite od požara i životne sredine; menja režim voda; utiče na zaštitu prirodnog i nepokretnog kulturnog dobra, evidentirane nepokretnosti, dobra koje uživa prethodnu zaštitu, njegove zaštićene okoline, osim konzervatorsko-restauratorskih radova;
- 26) "dogradnja" jeste izvođenje građevinskih i drugih radova kojima se izgrađuje novi prostor uz, ispod ili nad postojećim objektom i sa njim čini funkcionalnu ili tehničku celinu;
- 27) "adaptacija" jeste izvođenje građevinskih i drugih radova na postojećem objektu kojima se vrši promena organizacije prostora u objektu, zamena uređaja, postrojenja, opreme i instalacija istog kapaciteta, kojima se ne utiče na stabilnost i sigurnost objekta, ne menjaju konstruktivni elementi, ne menja spoljni izgled i ne utiče na bezbednost susednih objekata, saobraćaja, zaštite od požara i životne sredine;
- 28) "sanacija" jeste izvođenje građevinskih i drugih radova na postojećem objektu kojima se vrši popravka uređaja, postrojenja i opreme, odnosno zamena konstruktivnih elemenata objekta, kojima se ne menja spoljni izgled, ne utiče na bezbednost susednih objekata, saobraćaja i životne sredine i ne utiče na zaštitu prirodnog i nepokretnog kulturnog dobra, evidentirane nepokretnosti, dobra koje uživa prethodnu zaštitu, njegove zaštićene okoline, osim konzervatorsko-restauratorskih radova;

29) "pomoćni objekat" jeste objekat koji služi korišćenju stambenog i drugog objekta, a gradi se na istoj građevinskoj parceli (ostave, septičke jame, bunari, ograde, i sl.) i pojedinačni elektroodistributivni stubovi i tipske transformatorske stanice 10/0,4 KV i 20/0,4 KV;

30) "investitor" jeste lice za čije potrebe se gradi objekat, odnosno koje finansira izgradnju objekta i na čije ime se izdaje odobrenje za izgradnju;

31) "standardi pristupačnosti" jesu obavezne tehničke mere, standardi i uslovi projektovanja, planiranja i izgradnje kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama.

III. URBANISTIČKO PLANIRANJE

Ciljevi uređenja naselja

član 33.

Planiranjem i uređenjem prostora i naselja obezbeđuje se:

prostorna organizacija naselja, kojom se stvaraju kvalitetniji životni uslovi;

očuvanje i unapređenje ukupnog graditeljskog nasleđa, tradicije graditeljstva i stvorenih vrednosti naselja;

dopuna postojećih i stvaranje novih urbanih vrednosti;

obnova i rekonstrukcija istorijskih i ambijentalnih celina;

očuvanje zemljišta pogodnog za poljoprivredu, prirodnih vrednosti i životne sredine tog naselja, susednog naselja i regiona;

usklađenost izgradnje infrastrukture i drugog uređenja javnog građevinskog zemljišta.

Uređivanje javnog građevinskog zemljišta

član 71.

Javno građevinsko zemljište može biti uređeno i neuređeno, izgrađeno i neizgrađeno.

Opština uređuje javno građevinsko zemljište i stara se o njegovom korišćenju prema nameni predviđenoj planom, u skladu sa ovim zakonom.

Uređivanje javnog građevinskog zemljišta vrši se u skladu sa dugoročnim, srednjoročnim i godišnjim programom uređivanja.

Uređivanje javnog građevinskog zemljišta obuhvata njegovo pripremanje i opremanje.

Ministar nadležan za poslove urbanizma i građevinarstva bliže propisuje sadržinu i način donošenja programa uređivanja javnog građevinskog zemljišta i ostalog građevinskog zemljišta u državnoj svojini.

Pripremanje i opremanje javnog građevinskog zemljišta

član 72.

Pripremanje zemljišta obuhvata istražne radove, izradu geodetskih i drugih podloga, izradu planske i projektne dokumentacije, programa za uređivanje zemljišta, raseljavanje, rušenje objekata koji su planom za to predviđeni, saniranje terena i druge radove.

Opremanje zemljišta obuhvata izgradnju objekata komunalne infrastrukture i uređenje javnih površina.

Radi obezbeđivanja uslova za uređivanje, korišćenje, unapređivanje i zaštitu građevinskog zemljišta, opština može da osnuje preduzeće, odnosno drugu organizaciju ili da vršenje ovih poslova obezbedi na drugi način, u skladu sa statutom opštine.

Izvod iz statuta grada Novog Sada

Delatnosti JP Zavod za izgradnju grada Novi Sad: uređivanje građevinskog zemljišta, uređenje i održavanje ulica i saobraćajnica, uređenje i održavanje parkova, zelenila i rekreativnih površina, obezbeđivanje kontinuiranog investiranja u izgradnju i održavanje objekata zajedničke i individualne komunalne potrošnje sa svim operativno-tehničkim poslovima stručnog nadzora, investiranje u izradu urbanističko-prostorne i tehničke dokumentacije iz oblasti uređivanja građevinskog zemljišta, organizovanje i vođenje katastra objekata infrastrukture, stručni poslovi u vezi sa davanjem građevinskog zemljišta u zakup, priprema predloga generalnog programa razvoja grada realizuje i brojne druge poslove vezane za funkcionisanje grada.

Rezultati i pravne preporuke:

Tužbeni zahtev koji je predmet ove pravne analize još nije dobio svoj konačan epilog zbog toga što se još nalazi kod Okružnog suda u Novom Sadu koji treba da odluči o žalbi na navedenu presudu, zbog čega se krajnji rezultat još uvek ne može u potpunosti sagledati. Međutim, kao posledica podnošenja ovog tužbenog zahteva javila se lavina novih istovetnih tužbenih zahteva koji imaju isti cilj, a to je zaštita prava osoba sa invaliditetom i sprečavanje njihove diskriminacije kojoj su izloženi.

Pravna preporuka koja se može istaći u ovom slučaju i koja se odnosi na zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije, pre svega se odnosi na činjenicu da je do donošenja Zakona o

sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije na žalost bila propisana jedino Ustavom Republike Srbije koji je ovu zaštitu definisao uopšteno zbog čega je ona naišla na veliki broj problema koji su onemogućavali njihovu punu praktičnu primenu. Načelna zaštita i uopšten osnov, koji je u praksi bilo jako teško, gotovo nemoguće primeniti na konkretan, pojedinačan slučaj diskriminacije osobe sa invaliditetom bio je glavni razlog zbog kojeg je do donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom puna i praktična zaštita Tužilaca od navedene diskriminacije izostala. Tek nakon donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, precizno i nedvosmisleno su definisani mehanizmi zaštite prava osoba sa invaliditetom od diskriminacije, detaljno regulišući sve vidove diskriminacije i način na koji osoba sa invaliditetom može da se zaštitи od diskriminatorskog postupanja i stavljanja u nejednak položaj.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predstavlja odlično sredstvo, odličan mehanizam kojim se omogućava zaštita osoba sa invaliditetom od diskriminacije, zbog čega se se preporučuje zaštita ljudskih prava i ličnog dostojanstva putem ovog zakona kao najefikasnijeg sredstva u tom pogledu.

Na žalost, izuzetno oskudna sudska praksa koja tretira materiju diskriminacije predstavlja otežavajuću okolnost, s obzirom da pojedini pravni standardi još nisu precizno definisani, zbog čega sudije u pojedinim slučajevima, bez posebnog upuštanja u suštinu i specifičnosti spora, odbijaju ovakve tužbene zahteve kako bi indirektno dobili instrukcije od Okružnog suda koji će prilikom rešavanja o žalbi na odbijajuću presudu, prvostepenom суду dati određena uputstva u pogledu daljeg postupanja.

Dokazi: U ovom slučaju nije bilo moguće koristiti kao dokazno sredstvo *Situaciono testiranje* koje podrazumeva odabiranje dve grupe koje zadovoljavaju iste kriterijume u pogledu stepena invaliditeta, sredstava za lični imobilitet, odevanja, higijene i drugih ličnih svojstava, koje bi se potom podvrgle situacionom testiranju, simulacijom slučaja koji se dešavaju u praksi, na koji način bi se sama diskriminacija pokazala i dokazala.

Problem: Pored nemogućnosti primene situacionog testiranja kao dokaznog sredstva, problem bi sigurno bio i uslov da svoj iskaz daju svi svedoci koji su bili očevici situacionog testiranja, koji su u tom testiranju učestvovali.

Slučaj broj 3⁶

Jasmina Barać iz Niša, invalid je I kategorije obzirom da boluje od progresivne mišićne distrofije. Dana 28. 07. 2008. god. ona je putovala iz Zaječara do Niša, autobusom Nišekspresa a.d. Niš br. 404, sa vremenom polaska u 10h i 10min.

Obzirom da je osoba sa invaliditetom i da se otežano kreće, Jasmina je prilikom samog ulaska u autobus imala pomoć svog momka, koji je zajedno sa njom ušao u autobus i pomogao joj da se smesti na putničko sedište. Jasmina je odmah potom, vozaču autobusa pružila knjižicu za povlašćenu vožnju lica sa invaliditetom radi izdavanja karte za vožnju.

Međutim, umesto da joj izda povlašćenu kartu, vozač je Jasmini postavljao krajnje neumesna i nepotrebna pitanja, i to *Gde si našla baš u moj autobus da uđeš, Sad mi treba 20 min. da ti napišem kartu, Što ne plaćaš normalno kartu ko i svi, Sve se vozite s nama*, potom zaustavivši autobus, *Koji si bre ti invalid*, zatim je tražio na uvid invalidsku knjižicu, i ponovio sva prethodna pitanja. Zbog ovakvog uzneniranja i omalovažavanja od strane vozača tuženika, tužilja je doživela duševne bolove u vidu povrede časti i ugleda.

Pre svega, zbog otežanog kretanja tužilje usled mišićne distrofije, na prvi pogled je jasno da je ona invalid, te su stoga sva pitanja vozača tuženika bila suvišna, iz čega proizilazi jasna namera vozača tuženika da tužilju svojim pitanjima vređa i omalovažava.

O ovom događaju, posebno o ponašanju i postupanju vozača autobusa posvedočila je Jasmina Todosijević iz Niša, koja je takođe

---

⁶ Autor analize advokat Marko Krstić, advokat organizacije "Iz Kruga"

putovala istim autobusom kritičnog dana, a koja inače nije poznavala Barać Jasminu.

MATERIJALNOPRAVNE NORME KOJE SU PRIMENJENE:

Ovakvi postupci vozača autobra Nišekspresa predstavljaju posebno težak oblik diskriminacije prema čl. 29 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Naime, citiranim članom predviđeno je da *posebno težak oblik diskriminacije zbog invalidnosti predstavlja uznemiravanje, vređanje i omalovažavanje putnika sa invaliditetom u toku putovanja od strane posade prevoznog sredstva, zbog njegove invalidnosti*.

Citirani zakon u delu V, reguliše poseban parnični postupak u sporu za zaštitu od diskriminacije zbog invalidnosti, a čl. 43 tač.4 predviđa mogućnost podnošenja tužbe radi naknade nematerijalne i materijalne štete.

PROCESNOPRAVNI ASPEKT SLUČAJA:

Tužba za naknadu nematerijalne štete podneta je Opštinskom sudu Niš, kao stvarno i mesno nadležnom.

U dokaznom postupku izvedeni su dokazi saslušanjem tužilje u svojstvu stranke, saslušanjem svedoka Kolarević Miloša vozača autobra, saslušanjem svedoka Jasmine Todosijević, zatim uvidom u povlašćenu knjižicu za vožnju, otpusnu listu sa epikrizom za Jasminu, rešenje fonda PIO.

Sud je doneo presudu kojom je usvojio tužbeni zahtev tužilje u celosti i obavezao tuženog Nišekspres a.d. Niša da tužilji nadoknadi nematerijalnu štetu za pretrpljene duševne bolove zbog povrede časti i ugleda, kao i da tužilji nadoknadi sve troškove parničnog postupka.

U ovom momentu u toku je žalbeni postupak a predmet se po žalbi tuženika nalazi pred drugostepenim većem Okružnog suda u Nišu.

Slučaj broj 4⁷

Tužilja E.P. je preko organizacije "IZ KRUGA" pokrenula postupak zbog diskriminacije i tužbom je tražila da sud utvrdi diskriminatorski postupak Grada Beograda prilikom organizovanja prevoza osoba sa invaliditetom i da sud naloži tuženom da prevoz organizuje na način koji omogućava tužilji da koristi gradski prevoz na dostupan način.

Razlog za pokretanje postupka je organizacija specijalnog prevoza osoba sa invaliditetom u Beogradu na osnovu članstva u jednom od 5 udruženja osoba sa invaliditetom, na koji način je došlo do situacije da gradski prevoz ove vrste ne mogu da koriste pripadnici ostalih udruženja, kao i osobe koje ne pripadaju niti jednom udruženju.

Nakon potpisivanja Ugovora o organizovanom kombi prevozu osoba sa invaliditetom, Gradsko saobraćajno preduzeće Beograd, koje faktički vrši prevoz, više nije prevozio putnike ukoliko se direktno jave i zatraže prevoz, već isključivo preko određenih udruženja.

Na ovaj način došlo je do diskriminacije osoba sa invaliditetom koje nisu članovi određenih udruženja, jer gradski prevoz više nisu mogli da koriste pod jednakim uslovima kao ostali građani.

Tužilja, kao član udruženja koje nije potpisnik ugovora, imala je velike teškoće da se prevezе i više godina nije mogla da koristi ovaj vid prevoza.

Zbog ovog problema organizaciji "Iz Kruga", javilo se više osoba sa invaliditetom i pre pokretanja ove parnice.

---

⁷ Analizu uradila advokatika Violeta Kocić- Mitaček NVO "Iz Kruga..."

OSNOV ZA PODNOŠENJE TUŽBE:

Zakon o komunalnim delatnostima

Ovim zakonom Grad Beograd uređuje i obezbeđuje uslove obavljanja komunalne delatnosti, što su delatnosti od opštег interesa, koje su nezamenljiv uslov života građana, a i između ostalih i prevoz putnika u gradskom saobraćaju.

Ove delatnosti obavljaju se na način koji zadovoljava potrebe korisnika komunalnih usluga na određenom području i Grad ove delatnosti obavlja preko javno komunalnih i drugih preduzeća.

U konkretnom slučaju obaveza Grada je da obezbedi prevoz u gradskom saobraćaju svim građanima, uključujući i osobe sa invaliditetom, na zadovoljavajući način.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom

Ovim zakonom diskriminacija je definisana, između ostalog, kao pravljenje razlike, nejednako postupanje, propuštanje i davanje prvenstva u odnosu na lica ili grupe, koji se zasniva na invalidnosti, a obaveza organa javne vlasti je da osobama sa invaliditetom omoguće uživanje prava i sloboda bez diskriminacije.

Tvrđnja tužilačke strane je da Grad Beograd ima dužnost da svim građanima omogući uživanje prava na kretanje i gradski prevoz na ravnopravnim osnovama, a da je u konkretnom slučaju organizovanjem prevoza na opisan način došlo do slučaja posredne diskriminacije jer je radnja bila prividno zasnovana na načelu jednakosti i nediskriminacije, a velika većina osoba sa invaliditetom i tužilja lično, ovakvim postupanjem stavljena u neravnopravan položaj u odnosu na druge građane.

Takođe, ostvarivanje prava tužilje na korišćenje prevoza u gradskom saobraćaju organizovan je na način koji znatno otežava korišćenje ovog prava.

U konkretnom slučaju takođe radi se i o diskriminaciji u prevozu, jer je Grad utvrdio nepovoljnije uslove prevoza putnika sa invaliditetom i u odnosu na raniju regulativu, ali i u odnosu na sve ostale građane.

Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama

Članom 1. Protokola 12 Konvencije ustanovljena je opšta zabrana diskriminacije i ovaj član određuje da se svako pravo koje zakon predviđa ostvaruje bez diskriminacije po bilo kom osnovu i posebno da javne vlasti ni prema kome neće vršiti diskriminaciju.

TOK POSTUPKA

Pre pokretanja postupka tužilja se, preko svog udruženja, obratila Građanskom braniocu za grad Beograd i Sekretarijatu za dečju i socijalnu zaštitu, koji je potpisnik Ugovora o organizovanom kombi prevozu osoba sa invaliditetom.

Pošto nije dobila zadovoljavajući odgovor, niti joj je omogućeno da koristi gradski prevoz, pokrenula je parnični postupak.

Tužba je predata I Opštinskom суду u Beogradu protiv tuženog Grada Beograda i tužbenim zahtevom traženo je **utvrđenje diskriminatorskog postupanja i nalog da tuženi omogući korišćenje prevoza** na dostupan način, nezavisno od pripadanja članstvu određenim udruženjima.

Predloženo je saslušanje tužilje, a dostavljeni su zahtevi Gradskom braniocu za Grad Beograd i Sekretarijatu za dečju i socijalnu zaštitu, kao i Ugovor.

U odgovoru na tužbu tuženi je istakao da tužilačka strana nije dokazala diskriminatorsko postupanje, kao i da tuženi nije doneo bilo kakav akt kojim tužilju stavlja u neravnopravan položaj. Dostavio je Ugovor o prevozu kombi vozilima osoba sa invaliditetom, tvrdeći da i ostali mogu da koriste ovaj vid prevoza ukoliko se jave udruženjima koja su potpisnici ugovora i preko njih kontaktiraju Gradsko saobraćajno preduzeće Beograd.

Takođe je istakao da je tužba neuredna jer nije određen način na koji bi tuženi trebalo da organizuje prevoz.

Sud je održao dva ročišta, saslušao tužilju i zaključio raspravu.

Tužilačka strana ostala je pri navodima da se radi o diskriminaciji jer je Grad Beograd, preko Sekretarijata za dečju i socijalnu zaštitu i Gradskog saobraćajnog preduzeća Beograd sa jedne strane i nekoliko udruženja osoba sa invaliditeom koje su druga ugovorna strana, potpisao Ugovor kojim su članovi ovih udruženja korisnici usluge prevoza (specijalni prevoz), a ostali više ne mogu direktno da traže i dobiju prevoz od Gradskog saobraćajnog preduzeća, već islučivo obraćajući se udruženjima potpisnicima. Na ovaj način tužilja i osobe sa invaliditetom stavljeni su u neravnopravan položaj, što je u slučaju tužilje dovelo da izolacije i nemogućnosti izlaska iz kuće, jer zbog prirode oboljenja i teškog stanja, ne može da koristi bilo koji drugi prevoz.

U pogledu dela tužbenog zahtevi kojim se traži da sud naloži tuženom organizaciju prevoza, istakli smo da se radi o uklanjanju posledica diskriminatorskog postupanja i da nema potrebe da tužilja

precizira tužbu u tom delu, jer je zakonom propisana obaveza pružanja usluga bez pravljenja razlike.

Tužena strana ostala je pri svojim navodima.

Sud je u celosti usvojio tužbeni zahtev.

U obrazloženju presude, sud je svoju odluku pažljivo i detaljno obrazložio.

Sud se pozvao na domaće i međunarodne odredbe, pokazujući izuzetno visoku svest o potrebi poštovanja ljudskih prava i sloboda, Konvencija i Povelja koje je naša zemlja potpisala i ratifikovala i izuzetno poznavanje problema i suštine diskriminacije.

Prema našim saznanjima ovo je prva presuda utvrđenja diskriminatorskog postupanja.

Tuženi je izjavio žalbu, zbog svih zakonskih razloga, navodeći da u konkretnom slučaju nije dokazano da je došlo do diskriminacije jer ugovorom nije zabranjen prevoz osobama sa invaliditetom koje nisu članovi udruženja potpisnica ugovora.

Drugostepeni postupak je u toku.

Slučaj broj 5⁸

Prilikom pokušaja da kupi kartu za avio-prevoz, radnici JAT-a odbili su da prodaju kartu **S.J.** uslovjavajući svoju uslugu suprotno dotašnjoj praksi i poznatim uslovima putovanja ove kompanije. Naime, zbog njenog invaliditeta radnici JAT-a zahtevali su da S.J. obezbedi pratioca i kupi još jednu avio kartu, jer koristi invalidska kolica.

Međutim, ovakvo ograničenje za putovanje osoba sa invaliditetom nije potkrepljeno bilo kakvim valjanim obaveštenjem, objašnjenjem niti Pravilnikom ili Zakonom.

Upravo suprotno, JAT je na svom zvaničnom sajtu objavio da posvećuje veliku pažnju prevozu osoba sa invaliditetom, te da je potrebno da im se ove osobe jave kako bi obezbedili sve što je neophodno, da ih prevezu. Ovo je ujedno i jedina informacija koju JAT stavlja na raspolaganje putnicima sa invaliditetom, koji na ovaj način dobijaju u potpunosti netačnu informaciju prilikom izbora prevoznika i planiranja puta.

Nakon odbijanja da S.J. omoguće prevoz, radnici JAT-a pozvali su se na Pravilnik, koji međutim nije dostupan korisnicima na koje se odnosi.

S.J. i pored više pokušaja nije dobila informaciju na osnovu kog propisa JAT odbija da je preze pod istim uslovima kao i ostale putnike. Objasnenje se uglavnom baziralo na tome da posada ne može da joj pruži bilo kakvu pomoć prilikom leta, iako je u

---

⁸ Analizu uradila advokatica Violeta Kocić- Mitaček NVO "Iz Kruga..."

konkretnom slučaju S.J. potrebna pomoć samo prilikom prebačivanja iz invalidskih kolica na sedište aviona.

Pošto preko JAT-a nije ostvarila svoje pravo na prevoz, S.J. je otputovala preko drugog avio prevoznika bez bilo kakvih ograničenja ili problema, uz ljubaznu i kompletну pomoć osoblja aviona prilikom smeštaja.

OSNOV ZA PODNOŠENJE TUŽBE:

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom

U navedenom slučaju očigledno je došlo do nejednakog postupanja prema tužilji u odnosu na ostale građane, jer joj nije pružena tačna informacija o uslovima korišćenja usluge prevoza, a takođe tuženi nije svoje postupanje opravdao zakonitim ciljem.

Diskriminacija u vezi sa prevozom podrazumeva i odbijanje posade prevoznog sredstva da pruži fizičku pomoć putniku sa invaliditetom ako bez takve pomoći putnik ne može da koristi prevozničku uslugu. Još i više od toga, tuženi je otvoreno uslovio pružanje svoje usluge nepovoljnijim uslovima, koje nikada nije objavio, kupovinom još jedne avio karte i uz napomenu da posada neće da pruži fizičku pomoć putniku sa invaliditetom.

Ustav Republike Srbije

Ustav predviđa pravo na slobodu kretanja i pravo na obaveštenost. U praksi ovo znači da tužilja ne može da putuje ukoliko nema pratioca, nema dovoljno novca i nema osobu čije joj vreme stoji na raspolaganju, pa je tužilji ponašanjem tuženog ograničena slobode kretanja.

Zakon o obligacionim odnosima

Ovim zakonom predviđena je nadoknada nematerijalne štete zbog povreda prava ličnosti, kao što su čast, ugled i dostojanstvo, koje su vrednosti povređene postupanjem tuženog prema tužilji, tretirajući je kao manje vrednu isključivo zbog invaliditeta tužilje.

TOK POSTUPKA

Pre pokretanja postupka, tužilja se lično i preko punomoćnika obratila tuženom u pokušaju da se upozna sa pravilima o prevozu putnika. U JAT-u je saopšteno da postoji Pravilnik kojim je regulisano i pitanje putovanja osoba sa invaliditetom, ali da nigde nije objavljen, ali da su primerci Pravilnika rasporedjeni Poslovnicama JAT-a.

Međutim, u Poslovnicama JAT-a ovi Pravilnici ne postoje, što je tužilja proverila i lično uz prisustvo svedoka, kao i punomoćnik preko trećih lica. Saopšteno nam je da JAT primenjuje propise IATA, u čijem je sastavu i naša kompanija.

Nakon detaljne analize propisa IATA koja se odnosi na prevoz putnika sa teškoćama između ostalih i na putnike sa invaliditetom, koji sadrže ograničenja u pogledu korišćenja avio usluga, odlučili smo da tužbu zasnujemo na obavezujućim propisima za domaću kompaniju obaveznu da postupa saglasno zakonu Srbije.

Tužba je predata V Opštinskom sudu u Beogradu.

Tužbom se traži da sud utvrdi da je tuženi diskriminatorski postupio prema tužilji, odbijajući da joj pruži uslugu zbog invaliditeta, a sve suprotno objavljenim uslovima prevoza, u stavu II tužbenog zahteva zabranu daljeg vršenja diskriminacije, a u stavu III obavezu tuženog da objavi tačne uslove putovanja i pružanja usluge.

Tužilja je pretrpela povrede prava ličnosti, časti i ugleda, zbog ponižavajućeg postupanja tužioca, te smo istakli i zahtev za nadoknadu nematerijalne štete.

Dostavljeni su dokaz i predloženi svedoci.

Tuženi je u odgovoru na tužbu osporio diskriminatorsko postupanje, pozvao se propise IATA i svoja interna pravila, koja međutim ni sudu nisu dostavljena do danas, nakon tri održana ročišta. Takođe, tuženi nije dostavio ni ostale dokaze na koje se poziva.

U toku postupka istakli smo činjenicu da je tuženi obavezan da poštuje domaće propise, posebno Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Takođe, u toku postupka nesporno je utvrđeno da tuženi nema akt na osnovu koga bi mogao da odbije prevoz putnika sa invaliditetom ili uslugu uslovi.

Sud je nažalost tuženom dao novi rok za dostavljanje dokaza i odredio saslušanje tužilje. Naredno ročište zakazno je za pet meseci, što je izuzetno dug period i suprotno pravu na pravično suđenje, što smo tokom postupka istakli smatrajući da nema razloga da sud ostavlja duge rokove kompaniji koja ima daleko veće mogućnosti da postupi po nalogu suda od svakog fizičkog lica, sve suprotno odredbama ZPP-a.

Suđenje je u toku.

Slučaj broj 6⁹

Deca sa invaliditetom su izuzetno često izložena diskriminaciji u obrazovanju. Najčešći slučaj diskriminacije dešava se prilikom upisa u osnovnu školu. Naime, Zakon o osnovnoj školi je u većem delu zamenjem Zakonom o osnovama vaspitanja i obrazovanja koji zabranjuje diskriminaciju u bilo kom obliku. Međutim, i dalje su na snazi odredbe Zakona o osnovnoj školi koje se odnose na decu sa invaliditetom i ova deca se upućuju na Komisije za razvrstavanje koje donose rešenje kojim se deca razvrstavaju u specijalne škole.

Na ovaj način dolazi do grube diskriminacije čitavih generacija dece i nastavlja se praksa segregacije.

Organizaciji "Iz Kruga" se obratio **otac deteta** koji je na opisan način upućeno u specijalnu školu, iako se radi o detetu, lako mentalno ometeno i ispunjava uslove za boravak u redovnoj školi.

Ovakva škola nije postojala u mestu stanovanja ove porodice, što znači da bi dete bilo odvojeno od porodice čime bi bilo povređeno njegovo pravo na porodičan život.

---

⁹ Analizu uradila advokatica Violeta Kocić-Mitaček NVO "Iz Kruga..."

PRAVNI OSNOV ZA ŽALBU

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom

Ovim zakonom zabranjena je diskriminacija u obrazovanju i uskraćivanje prijema deteta predškolskog uzrasta u obrazovnu ustanovu koja odgovara njegovim obrazovnim mogućnostima.

Takođe je predviđena obaveza države da preduzme mere sa ciljem da vaspitanje i obrazovanje osoba sa invaliditetom postane integralni deo opštег sistema vaspitanja i obrazovanja.

Konvencija UN o pravima deteta

Ova Konvencija sastavni je deo našeg zakonodavstva, kojom je naša država preuzeala obavezu da svakom detetu bez ikakve diskriminacije obezbedi prava predviđena Konvencijom, kao što je pravo na porodičan život, pravo na zaštitu od svih oblika diskriminacije, a posebno je predviđeno da u svim aktivnostima koja se tiču dece, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne institucije socijalnog staranja, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela, **najbolji interesi deteta biće od prvenstvenog značaja.**

Konvencija Ujednjenjenih nacija o pravima osoba sa invaliditeom

Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere, uključujući zakonodavne, radi izmene, opozivanja ili poništavanja svih zakona, podzakonskih akata, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba sa invaliditetom. Država će preuzeti sve potrebne mere kako bi osigurale da deca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom decom. U svim akcijama koje se odnose na decu sa

invaliditetom prvenstvena pažnja biće posvećena najboljem interesu deteta.

Države potpisnice osiguraće da deca sa invaliditetom imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom decom, uzimajući u obzir njihove godine i zrelost, a u ostvarivanju tog prava biće im pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću

Zakon o osnovama vaspitanja i obrazovanja

Ovaj zakon izričito zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu i u direktnoj je suprotnosti sa važećim odrebama Zakona o osnovnoj školi.

ŽALBA NA REŠENJE KOMISIJE O RAZVRSTAVANJU

Izjavili smo žalbu pozivajući se na navedene zakone i konvencije, sa posebnom napomenom da se detetu ovakvim postupanjem uskraćuje pravo na dalji napredak i razvoj, jer se izdvaja iz poznate sredine i onemogućava da se obrazuje adekvatno svojim mogućnostima. Takođe smo najavili tužbu na osnovu Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, koju smo i pripremili.

Drugostepeni organ je ukinuo rešenje i dete se upisalo u redovnu školu.

Ovaj slučaj je, na sreću, imao pozitivan ishod. Međutim, veliki broj dece se i danas školuje na neodgovarajući način i roditelji nisu upoznati sa zakonskim mogućnostima u ovakvim slučajevima.

Slučaj broj 7¹⁰

Smatram da je vrlo interesantno izneti slučaj A.B.N. zbog ilustracije o tome šta je Zakon o sprečavanju diskriminacije doneo kada je u pitanju položaj osoba sa invaliditetom.

Radi se o slučaju koji je vođen pred domaćim sudom u vreme pre donošenja ovog zakona. Epilog je dobio 2006. godine, tako što je došlo do absolutne zastarelosti krivičnog gonjenja okrivljenih u postupku u kome A.B.N. bila oštećena.

Samo suđenje odvijalo se u vreme pre donošenja Zakona o sprečavanju diskriminacije OSI, a drugostepeni postupak je okončan 2006. godine.

A.B.N. je kao osoba sa invaliditetom doživela niz neprijatnosti, poniženja, troškova kako bi ostvarila svoje pravo na učešće u postupku i prisustvo suđenjima u zgradu suda u kojoj nije postojao ulaz za osobe sa invaliditetom. Nažalosti, posle svih patnji kroz koje je prošla, suđenje je toliko dugo trajalo da je došlo do zastarelosti.

Zbog toga smo podneli predstavku i to zbog povrede čl. 6, čl. 14 u vezi člana 6 i člana 13 Evropske konvencije.

ČLAN 14. Evropske konvencije

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje,

---

¹⁰ Analizu uradila advokatika Violeta Kocić-Mitaček NVO "Iz Kruga..."

nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

U toku postupka pred Petim opštinskim sudom aplikant je bila izložena drugačijem tretmanu, dodatnim troškovima, fizičkim naporima, morala je da angažuje privatna lica koja su je najavljujivala u sudu, imala je fizički inferioran položaj u sudnici, sama morala da se angažuje kako bi obezbedila da se suđenje održi u nekoj od pristupačnih sudnica za osobe sa invaliditetom.

Podnositelj predstavke kao osoba sa invaliditetom, kreće se pomoću invalidskih kolica.

Peti opštinski sud u Beogradu, nema ulaz za osobe sa invaliditetom. Zgrada je takva da ima niz stepenika, koji predstavljaju problem i starijim osobama, a za podnosioca aplikacije predstavljaju nepremostivu prepreku. Zgrada ima ulaz sa zadnje strane zgrade – službeni ulaz, koji je zaključan.

Podnositelj predstavke, morala je svaki put kada bi dolazila u sud da pošalje nekoga ko bi zamolio radnike obezbeđenja da otključaju zadnja vrata suda. Kada bi aplikant ušla u zgradu, liftom bi otišla do sprata suda gde se nalazi većina sudnica, ali u pitanju je ulaz u sudnicu za sudije i zaposlene u sudu, jer ostali građani ulaze sa glavnog ulaza i iz hodnika direktno u sudnicu. Ulaz u sudnicu do koga bi aplikant došla na opisan način, nalazi se uzdignut i postoji nekoliko visokih uskih stepenika do same sudnice.

Uz ove stepenike potrebno je uvek bilo da neko unese aplikanta. U sudu ne postoje radnici zaduženi za ovo, pa je aplikant svaki put sama obezbeđivala prisustvo prijatelja ili nekome plaćala da bi je uneli u sudnicu.

Kada bi na ovaj način ušla u sudnicu, aplikant nije mogla da "prođe" kolicima između stolica u sudnici koje su fiksirane, te je ostajala iza svih učesnika u postupku i iza visokog mesta za saslušanje svedoka, od kog nije mogla da vidi sud i ostale učesnike, već je "izvirivala" iza ovog pulta.

Čitava procedura vezana za organizaciju ulaska u samu zgradu i sudnicu, bila je komplikovana, stvarala osećaj kod aplikanta nepravde i neravnopravnosti, a ovakva procedura za aplikanta i faktički jeste nepravedna i dovodi je u neravnopravan položaj u odnosu na ostale građane.

Oštećena ima pravo da prisustvuje suđenjima i ovo pravo pripada svima koji su oštećeni krivičnim delom. Aplikant je međutim, sama morala sebi da obezbedi ovo pravo i mogućnost. Obraćala se predsedniku suda tražeći da se suđenje održi u pristupačnoj sudnici i ono je održano samo u dva navrata, a suđenja je bilo ukupno 13.

Nakon toga, saopštavano joj je da ne mora da prisustvuje suđenjima. Aplikant se osećala loše, drugačije i u podredjenom položaju u odnosu na ostale učesnike u postupku.

Obrazloženje koje joj su joj sudiye davali, da ne mora da prisustvuje sudjenjima, posebno su je povređivala, jer jedini razloga za njeno nepristupanje bila bi njena invalidnost, tačnije nepristupačnost sudske zgrade. Zgrada suda inače ima nekoliko sudnica u prizemlju do kojih je aplikant mogla da dođe bez većih prepreka.

Aplikant tvrdi da je trpela diskriminaciju po osnovu invaliditeta, jer je obaveza suda da obezbedi jednak pristup pravdi i fizički. Na državi je obaveza da omogući svima jednake mogućnosti, pa ukoliko je zgrada suda nepristupačna, obaveza države je da uloži sredstva kako bi je prilagodila svim građanima. Nije obaveza

građana i aplikanta da ulaže novac i vreme kako bi ostvarila svoje pravo na prisustvo suđenju, koje zakon predviđa. Takođe, ukoliko postoji i jedna sudnica u koju osoba sa invaliditetom može lakše da uđe, obaveza suda je da baš tu sudnicu obezbedi kada je određen dan za suđenje u kome je učesnik osoba sa invaliditetom. Ovo je razumna obaveza za sud, jer je vrlo mali broj učesnika u suđenjima koje se kreću invalidskim kolicima.

Prema tome, svim građanima je zagarantovano pravo na pravično suđenje, pa i građanima sa invaliditetom. Pošto i ovi građani moraju doći pred sud, sud je u obavezi da im ulazak omogući , kao i da im omogući da normalno sede u sudnici.

Međutim, sud ništa nije učinio da se ovakvo normalno korišćenje prava na suđenje omogući u ovom sudu. Ne postoji ni angažovanje osoblje koje bi unosilo u sud osobe u invalidskim kolicima. Činjenicom da je omogućeno otključavanje vrata iza suda i u dva navrata održavanje suđenja u prizemlju, nije došlo ni blizu do ispravljanja ovakvog diskriminatorskog postupanja prema aplikantu. Prema tome, značajna je razlika između aplikanta i svih drugih učesnika u postupku i gradjana.

Diskriminacija nastupa ukoliko države bez objektivnog i razumnog opravdanja ne tretiraju različito lice koje se nalazi u bitno drugačijem položaju (Timenos protiv Grčke 2000 „može nastupiti diskriminacija ukoliko država bez objektivnog i razumnog opravdanja ne tretira različito lice koje se nalaze u bitno drugačijem položaju“). Država u konkretnom slučaju nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da otkloni razliku, odnosno da joj se prilagodi.

Tužilaštvo i sud su od početka postupka znali da je oštećena osoba sa invaliditetom koja je postala žrtva krivičnog dela prevare upravo zbog invaliditeta jer ju je prevarila negovateljica koja joj je pružala usluge preko Gerontološkog centra i muž negovateljice.

Međutim ni sud ni Tužilaštvo nisu uložili bilo kakav dodatni napor ili pružili posebnu pažnju oštećenoj, već naprotiv predmet je vođen od strane oba organa bez osnovne pažnje, zbog čega je došlo do absolutne zastarelosti krivičnog gonjenja čime je aplikant teško oštećena.

Ona je izgubila sve usled izvršenja krivičnog dela okrivljenih, sudjenje je teklo sporo, sudije su se menjale, tužioci takođe i njoj je bilo izuzetno bitno da prisustvuje suđenjima, kako bi mogla da reaguje ukoliko dođe do propusta – što je i činila. Važno joj je bilo da okrivljeni budu osuđeni jer su je prevarili i uzeli joj novac i stan, zbog čega je morala da se iseli iz Beograda. Zbog propusta države, niti joj je vraćen novac, niti su joj nadoknađeni troškovi postupka, niti joj je omogućeno bilo koje pravo koje drugi građani uživaju – minimum prava da prisustvuje suđenjima.“

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

3. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Imajući u vidu da ovom studijom želimo da iniciramo i promovišemo odlučujuću ulogu civilnog društva u sprečavanju i borbi protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom, kao i rezultate sociološke i pravne analize slučajeva, nameće se potreba za implementacijom promena na tri nivoa: zakonskom, edukativnom i nivou monitoringa i evaluacije diskriminacije osoba sa invaliditetom u Srbiji.

Uspešna borba protiv diskriminacije je nezamisliva bez spremnosti diskrimisanih osoba da slučaj diskriminacije učine vidljivim tako što će pokrenuti postupak pred sudom po osnovu Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Iz prikupljenih predstavki koje su bile predmet pravne i sociološke analize jasno se vidi da žrve diskriminacije imaju strah od pokretanja procesuiranja diskriminacije. Zato je od posebne važnosti da se pokrene inicijativa za dopunu ovog zakona koja bi predvidela zaštitu osoba sa invaliditetom od eventualnih negativnih posledica zbog ukazivanja na slučaj diskriminacije. U međunarodnoj pravnoj praksi postoje "prava duvača u pištaljke" koja bi, ne doslovno, mogala biti prototip za ovu promenu Zakona. Istovremeno, predlažemo da se razmisli o uvođenju instituta obrnutog dokaza, čije bi važenje i primena bili vremenski ogranični i primenjivani samo za određene slučajeve.

Takođe od neizmerne koristi bi bilo da se postojeće službe za besplatnu pravnu pomoć pri organima lokalne samouprave dodatno osnaže i učine dostupnim osobama sa invaliditetom kada je u pitanju ostvarivanja prava u oblasti zaštite od diskriminacije.

Iz dosadašnje pravosudne prakse jasno se vidi potreba za dodatnom edukacijom sudija i tužilaca o osobama sa invaliditetom kao društvenoj grupi, invalidnosti kao fenomenu i međunarodnim praksama sa fokusom na EU.

Kada je reč o predloženom konceptu monitoringa i evaluacije diskriminacije osoba sa invaliditetom potrebno je uspostviti nekoliko novih izvora za prikupljanje podataka i njihovo arhiviranje. Kao novi izvori za prikupljanje podataka potrebno je ustanoviti Godišnju anketu o osobama sa invaliditetom, koja bi imala standardizovani sadržaj i reprezentativan uzorak. Teme ankete bi bile vezane za potrebe prikupljanja o diskriminaciji osoba sa invaliditetom u oblastima koje su definisane UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

Druga inovacija je Nacionalni registar pristupačnosti, baza podataka o karakteru pristupačnosti institucija. On bi sadržao podatke koji bi bili obnavljani na godišnjem nivou. Sledeća inovacija je Banka podataka civilnog društva koja bi sakupljala podatke iz državnog sektora, istraživanja koja se bave osobama sa invaliditetom, projekte koji se bave osobama sa invaliditetom. Korisnici takve baze bi bili svi zainteresovani državni organi, organizacije civilnog društva, mediji i stručnjaci. I na kraju, potrebno je formiranje Mreže za monitoring diskriminacije sastavljene od organizacija civilnog društva i stručnjaka za oblasti kojima se monitoring bavi. Ovo telo bi se pored koordiniranja monitoringa bavilo i izradom Godišnjeg izveštaja o diskriminaciji osoba sa invaliditetom i obavezujućih preporuka.